

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta filozofická

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Tádžikistán jako geopolitické ohnisko

Bc. Ondřej Málek

Plzeň 2022

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Mezinárodní vztahy – Bezpečnostní studia

Diplomová práce

Tádžikistán jako geopolitické ohnisko

Bc. Ondřej Málek

Vedoucí práce:

PhDr. David Šanc, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2022

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2022

.....

Poděkování: Z celého srdce děkuji celé KAP za šest krásných studijních let na ZČU, dále pak především panu PhDr. Davidu Šancovi, Ph.D. za konzultace a odborné vedení, cenné rady, ochotu a trpělivost při zpracování této diplomové práce.

Obsah

1 Úvod	7
2 Vývoj geopolitického myšlení	11
2.1. Úvod do geopolitiky a definice pojmů	11
2.2. Německá geopolitická škola	12
2.3. Anglosaská geopolitická škola	15
2.4. Multipolární teorie Saula B. Cohena	19
2.4.1. Eurasijská konvergentní zóna	22
3 Region Střední Asie	27
3.1. Geografické vymezení regionu	27
3.2. Stručná historie regionu Střední Asie	28
3.3. Ekonomika a přírodní zdroje	30
3.4. Hydroenergetická charakteristika regionu	31
3.5. Střední Asie jako součást pivotní oblasti	33
3.6. Středoasijský konvergentní sektor	36
4 Tádžikistán jako geopolitické ohnisko	39
4.1. Základní informace o Tádžikistánu	39
4.2. Stručný úvod do historie nezávislého Tádžikistánu	41
4.3. Tádžikistán jako objekt mocenské penetrace vybraných aktérů	45
4.3.1. Nestátní aktéři	47
4.3.2. Rusko	50
4.3.3. Spojené státy americké	57
4.3.4. Indie	62
4.3.5. Čínská lidová republika	66
4.3.6. Írán	70
4.3.7. Uzbekistán	73
5 Závěr	79
Seznam zdrojů a použité literatury:	84
Resumé	94
Seznam příloh	95

Seznam zkratek:

CIA - Central Intelligence Agency

ČR - Česká republika

DCA - Vládní agentura pro kontrolu léčiv v Tádžikistánu

EEU - Eurasijská ekonomická unie

EKZ - Eurasijská konvergentní zóna

GUAM - Organizace pro demokracii a hospodářský rozvoj

HDP - Hrubý domácí produkt

IJU - Islámská džihádistické unie

IMU - Islámské hnutí Uzbekistánu

ISIS - Islámský stát v Iráku a Sýrii

MEA - Ministerstvo zahraničních věcí Indické republiky

NATO - Severoatlantická aliance

OBSE - Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě

OECD - Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj

OSN - Organizace spojených národů

OSKB - Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti

SNS - Společenství nezávislých států

ŠOS - Šanghajská organizace spolupráce

SSSR - Svaz sovětských socialistických republik

UNESCO - Organizace OSN pro vzdělání, vědu a kulturu

UNODC - Úřad OSN pro drogy a kriminalitu

USA - Spojené státy americké

VB - Velká Británie

WTO - Světová obchodní organizace

1 Úvod

Tématem této diplomové práce je geopolitické postavení Tádžikistánu v regionu Střední Asie. Ta je jedním z mnoha rozmanitých regionů světa a po staletích mocenského soupeření, objevitelských i vojenských výprav, obchodních a kulturních výměn je dnes většina území tohoto regionu rozdělena zejména mezi pět států - Kazachstán, Uzbekistán, Turkmenistán, Kyrgyzstán a Tádžikistán, jejichž nezávislost se datuje teprve do počátku 90. let 20. století a to v souvislosti s rozpadem SSSR. Jedná se o region, který již od starověku protínala tzv. Hedvábná stezka, tedy obchodní a komunikační tepna propojující Čínu, Indii, Africký roh a Blízký východ s evropskou pevninou (UNESCO 2014). Hranice, které v současné době rozdělují jednotlivé státy v této oblasti, byly Josifem V. Stalinem ve 20. letech 20. století vytvořeny zcela záměrně a uměle, a to za účelem oslabení potenciální moci jednotlivých svazových republik a tím pádem i celého regionu na úkor centrální moci Sovětského svazu. V tomto důsledku tak zdaleka neodpovídají kulturnímu a etnickému rozložení tamního obyvatelstva, což dlouhodobě vytváří napětí mezi jednotlivými již nezávislými republikami i nestátními aktéry.

Etnické napětí mezi majoritními a minoritními skupinami obyvatel uvnitř takto vytvořených svazových republik bylo jedním z vykalkulovaných účelů a mělo za cíl tyto státy dlouhodobě udržovat oslabené a neschopné v delším časovém horizontu vzdorovat politické moci v Kremlu. V tomto důsledku byla mezi Uzbekistán, Tádžikistán a Kyrgyzstán rozdělena zejména Ferganská kotlina, která je strategickou a nejhustěji osídlenou oblastí ve Střední Asii a zároveň i kulturním středobodem a centrem zemědělské a ekonomické produkce v celé oblasti (Morrison 2017). Tádžikistán, který se nachází v samém středu tohoto regionu a zároveň kontroluje část Ferganské kotliny, se nachází uprostřed mocenské osy mezi světovými geopolitickými rivaly, pro které je tato oblast z mnoha strategických důvodů klíčová (Horák 2005b: 119). Severně od Střední Asie se nachází Rusko, na východě s Tádžikistánem sousedí Čína a z jihu se jedná o sousedství nestabilního Afghánistánu v čele s hnutím Taliban, kde byly donedávna

přítomny také Spojené státy americké a kde dnes nabírají na síle další nestátní aktéři, jako je např. samozvaný Islámský stát.

Mocenské soupeření však probíhá také na regionální úrovni mezi jednotlivými státy Střední Asie a zahrnuje i lokální nestátní aktéry. Zde se jedná v první řadě o napjaté vztahy Tádžikistánu se sousedním Uzbekistánem a Kyrgyzstánem, což v nedávné době několikrát vyústilo v pohraniční potyčky mezi těmito státy (Kurmanlieva 2019: 4–5). Zdroje takto napjatých vztahů můžeme hledat převážně v energetické bezpečnosti a s ní souvisejícím soupeřením o přírodní zdroje, v tomto případě zejména o vodu a zemní plyn. Takto vytvořené hranice také podkopávají suverenitu lokálních vlád nad geograficky odelhými částmi svých území, které mohou sloužit jako hnízdiště různých nelegálních aktivit, jako jsou např. pašeráctví, obchod s drogami či vzpurné akce podporované vnějšími státními i nestátními aktéry (Horák 2005: 121).

Toto téma jsem si zvolil proto, že v posledních dekáдах prochází region Střední Asie řadou důležitých mocenských a geopolitických proměn, zejména pak v souvislosti s odchodem spojeneckých vojsk z Afghánistánu, či s ruskými expanzivními ambicemi na území republik bývalého SSSR. Zde je potřeba v první řadě zmínit nedávnou intervenci Ruské federace v Kazachstánu v souvislosti s protivládními protesty a jejich následným tvrdým potlačením, opětovnou konsolidaci Lukašenkova režimu v Bělorusku, či v současné době vedenou vojenskou invazi na území Ukrajiny.

Cílem této diplomové práce bude zjistit, kteří regionální a globální aktéři projektují do Tádžikistánu své mocenské a geopolitické vektory, dále zjistit zdroje jejich motivace, zhodnotit, jakých úspěchů nebo popř. neúspěchů v tomto ohledu dosáhli a vnést tak do odborné i veřejné diskuze nové poznatky o geopolitickém postavení Tádžikistánu v rámci regionu Střední Asie. Za účelem dosažení těchto cílů bude provedena analýza vybraných aktérů, na základě které budou zhodnoceny jejich mocenské ambice projektované směrem do Tádžikistánu.

V první části této diplomové práce se budu věnovat krátkému úvodu do geopolitického myšlení, který poslouží jako podklad pro stručnou teoretickou část

tohoto textu. V teoretické části této práce představím koncept Eurasijské konvergentní zóny vypracovaný věhlasným teoretikem Saulem B. Cohenem. Cohenův teoretický rámec však čerpal z prací dalších slavných autorů, kteří se zabývali teorií geopolitiky a které autor této práce vzhledem ke koherenci textu považuje za důležité čtenáři stručně představit. Jedná se zejména o Halforda Mackindera, Nicholase Spykmana a další autory, jejichž teoretické koncepty pro koherenci této části práce budou také stručně popsány. V diplomové práci se také pokusím nabídnout odpověď na otázku, zda je dnes tento koncept stále platný. Dále čtenáře seznámím s obecnými a geopolitickými souvislostmi, které se týkají regionu Střední Asie. Tato oblast bude jako celek stručně představena a dále budou popsány dílčí problémy a vztahy, které se týkají mocenského postavení Tádžikistánu a dalších přítomných zemí v tomto regionu. Poté stručně shrnu důležité historické souvislosti, které se týkají dosavadního vývoje a dnešní podoby Tádžikistánu, zejména se pak zaměřím na novodobou historii tohoto státu. Ta se datuje od 90. let 20. stol., tedy od počátku jeho plné nezávislosti. Ve výzkumné části této diplomové práce budou vybráni státní i nestátní aktéři na úrovni místních skupin a regionálních, či globálních mocností, kteří do Tádžikistánu promítají své mocenské a geopolitické vektory. Výběr těchto aktérů bude řádně odůvodněn.

Poté se pokusím tyto aktéry zasadit do Cohenovy teorie Eurasijské konvergentní zóny a zjistit tak, zda je tento teoretický rámec v aplikaci na Tádžikistán stále funkční. V závěru práce bude zodpovězena hlavní výzkumná otázka této diplomové práce.

Dále čtenáři předložím výsledky analýzy a zhodnocení dosažených cílů této diplomové práce.

Hlavní výzkumná otázka tohoto textu zní: Ubírá se geopolitická trajektorie Tádžikistánu podle Cohenova teoretického rámce Eurasijské konvergentní zóny spíše k *pásmu otřesu* nebo k *přechodnému regionu*?

Jako zdroje této diplomové práce plánuji citovat autory, kteří se zabývají problematikou, geopolitikou a konfliktem v regionu Střední Asie. V teoretické části práce plánuji čerpat zejména z již zmíněného teoretického rámce Saula B.

Cohena či jeho předchůdců, kteří se ve svém díle zabývali primárně světovou geopolitikou. Jimi jsou zejména Halford Mackinder, Alfred Mahan, či Nicholas Spykman nebo v současné době i Robert Kaplan. V českém prostředí se podobnou problematikou zabývají např. Slavomír Horák, či Tomáš Šmíd. Dále existuje mnoho dalších autorů z ČR i ze zahraničí, kteří se dané problematice odborně věnují. Publikace, odborné a internetové články na toto téma budou sloužit jako primární zdroje. Jako historický exkurz do Střední Asie plánuji citovat Christopa Baumera či Archieho Browna. Dále tato práce bude čerpat z různých internetových zdrojů, databází a odborných článků.

2 Vývoj geopolitického myšlení

Tato kapitola slouží čtenáři zejména jako kontext, ve kterém bude popsáno teoretické východisko tohoto textu, tedy teorie Saula B. Cohena o Eurasijské konvergentní zóně. Jelikož ve svém díle Cohen navázal na více než stoletou tradici geopolitického myšlení, je tak podle autora tohoto textu důležité stručně popsat vývoj této tradice a to právě z důvodu lepší koherence textu a jeho srozumitelnosti pro případné širší publikum, které s těmito skutečnostmi nemusí být nutně seznámené. Nejprve tak budou definovány klíčové teoretické pojmy a koncepty, se kterými bude tento text pracovat a v dalších podkapitolách bude stručně popsán vývoj geopolitické tradice, na kterou navazuje teoretické východisko tohoto textu. To bude samostatně popsáno v kapitole 2.4.1..

2.1. Úvod do geopolitiky a definice pojmů

Období mezi koncem 19. století a koncem druhé světové války lze z teoretického i praktického hlediska definovat jako zlatou éru klasické geopolitiky. Od poloviny devatenáctého století, kdy se éra geografických objevů chýlila ke konci a globální politická rivalita byla na vzestupu, měly hlavní soupeřící mocnosti – zejména tedy Německo, Velká Británie, Spojené státy a carské Rusko prominentní geopolitické teoretiky, kteří konstruovali rozdílné teorie za účelem posílení nebo alespoň zachování moci a vlivu svých impérií. Tito autoři byli jak akademici, tak státníci, či politici a jejich teorie byly do značné míry často přebírány dalšími lidmi s rozhodovacími pravomocemi v daných státech. Jejich teorie tak hrály důležitou roli ve vztazích mezi samotnými velmocemi své doby (Cahnman 1943: 52 –56).

Ačkoliv byl termín *geopolitika* použit teprve v roce 1899 slavným teoretikem Rudolfem Kjellénem, oblast geopolitiky, jako intelektuální tradice a vyjádření státního zájmu a politiky identity, sahá dále k univerzitám a geografickým institutům v soupeřících impériích (Gerard 1996: 22). Konec 19. století bylo obdobím, kdy se rozrůstaly akademické instituce a spolky, které se

snažily legitimizovat mimo jiné i koloniální expanzi. V tomto kontextu byla geografie hodnotově povýšena a zacházelo se s ní nově jako s vědní disciplínou. Z tohoto kontextu vzešli intelektuálové píšící na téma vlivu geografie na státní i zahraniční politiku (Gerard 1996: 23). Mezi intelektuály působící v této oblasti v průběhu let, kteří budou stručně charakterizováni v následující kapitole patří Alfred Mahan, Sir Halford Mackinder, Nicholas Spykman, Rudolf Kjellén, Friedrich Ratzel, Karl Haushofer a další. Samostatná kapitola bude věnována teoretickému rámci Saula B. Cohena, který bude použit jako základní teoretické východisko této diplomové práce.

Podle Encyklopedie Britannica je geopolitika „*analýzou geografických vlivů na mocenské vztahy v mezinárodní politice*“, zatímco některé anglické slovníky definují geopolitiku jako „*studium vlivu pozice daného státu, populace atd. na jeho politiku*.“ (Deudney 2010). Vynálezce tohoto termínu Rudolf Kjellén politickou geografii definoval jako „*teorii státu jako geografického organismu nebo prostorového fenoménu*“ (Cahnman 1943: 56). Na druhé straně významný geopolitický teoretik Karl Haushofer definoval geopolitiku takto: „*(...) doktrína o prostorovém determinismu všech politických procesů, založená na širokých základech geografie, zejména politické geografie*“ (Cahnman 1943: Ibidem). Jedním z ústředních bodů shody geopolitických teoretiků je jejich snaha dosáhnout korelace mezi geografii a historií. Geopolitiku lze tedy považovat i za spojení politické historie a geografie. Pojem geopolitika, stejně jako mnoho dalších termínů ve společenských vědách, je tedy nejednoznačný a neexistuje shoda na jedné jediné definici. Výše uvedené definice termínu geopolitika by však měly stačit pro představu, čím se tato vědní disciplína zabývá.

2.2. Německá geopolitická škola

Pro mnohé je největším jménem v oblasti politické geografie německý geograf Friedrich Ratzel, jehož díla *Zákony prostorového růstu státu* z roku 1896

a *Politická geografie* z roku 1897 položila konkrétní základy samotné geopolitiky. Ratzel rozvinul organickou teorii, která považovala stát za formu biologického organismu, kde státní území bylo jeho pomyslným *tělem* (Hagan 1942: 479). Tvrdil, že státy se chovají a žijí v souladu s takto danými biologickými zákony. Považoval geografii za nepostradatelnou a nedělitelnou součást společenských věd a proklamoval, že celý propojený komplex společenských věd lze rozvíjet pouze na geografickém základě (Hagan 1942: Ibidem). Podle Ratzela by zanedbání geografie učinilo společenské vědy, podle něj vystavěné na *vratkých základech*, neobhajitelnými. Proto je cílem geopolitiky zaplnit mezeru, kterou ostatní společenské vědy tímto zanedbáním vytvořily. Podle Ratzela poskytuje geografie všem společenským vědám dostatečný základ a pouze pomocí geografie můžeme dosáhnout ovládnutí politické vědy (Flint 2021: 29). Geografie, jako prostorové aspekty států, tvoří výchozí bod a cesta vpřed pak tvoří geopolitiku.

Ratzel věřil, že geografickou hodnotu a konečný osud každého státu lze předvídat i vzhledem k důležitosti fyzického prostředí, jakožto faktoru určujícího lidskou činnost. Jinými slovy tvrdil, že lidské chování, tedy i chování jednotlivých států, je úzce spjato s fyzicko-geografickým prostředím, ve kterém se dané státy nacházejí. Tento geografický determinismus je jedním ze dvou klíčových teoretických předpokladů, ze kterých Ratzel vycházel (Hagan 1942: 481). Ratzel čerpal také z teorie sociálního darwinismu. Přirozený výběr a přežití nejschopnějších darwinovské teorie se v Ratzelově analýze stalo přežitím civilizovaných a rozvinutých společností. Vztah mezi národem a takovou zemí je zásadní. Pro Ratzela jsou lidé zakořenění ve své zemi. V průběhu dějin proto prolévají krev za svou vlast a postupem času je nemožné oddělit společnost od příslušné země. Stává se tak např. nemožným uvažovat o Německu bez Němců. V tomto ohledu byl Ratzel také autor nechvalně známého konceptu *Lebensraum* (Hagan 1942: 481).

Dalším významným autorem německé geopolitické školy byl bezesporu Rudolf Kjellén, který poprvé použil termín geopolitika a rozvinul Ratzelovy teorie organického státu. Přestože Kjellénovo občanství bylo švédské, je možné ho

považovat za součást německé geopolitické školy, protože byl jako Ratzelův student touto tradicí silně ovlivněn. Propagoval myšlenku, že státy (*těla*) jsou dynamické entity obsahující obyvatelstvo, jakožto *duši* a které přirozeně rostou s větší silou, avšak mohou i slábnout nebo dokonce stárnout a upadat. Motorem růstu je podle něj zejména kultura obyvatel. Čím byla kultura energičtější a vyspělejší, tím více měla rozšířit svůj vliv nebo ovládat více území. Pro Kjelléna bylo přirozené, že vyspělé kultury expandovaly na území jiných států. Hranice tak podle něj nebyly vytesané do kamene, ale byly naopak tvárné. V tomto ohledu je válka podle Kjelléna přirozeným organickým procesem, který nelze hodnotit z pohledu morálky. Jeho myšlenky proto můžeme také interpretovat i jako pokus o legitimizaci expanze států (Hagan 1942: 483–485).

Posledním autorem, který je považován za vrcholného představitele německé geopolitické školy, je Karl Haushofer. Ten byl stoupencem Ratzela, Kjelléna, ale hlavně Halforda Mackindera, který bude zmíněn v následující části textu. Karl Haushofer byl německý politik, geograf a armádní důstojník, který je považován mimo jiné za otce Hitlerova myšlení. Prvním ústředním prvkem jeho teorií byl Ratzelův koncept *lebensraumu* (Holger 1999: 222). Ten definoval jako *právo a povinnost* národa, jako živého organismu poskytovat své populaci potřebný prostor a zdroje nezbytné pro důstojný život. Haushofer tento prostor spojoval s Mackinderovým Heartlandem, který pro něj znamenal pomyslné *srdce světa* (Kaplan 2012: 94–95). Tvrdil, že pro získání *životního prostoru* má stát právo uchýlit se třeba i k válkám. Druhým ústředním prvkem byl koncept autarkie vyvinutý Kjellénem, což ve zkratce znamenalo soběstačnost států a právo si ji trvale udržovat. Třetí dimenzí Haushoferovy teorie byl panregionalismus, který předvídal potřebu států rozšířit svůj prostor tak, aby zahrnoval obyvatelstvo podobné a příbuzné kultury (Kaplan 2012: Ibidem). Haushoferův vlastní příspěvek teorii geopolitiky byl koncept fluidních a organických hranic. Na rozdíl od všeobecného přesvědčení o pevných a statických hranicích ve své době zastával názor, že hranice jsou pouze dočasné a jsou tudíž předurčeny ke změnám v souladu s úsilím státu o dosažení *lebensraumu*, autarkie a kontroly panregionu. Svět se

podle Haushofera dělí na 4 panregiony: Pan-Amerika, Euro-Afrika, Pan-Rusko a Dálněvýchodní sféra. Panregionalismus spojoval s americkou koncepcí legitimní geopolitiky, která byla v zásadě Wilsonovým principem sebeurčení. Panregionalismem obhajoval také anexi zemí podobných a příbuzných německé kultuře (Holger 1999: 227–228).

2.3. Anglosaská geopolitická škola

Prvním známým americkým geopolitickým teoretikem byl Alfred T. Mahan, námořní důstojník a historik, který ke konci 19. století publikoval dílo s názvem *The Influence of Sea Power on History, 1660-1783*. Ve své knize Mahan argumentoval nadřazeností námořní moci nad mocí pozemní a tvrdil, že námořní převaha byla a je základním principem americké zahraniční politiky (Kaplan 2012: 117). Dílo získalo okamžité uznání a bylo široce čtené v celém západním světě. I proto Mahan ovlivnil státy směrem k vybudování rozsáhlých námořních sil, zejména v době před první světovou válkou (Kaplan 2012: 119). Mahan zastával mnoho imperialistických přesvědčení a přál si, aby se USA staly světovou velmocí. Způsob, jakým si představoval dosažení tohoto cíle, bylo vybudování rozsáhlých námořních sil. Jinými slovy, aby se Spojené státy staly světovou velmocí, musely nejprve vybudovat potřebnou sílu k ovládnutí světových moří (Kaplan 2012: 120). Mahanovo rozlišování mezi pozemními a námořními mocnostmi však ovlivňovalo geopolitické myslitele během studené války, zejména proto, že obhajoval spojenectví Spojených států s Velkou Británií, které by vyvážilo euroasijské pozemní mocnosti (Encyclopedia Britannica 2021). Prosadil také myšlenku, že mezinárodní právo a diplomacie jsou druhořadé, protože moc a státní zájem jsou základními principy zahraniční politiky (Kaplan 2012: 121).

Alfred T. Mahan představuje velmi vlivné jméno v oblasti geopolitiky, avšak osobou, která přinesla tradiční geopolitické myšlení do Spojených států, byl Nicholas Spykman. Jeho ústřední ambicí bylo aplikovat evropské geopolitické myšlení na americkou realitu. Psal v době, kdy se americká izolace chýlila ke konci a na pořadu dne byla otázka, jakou zahraniční politiku by Spojené státy měly ve

světě uplatňovat. Spykman varoval Američany, že konec první světové války neznamená konec mocenské politiky a tvrdil, že doba izolacionismu v oblasti zahraniční politiky pro Spojené státy definitivně skončila (Kaplan 2012: 103). Stejně jako Mahan věřil, že státník, který vytváří zahraniční politiku, by se měl řídit hodnotami spravedlnosti, férovosti a tolerance pouze do té míry, do jaké tyto hodnoty přispívají k dosažení primárního cíle získání moci daného státu. Uznával tak moc jako základní princip ve vztazích mezi státy (Kaplan 2012: 102). Spykman navíc tvrdil, že geografie je nejdůležitějším faktorem mezinárodní politiky. Poukazoval právě na vztah mezi geografii a zahraniční politikou a proklamoval, že vliv velikosti a polohy státu hraje klíčovou roli v jeho zahraniční politice, protože právě tyto faktory určují možnosti, které si daný stát může zvolit a dále následovat. V tomto ohledu stát nemůže uniknout ze své geografie, protože ta je pevně daná a neměnná (Spykman 1938: 236).

Analyzoval tak geografickou polohu států, jejich hranice, klima a topografii a hledal vzorce, kterými by se měla zahraniční politika řídit (Kaplan 20102: 107). Tvrdil, že existují tři typy států, pokud jde o jejich umístění: vnitrozemské státy, ostrovní státy a státy, které mají námořní a pozemní hranice (Flint 2021: 20). Bezpečnostní problém vnitrozemských států byl definován výhradně z hlediska ochrany teritoria a z hlediska přítomnosti sousedních států. Pokud jde o ostrovní státy, kategorizoval dva hlavní podtypy: ostrovní státy umístěné blízko pevniny a ostrovní státy, které mají širokou oceánskou bariéru. Příkladem prvního typu byla Velká Británie, zatímco příkladem druhého typu byly Spojené státy americké. Spykman tvrdil, že charakter, povaha a typ primárního obranného problému státu závisí na různých faktorech, jako je např. délka jeho hranic, jeho světová a regionální poloha, jeho topografie, či lokální klima (Flint 2021: Ibidem). Stejně jako Mackinder také nabídl geografické rozdělení světa, které předpokládalo Starý svět, jež se skládal z euroasijského kontinentu, Afriky a Austrálie, a Nový svět, sestávající se z Ameriky (Kaplan 2012: 107). Podle něj Spojené státy měly ovlivňovat Starý svět a proto navrhl aktivní zahraniční politiku Spojených států vůči Evropě, s cílem vybudování a udržení rovnováhy sil ve Starém světě tak, aby

se zabránilo ohrožení moci Spojených států (Flint 2021: 22). Spykman je také označován jako teoretik *Rimlandu*, protože právě takto označil Mackinderův vnitřní půlměsíc a definoval jej jako klíčovou geopolitickou arénu (Kaplan 20102: 107). Věřil, že rovnováha sil ve Starém světě přímo ovlivní bezpečnost Spojených států (Flint 2021: 22). Také z tohoto důvodu je Spykman často označován jako *otec* politiky zadržování.

Co se týče intelektuální a vědecké historie oboru i praxe, byl to zejména Sir Halford Mackinder, který založil geopolitiku jako svébytný obor, ačkoli on sám toto slovo nikdy nepoužil. Mnozí také tvrdí, že tento britský politický geograf a politik byl z hlediska svého vlivu na teorii i praxi nejvýznamnějším geopolitickým teoretikem. Založil moderní geopolitickou imaginaci a vizualizaci a vytvořil obraz světa jako celku, jak z hlediska času, tak prostoru. Hledal zejména souvislosti mezi historií a geografii a argumentoval ve prospěch geografické povahy světové politiky (Kaplan 2012: 175–176).

Jeho hlavním životním úkolem bylo vytvořit teorii pro udržení britské imperiální moci vůči potenciálním hrozbám, které představovaly dvě hlavní mocnosti své doby na vzestupu - Německo a Rusko. Právě díky tomuto poslání zanechal Mackinder svou trvalou stopu v historii, protože právě jeho myšlenky vytvořily dominový efekt, který změnil běh dějin. Halford Mackinder předložil svou slavnou tezi o Heartlandu před Královskou geografickou společností v roce 1904 v práci nazvané *Geographical pivot of history*, ve které analyzoval vztah mezi geografii a politikou v historickém kontextu dějin (Kaplan 2012: Ibidem). Mackinder prohlásil, že geografie, jakožto věda o objevování a průzkumu, již skončila. Argumentoval, že v postkolumbovské éře bude pro imperiální velmocí již pouze málo příležitostí k novým územním výbojům, protože už zbývá jen málo možností dalšího dobývání. Svět se stal uzavřeným, konečným a vzájemně propojeným systémem. Jakákoliv událost v jedné části planety nakonec ovlivní události v jiných částech světa (Mackinder 1904: 424). Stručně řečeno, Mackinder považoval historii za boj mezi pozemními a námořními mocnostmi. Jako geograf s poměrně přesně popsanou mapou světa považoval zemský povrch za jedno velké

bitevní pole a tvrdil, že identifikace a kontrola klíčových globálních pozic povede ke globální nadvládě. Rozdělil tak mapu světa na zóny a hledal korelaci mezi geografii a historií ve snaze identifikovat přirozené oblasti, které jsou klíčové pro dosažení globální nadvlády (Kaplan 2012).

Výsledkem Mackinderova průzkumu světové mapy a historie byla také jeho slavná teze: „*Kdo vládne východní Evropě, ovládá Heartland. Kdo vládne Heartlandu, ovládá Světový ostrov. Kdo vládne Světovému ostrovu, vládne světu!*” (Kaplan 2012: 86). Pokud chceme Mackinderově dílu plně porozumnět, musíme na něj nahlížet v kontextu doby. Jak Rusko, tak Německo byly rostoucí mocnosti a vzhledem ke své zeměpisné poloze měly přirozenou schopnost ovládnout Heartland a to i za pomoci sjednocení svých příbuzných národů. Mackinder byl znepokojen, protože sjednocené Německo bylo v této době bez pochyby na vzestupu. V éře kdy se železnice se prudce rozvíjely, mělo Německo přístup do východní Evropy, což mohlo vydláždít cestu k ovládnutí Heartlandu a tím pádem i k ovládnutí Světového ostrova (Kaplan 2012: 174). Mackinder byl v tomto ohledu také zastáncem názoru, že technologie může za určitých okolností překonat geografii². Zdůraznil tak význam vytvoření pomyslné střední linie, tedy nárazníkové zóny, založené na národnostním principu sebeurčení, která by se stávala z řady středně velkých nezávislých států, zajišťujících kontrolu německé či ruské expanze (Smith 1943). V tomto ohledu Mackinder vyjadřoval jasnou podporu vzniku Československa a dalších států ve střední Evropě, avšak jak již bylo výše zmíněno, byl to právě on, kdo inspiroval německé teoretiky, zejména pak Karla Haushofera. Jak bude blíže popsáno v následujícím textu, Heartland zhruba představoval územní bývalého SSSR. Německá invaze do Sovětského svazu tak byla nejdůležitější událostí, která potvrzovala platnost Mackinderovy teorie (Smith 1943: Ibidem).

¹ Mackinder původně rozdělil svět na tři zóny - Světový ostrov, kde se formují dějiny, jakožto souvislý kus pevniny zahrnující Evropu, Asii, Afriku a Blízký východ. Dále na Světový oceán jako soubor všech moří a dále na Ostrovy světového oceánu, které obsahovaly Japonsko, Ameriku, VB, a Austrálii. Později tuto mapu aktualizoval. Viz obrázek č. 1.

² V tomto ohledu se jedná zejména o dobový prudký rozvoj železnice, která umožňovala do té doby nebývale rychlý přesun armád přes velké vzdálenosti.

Mackinder věřil, že Spojené státy nebudou mít přímý vliv na evropskou mocenskou rovnováhu. V roce 1924 však zveřejnil aktualizovanou teorii o atlantickém společenství a podobně jako Spykman navrhl spojení Velké Británie se Spojenými státy tak, aby bylo možné čelit případnému spojení mezi Německem a Sovětským svazem. Tato myšlenka se stala realitou po druhé světové válce v souvislosti se vznikem NATO (Flint 2021: 17–18). Je také možné spatřovat značný vliv Mackinderovy teorie v době po studené válce, zejména pak v dílech Zbigniewa Brzezinského či Saula B. Cohena.

2.4. Multipolární teorie Saula B. Cohena

Významný americký geograf a teoretik, který pokračoval v odkazu výše zmíněných autorů, je bezesporu Saul Bernard Cohen, který během svého života aktivně reagoval na dobový vývoj mezinárodních vztahů, zejména pak od 60. let 20. století. Své teorie považoval za neustále vyvíjející se rámeček, pomocí kterého lze nahlížet na současné geopolitické uspořádání světa, avšak který není univerzální, ani platný pro všechna časová období moderní historie. 60. léta 20. století se nesou ve znamení bipolárního soupeření, během kterého roste napětí nejen mezi oběma bloky, ale nově také uvnitř těchto bloků. Některé konflikty tak v této době vybočovaly z pravidel bipolární konfrontace mezi Spojenými státy a Sovětským svazem, zejména např. sovětsko - čínské konflikty. Ty dokonce vyústily v ozbrojený střet mezi oběma aktéry, který se odehrál na jejich společné hranici tvořené řekou Ussuri (Gerson 2010: 10–16). Cohen začal odmítat striktně bipolární optiku vidění světa a považoval ji redukcionistickou (Cohen 2015: 7). Bipolaritu sice považoval za něco reálně existujícího, avšak svět své doby chápal mnohem komplexněji a spíše než dva soupeřící bloky jej viděl jako samostatnou, avšak heterogenní geopolitickou jednotku. Jako soustavu několika různorodých a navzájem se ovlivňujících makroregionů, které jsou hierarchicky tvořeny zejména na dvou úrovních. Jedná se o geostrategické regiony a geopolitické regiony (Cohen 2015: 9).

Za geostrategické regiony na osách západ - východ / námořní - pozemní moc, Cohen považoval *Přímořský svět závislý na světovém obchodu* a na druhé straně *Eurasijský kontinentální svět* (Cohen 2015: 41–47). Obě tyto entity se podle Cohena skládají z několika dalších geopolitických subregionů, které považoval za menší socio-ekonomicky a politicky souvztažné regionální jednotky, podřízené moci geostrategických regionů. Západ, resp. přímořský svět tak rozdělil na Angloameriku a Karibik, Jižní Ameriku, Přímořskou Evropu a Maghreb, Subsaharskou Afriku, ostrovní Asii a Oceánii. Východ se pak skládal z Heartlandu a východní Evropy a Východní Asie. Jižní Asii Cohen nezařadil do žádného geostrategického regionu (Cohen 2015: Ibidem). Mimo oba geostrategické regiony leží také Střední východ a Jihovýchodní Asie, které Cohen zařadil do další samostatné kategorie, kterou nazval *pásmem otřesu* (Shatterbelt). (Cohen 2015: 48). Jedná se o území, která se vyznačují vysokou mírou fragmentace, politické nestability a která postrádají jakékoliv úspěšné integrační tendence. O pásma otřesu mají zájem dva hlavní geopolitičtí rivalové a vůdčí státy obou geostrategických regionů, tedy Spojené Státy a Sovětský svaz. Oba aktéři se do území pásma otřesu snaží mocensky proniknout a proto jejich vzájemná konfrontace probíhá zejména zde. Jsou to právě oblasti a státy pásma otřesu, jejichž příslušnost není na poli bipolárního soupeření zcela zřejmá. V ostatních částech světa pak byly sféry vlivu jasně rozdělené. Podle Cohena tak bylo pro Spojené státy důležité udržet pozice své moci právě v oblasti pásma otřesu, nikoliv v celé oblasti Rimladu (Cohen 2015: 48–51).

Cohen během svého života agilně reagoval na dění v mezinárodních vztazích a své teorie tak několikrát revidoval. V souvislosti s dekolonizací a s ní souvisejícím růstem počtu konfliktů, zejména pak v oblasti bývalých evropských držav v Africe, přehodnotil pozici regionu Subsaharské Afriky a nazval jej třetím pásmem otřesu (Cohen 2015:49). Další aktualizací Cohenovy teorie pak byla teze, že moc ve světě je čím dál více rozdělena na ose multipolarity, nikoliv na dvě bipolární protistrany. Nově tak označil pět světových velmocí, které vytvářejí své sféry vlivu, zejména pak v oblasti geostrategického regionu, kterého jsou součástí

(Cohen 2015: 51). Cohen dále hierarchicky vymezil bezmála tři desítky mocností druhého řádu³, které mají menší působnost, avšak jsou schopny ovlivňovat slabší mocnosti třetího řádu⁴, které se nacházejí v jejich bezprostředním okolí. Vymezil dále také mocnosti čtvrtého řádu a pátého řádu (Cohen 2015: 51–54).

Po pádu železné opony a rozpadu Sovětského svazu v roce 1991 Cohen přišel s další a poměrně přesně budoucímu vývoji odpovídající aktualizací své geopolitické teorie. Postkomunistickou východní Evropu, jako dřívější součást Eurasijského kontinentálního světa, označil jako *přechodný region* (Gateway), který se nachází na pomezí dvou geostrategických regionů na ose západ - východ (Cohen 2015: 10). Tento celek má podle něj v budoucnu dvě možnosti. Buď se připojí k západnímu celku a nebo se jeho východní část připojí k evropské části Heartlandu. Subsaharská Afrika se podle Cohena stabilizuje na standardní geopolitický region v rámci přímořského světa a Jihovýchodní Asie se částečně rozdělila mezi sousedící geopolitické regiony. V roce 2003 pak Cohen rozdělil svět nově do tří geostrategických regionů a k dvoum již existujícím přidal jeden nový. Jedná se o *Kontinentálně - námořní východní Asii*, kam Cohen zařadil Čínu, Severní Koreu a země bývalé Francouzské Indočíny (Cohen 2015: 9). K výše zmíněným typům regionů pak přidává další typ, jímž je tzv. *kompresní zóna*, kterou popisuje podobně jako pásmo otřesu, avšak se jedná o oblast, ve které neprobíhá velmocenské soupeření (Cohen 2015: 7). Mocnosti do těchto oblastí sice mohou penetrovat, avšak mezi nimi primárně nedochází k rivalitě, ale spíše k určité koexistenci.

Klíčovým pojmem pro tuto diplomovou práci však bude Cohenův koncept tzv. *Eurasijské konvergentní zóny*, se kterým přišel ve svém článku z roku 2005 a který následně vtiskl i do dalších aktualizací svého celoživotního díla (Cohen 2005). Tento koncept bude podrobněji popsán v následující kapitole.

³ Jako mocnosti druhého řádu Cohen uvádí např. Austrálii, Polsko, či Brazílii.

⁴ Československo Cohen definoval jako mocnost třetího řádu.

2.4.1. Eurasijská konvergentní zóna

Cohenova Eurasijská konvergentní zóna je poměrně rozsáhlá oblast, která se rozprostírá kolem Mackinderova Heartlandu, v rámci eurasijského vnitřního půlměsíce a to konkrétně od Baltských států na jih, skrze Černé moře, dále pak na východ přes Zakavkazsko, Střední Asii, čínský Tibet, Turkestán a Mongolsko až do Mandžuska a na ruský Dálný východ, kde se setkává s břehy Tichého oceánu a s územím Korejského poloostrova (Cohen 2005: 1). Víceméně tak kopíruje Spykmanův Rimland, pouze je posunuta spíše do vnitrozemí. Než se pustíme do definice Cohenova konceptu Eurasijské konvergentní zóny, musíme si napřed operacionalizovat některé klíčové pojmy, kterými jsou zejména již zmíněné *pásma otřesu* (Shatterbelt) a *přechodný region* (Gateway). Oba pojmy jsou totiž pro koncepci Eurasijské konvergentní zóny a pro účel tohoto textu vysoce relevantní.

Termín *pásma otřesu* je citovaný mnoha geografy a autory napříč historií, kteří si jej vždy individuálně definovali spíše po svém (Cohen 2015: 48). Pro tuto práci je však stěžejní právě definice Saula B. Cohena, která praví, že za pásma otřesu jsou považovány: „*strategicky orientované regiony, které jsou jak vnitřně hluboce fragmentované, tak i uvízlé v soutěži mezi velmocemi geostrategických domén*“ (Cohen 2015: Ibidem). Jsou to tedy oblasti s fluidními hranicemi, které jsou sužovány častými vnitřními konflikty, občanskými válkami a které jsou navíc neustále ovlivňovány penetrací okolních mocností zvenčí. Tyto mocnosti mohou v oblasti pásma otřesu působit různým způsobem, např. jej použít jako základ pro další expanzi v rámci regionu, mohou se snažit profitovat z nerostných surovin dané oblasti pásma otřesu, či jej využívat jako tzv. nárazníkovou zónu, která má za úkol předcházet další expanzi protivníka (Cohen 2015: 49).

Vnitřní konflikty pak mají tendenci rozlévat se do okolních slabých států. Za takový region Cohen považuje např. Blízký východ, či v minulosti Jihovýchodní Asii. V obou oblastech se jednalo či jedná o skupinu slabých států a o geopolitickou arénu, ve které z rozličných důvodů soupeří, či v minulosti soupeřily světové mocnosti (Cohen 2015: Ibidem). Soupeření mocností z

rozdílných geostrategických sfér je pak právě to, co odlišuje pásma otřesu od dalších oblastí ve světě, které jsou postiženy vysokou mírou fragmentace a konfliktu, avšak kde takové soupeření neprobíhá. Cohen tedy například dodává, že „navzdory přítomnosti konfliktů v Jižní Asii se nejedná o pásmo otřesu, protože dominanci Indie v regionu vážně neohrožují Spojené státy, Rusko ani Čína, natož Pákistán. Stejně tak se Karibik nestal pásmem otřesu navzdory komunistickým režimům na Kubě, v Nikaragui a Grenadě, socialistické vládě ve Venezuele a levicovým povstáním jinde v této oblasti, protože Sovětský svaz tam nemohl ohrozit mocenskou převahu Spojených států.“ (Cohen 2015: 48). Naopak k příkladu Subsaharské Afriky Cohen dodává, že ta se stala pásmem otřesu právě proto, že státy a mocnosti v čele se Sovětským svazem, Čínou, či Kubou penetrovaly hluboko do tohoto regionu, kde poté započaly soupeření s již přítomnými státy přímořského světa, tedy s evropskými mocnostmi a Spojenými státy. Pásma otřesu však nejsou stálá a mohou podle Cohena vznikat, či se transformovat na samostatnou jednotku v rámci geopolitického či dokonce geostrategického regionu. Pokud jde o Eurasijskou konvergenční zónu, je to právě tato oblast, kterou Cohen považuje za neurčitou a která v sobě nese potenciál vzniku dalších pásem otřesu, ale také přechodných regionů (Cohen: 2015: 49).

Dalším klíčovým termínem pro tuto koncepci je právě Cohenův *přechodný region* (Gateway). Jedná se o nový typ regionu či státu, který slouží jako jako *spojnice* různých částí světa (Cohen: 2015: 54). Povaha takového regionu je dána několika faktory. Za prvé se jedná o geografickou polohu mezi geostrategickými regiony. Dále také zejména tím, že se vyznačuje relativní mírou stability, umožňuje výměnu lidského, kulturního, informačního, ekonomického i materiálního kapitálu mezi různými světovými oblastmi. Hranice přechodného regionu jsou spíše než pevné bariéry naopak propustné, což regionu umožňuje dosáhnout výrazné ekonomické výměny mezi přítomnými státy. Tato ekonomická výměna také zapříčiňuje další interdependenci a zvyšuje tak potenciál větší stability v celé oblasti právě na úkor konfliktního potenciálu (Cohen: 2015: Ibidem). Přechodný region se také vyznačuje přítomností významných transportních tras a je typický

zejména svým strategickým umístěním nebo adaptabilitou svých obyvatel na ekonomické příležitosti, které díky takovému umístění přicházejí. Je závislý na obchodu s jinými zeměmi, zejména na obchodu s nerostnými surovinami, stejně jako na specializované výrobě, cestovním ruchu a finančních službách. Samotní obyvatelé těchto oblastí disponují svým politickým a kulturním prostředím, jazykem nebo náboženstvím, stejně jako relativně vysokým stupněm vzdělání a také přístupem do okolních klíčových oblastí, buď po zemi nebo také po moři (Cohen 2015: Ibidem).

Jako typické příklady přechodných regionů Cohen uvádí např. Hong Kong, Macau, Dubaj, Singapur či Finsko nebo Bahamy. Ve své knize dále zmiňuje také např. Ukrajinu, která slouží jako přechodný region, mimo jiné i v rámci energetické infrastruktury mezi Ruskem a Evropskou unií (Cohen 2015: 55). Kdyby byl Saul Cohen v dnešní době naživu, bylo by otázkou, zda by na tomto tvrzení trval i nadále. Ruská federace zahájila 24. února 2022 proti Ukrajině krvavý válečný konflikt a od té doby celý západní svět Ukrajinu podporuje materiálními i finančními prostředky a v neposlední řadě také vojenským materiálem (CNN 2022). Je to zejména území dnešní Ukrajiny, které se postupně transformovalo v rámci Cohenovy Eurasijské konvergentní zóny z přechodného regionu právě do pásma otřesu a pouze budoucí vývoj ukáže, jak se s tímto přerodem Ukrajina a zbytek světa vypořádají. Tyto události tak mimo jiné naznačují dosavadní platnost tohoto Cohenova konceptu.

Eurasijská konvergentní zóna je tedy geograficky determinované území na pomezí geostrategických regionů a zejména pak oblast kontaktu pěti významných světových mocností, které se v jejím prostorovém rámci potkávají a jejichž geopolitické zájmy se zde protínají. Jedná se o přímořskou Evropu, Rusko, Čínu, Indii a Japonsko, které v této oblasti vytvářejí dlouhodobě mocenskou rovnováhu (Cohen 2005: 1). Je to území, které je na jednu stranu tranzitní plochou mezi třemi geostrategickými regiony, ale pro které je také často typická působnost a přítomnost teroristických organizací, nestátních aktérů a také bohatý potenciál těžby nerostných surovin.

Je to území, které se vyznačuje nejistou budoucností, vzhledem ke střetávajícím se mocenským a ekonomickým zájmům okolních aktérů. Vliv Spojených států, které mají tendenci tuto rovnováhu unilaterálně narušovat, bude v budoucnosti klíčový. Podle Cohena může jejich penetrace do této oblasti výrazně ovlivňovat ekonomické, politické a vojenské zájmy přítomných zemí a narušovat tak dosavadní udržovanou mocenskou rovnováhu. V tomto důsledku se mohou oblasti Eurasijské konvergentní zóny proměnit v pásma otřesu. Taková proměna by měla podle Cohena dalekosáhlé důsledky na geopolitické uspořádání v současném světě (Cohen 2005: 1).

Těmito predikcemi se Cohen snažil dlouhodobě upozorňovat na rizika amerického unilateralismu, zejména pak v reakci na intervenci v Iráku v roce 2003, ale také na vojenskou přítomnost Spojených států na Balkáně, v oblasti Černého a Kaspického moře, Zakavkazska či v oblasti Střední Asie. Podle něj by měly Spojené státy vždy postupovat multilaterálně a to ve shodě se svými partnery z NATO a zejména s ohledem na zájmy okolních mocností v daném regionu. Unilaterální akce a snaha Spojených států dostat celé regiony na svůj orbit totiž měla zcela ignorovat a přehlížet zájmy okolních zainteresovaných mocností (Cohen 2005: 3). Cohen varoval, že taková penetrace může vyvolat reakci ve dvou ohledech. Za prvé se jedná o individuální či kolektivní opatření eurasijských mocností v podobě společných akcí s cílem čelit vlivu Spojených států v regionu. Tyto kroky pak, za druhé, nutně vytvoří v důsledku dalších protiopatření oblast soupeření o vliv mezi eurasijskými mocnostmi a Spojenými státy. Takový předpoklad představuje přímo recept na to, jak vychýlit geopolitickou regionální rovnováhu a oblasti Eurasijské konvergentní zóny přetransformovat v pásma otřesu (Cohen 2005: 4). V blízkém horizontu tak mají oblasti Eurasijské konvergentní zóny zejména dvě vyhlídky - buď se její části transformují v důsledku spolupráce Spojených států s okolními mocnostmi na přechodné regiony a nebo se promění v důsledku jejich unilaterální penetrace na pásma otřesu (Cohen 2005: Ibidem).

Pokud se jedná o dosavadní penetraci Spojených států do prostoru Eurasijské konvergentní zóny, má Cohen na mysli zejména rozšiřování NATO na východ a jihovýchod do Evropy, které započalo již v 90. letech 20. stol a dále dodnes pokračuje. Dosud posledním a již třicátým státem, který do aliance vstoupil, byla v roce 2020 Severní Makedonie, které se podařilo vyřešit diplomatický spor s Řeckem, jenž její přístup několik let blokovalo⁵ (Česká Televize 2020). O vstupu do NATO, zejména po ruské invazi na Ukrajinu, zvažují další země, včetně doposud neutrálních severských států Finska a Švédska (Česká Televize 2022). Jako další příklad vstupu Spojených států do tohoto prostoru Cohen uvádí tzv. Silk Road Strategy Act z roku 1999. Jedná se o zákon schválený kongresem Spojených států, který umožňuje poskytnutí konkrétní pomoci státům jižního Kavkazu a Střední Asie, včetně humanitární, ekonomické, migrační, uprchlické, rozvojové a přeshraniční pomoci a dále umožňuje pomoc s budováním demokratického systému v těchto státech (U.S. Congress 1999). Tento zákon bude v souvislosti s účely této diplomové práce podrobněji diskutován v dalších částech tohoto textu. V této souvislosti Cohen zmiňuje také geopolitickou penetraci Spojených států do regionů Zakavkazska a Střední Asie, ale také vojenské zásahy a přítomnost amerických vojenských jednotek na Balkáně (Cohen 2005: 3–4).

⁵ Tento poměrně známý diplomatický spor se týkal samotného názvu dnešní Severní Makedonie. Řecko si nárokovalo označení Makedonie pro jednu ze svých severních provincií.

3 Region Střední Asie

V jádru asijského kontinentu leží oblast Střední Asie, region s bohatou historií, kulturou a tradicí. Tyto atributy těží zejména z rozmanité směsi národních identit, které byly i přes mnohé překážky pečlivě pěstovány po mnohá staletí. Středoasijský region měl svůj důležitý význam již ve starověku, v době slavných říší. Íránská achajmenovská říše, Makedonská říše Alexandra Velikého, Mongolové, Turci, Číňané a Rusové. Ti všichni ovládali různé části Střední Asie v různých etapách dlouhé historie tohoto regionu. Střední Asie také sloužila jako dopravní uzel tzv. Hedvábné stezky, která spojovala západní Čínu s evropským kontinentem (UNESCO 2014). Od 2. století př. n. l., kdy se tento region stal součástí složitého systému obchodních cest až do současnosti, byl předmětem strategických zájmů vnějších mocností a v této souvislosti se o regionu zejména v odborných kruzích často hovoří jako o tzv. *pivotní oblasti*⁶ (Kaplan 2012: 171). Region je také už od prvního pohledu na politickou mapu značně fragmentovaný a může tak být pro čtenáře komplikované zorientovat se celé šíři problémů, kterými se tato práce bude zabývat. Z toho důvodu bude region Střední Asie čtenáři dále pouze velice stručně představen a to v několika základních bodech.

3.1. Geografické vymezení regionu

Střední Asie je rozlehlý region a domov rozmanitých biotů, které se ze západní strany rozléhají od břehů Kaspického moře, přes náhorní plošiny a pouště na východ, až po Mongolsko, Čínu a její západní oblasti. Od severních kazašských stepí až po rozlehlá pohoří na jihu. Co tedy tvoří Střední Asii? Odpovědi na to, co vše by do tohoto pojmu mělo být zahrnuto se vesměs často liší. Jedním z prvních geografů, kteří zmínili Střední Asii jako samostatnou oblast, byl německý přírodovědec Alexander von Humboldt, který určil severní a jižní hranice této

⁶ Pivotní oblast - zóna, jejíž kontrola představuje klíč k ovládnutí světa. Na regionální úrovni potom jde o oblast klíčovou pro dominanci v regionu.

oblasti na 39,5.° a 49,5.° severní šířky, tedy v oblasti zahrnující území všech postsovětských republik. Humboldt zmiňuje některé geografické rysy této oblasti, mezi něž patří Kaspické moře na západě, pohoří Altaj na severu a pohoří Hindúkuš a Pamír na jihu. Východní hranici regionu však konkrétně nikdy nevymezil (Dani – Masson 1992: 471).

Ruský geograf Nikolaj Chanykov zpochybnil Humboldtovu zeměpisnou definici a spíše upřednostnil faktor fyzických bariér v podobě přístupu ke světovým mořím. Střední Asii tak definoval jako prostor všech tehdejších vnitrozemských států a dalších území v oblasti, včetně Afghánistánu, Chorasánu a čínského Sinf'iangy (Cummings 2012: 17). Sovětská definice zahrnovala čtyři svazové republiky - Kyrgyzstán, Uzbekistán, Tádžikistán a Turkmenistán. Vyloučený byl v tomto případě Kazachstán (Cummings 2012: Ibidem). Naopak široce přijímaná a používaná definice do Střední Asie zahrnuje právě i Kazachstán. Historický pojem Velká Střední Asie je pravděpodobně používán stejně často a zahrnuje oblast zmíněných pěti -stanů, avšak kromě toho také západní Čínu, jižní Rusko, včetně jižní Sibíře, severní a severozápadní Afghánistán a severovýchodní část Íránu (Cummings 2012: Ibidem). UNESCO pak definuje region jako mnohem širší území zahrnující Afghánistán, severovýchodní Írán, severní a střední Pákistán, severní Indii, západní Čínu, Mongolsko a bývalé sovětské středoasijské republiky (Dani – Masson 1992: 8).

Následující krátká část textu bude pojednávat o Střední Asii podle moderního pojetí pěti bývalých sovětských republik, tedy dle v dnešní době široce přijímané a používané definice a zároveň však bude zohledňovat význam sousedních oblastí, které ovlivňovaly dynamiku regionu během různých období historie, např. Afghánistánu.

3.2. Stručná historie regionu Střední Asie

Střední Asie byla podle archeologických nálezů osídlena již od starověku stepními nomády, mocnými chanáty, či říšemi, ať už se jedná o Araby, Peršany a zejména Mongoly, kteří do regionu přinesli turkické jazyky a kulturu

(Encyclopedia Britannica 2021). Ty později začaly převládat nad arabštinou a perštinou, které do té doby v regionu dominovaly a oblast tak začala být nazývána mimo jiné také Turkestánem⁷. Před příchodem carského Ruska do oblasti byl region do značné míry integrován na jazykové, kulturní i náboženské úrovni. Rusové navázali první kontakt se Střední Asií v roce 1715, když Petr Veliký vyslal první ruskou vojenskou výpravu do kazašské stepi (Encyclopedia Britannica 2021: Ibidem). Skutečné úsilí o dobytí regionu se však odehrálo ve století devatenáctém, resp. kolem roku 1860. V té době byla údolí Střední Asie rozdělena do tří khanátů: Buchara, Chiva a Kokand, což byla oblast, o které se referovalo také jako o ruském Turkestánu, která však nezahrnovala východní části historické oblasti Turkestánu, včetně dnešní čínské provincie Sin-ťiang (Gleason 1997: 94). Současná fragmentace regionu však započala až s příchodem carského kolonizátora a to právě za účelem oslabení regionu na úkor koloniální mocnosti ze severu (Dani – Masson 1992: 69). Logika této fragmentace pokračovala a také sílila zejména v pozdější době a to během nadvlády SSSR. Od roku 1860 až do rozpadu SSSR v roce 1991 tak byla Střední Asie zcela pod ruskou nadvládou. Období ruské dominance nebylo poznamenáno pouze politickou a ekonomickou transformací, ale především penetrací ruské kultury a jazyka do celé oblasti. V praxi se tak ruština stala v celém podmaněném regionu nadnárodním jazykem (Cummings 2012: 98). Vynucená popularizace ruského jazyka a ruské kultury byla klíčovým prvkem v rámci velkého plánu sociálního inženýrství, navrženého tehdejší vládou v Moskvě. Tento proces mnoho autorů popisuje také jako tzv. rusifikaci. Vytvoření svazových republik v roce 1924 pak bylo pokusem centrální moci v Kremlu *zabít dvě mouchy jednou ranou*. Jinými slovy to znamenalo uklidnit lokální masy a nacionalistické elity ve Střední Asii, dát jim formální autonomii a nezávislost a zároveň zachovat plnou kontrolu nad politickými procesy a ekonomikou celého regionu (Gleason 1997: 118). Toto vytyčení státních hranic tak bylo pouze další adaptací principu *rozděl a panuj*, který dříve přijalo carské Rusko vůči bývalému Turkestánu.

⁷ Turkestán se jako historický region používal k popisu místa, kde žily turkické národy.

3.3. Ekonomika a přírodní zdroje

Z ekonomického hlediska se region pod carskou nadvládou stal primárně zdrojem nerostného bohatství, surovin, či jiných přírodních materiálů a takovým zůstal víceméně i během sovětské éry. Bavlna, jakožto velmi důležitý obchodní artikl, nadále přitahovala zájem Sovětů, kteří z její produkce značně profitovali (Mukhitdinova 2015: 375–384). Sovětský svaz však nebyl v regionu nijak zvlášť aktivní ani pokud jde o rozvoj průmyslu. Ve skutečnosti byly středoasijské ekonomiky zcela závislé na dovozu zboží z centra, stejně tak jako z jiných svazových republik, zejména pokud jde o základní potraviny, ale i o jiné běžné komodity. Nadužívání hnojiv a vodních zdrojů za účelem zavlažování sice vedlo ke zvýšení úrody bavlny, ale mělo také za následek mnohé ekologické katastrofy, o čemž svědčí mimo jiné i degradace oblastí kolem Aralského jezera (Mukhitdinova 2015: Ibidem). Země Střední Asie, zejména pak Turkmenistán a Kazachstán, však mají v dnešní době bohaté rezervy klíčových komodit v podobě rozsáhlých zásob zemního plynu a ropy. Dále se jedná např. o zlato, uran, hliník a jiné nerostné suroviny (Mukhitdinova 2015: 396).

Kazachstán byl například pouze za rok 2011 schopný vyprodukovat hruba 600 milionů barelů ropy a díky dobré infrastruktuře se v posledních dekadách stal důležitým hráčem a dodavatelem v aréně světové energetické sféry. Po Ruské federaci se tak stal druhým největším dodavatelem a producentem ropy v post-sovětském prostoru (Marten 2007: 49). Ropa, kterou Kazachstán těží je však vzhledem k náročnosti těžby dražší než např. povrchová ropa z Perského zálivu, avšak vzhledem současnému rapidnímu nárůstu cen energií může hrát opět důležitější roli v celosvětovém obchodu s nerostnými surovinami. Pokud jde o Kyrgyzstán a Tádžikistán, obě země mají pouze omezené zásoby ropného bohatství a dále disponují pouze málo rozvinutou infrastrukturou, určenou k jejich využití a transportu. Tento deficit je nadále posílen nepříznivými geografickými podmínkami, které v tomto případě hrají zásadní roli. Jedná se zejména o horské oblasti, kde jsou naleziště často situovány a které produkci a export těchto komodit zásadně komplikují (Hart 2016). Produkce ropy v Turkmenistánu a Uzbekistánu je

relativně nevýznamná a má tak tendenci uspokojovat pouze spíše domácí poptávku. Podle odhadů měly oba státy v roce 2012 zhruba 600 milionů barelů ropných rezerv (Mubarak 2020).

Pokud jde o zemní plyn, Turkmenistán v současné době patří mezi šest zemí, které disponují největšími zásobami této suroviny na světě a je také mezi dvaceti největšími producenty plynu, se zásobami přibližně deset trilionů metrů krychlových. Zhruba o třetinu menšími zásobami zemního plynu pak disponují Uzbekistán a Kazachstán (Mubarak 2020: Ibidem). V tomto ohledu jsou tyto tři země Střední Asie součástí skupiny klíčových světových producentů a exportérů zemního plynu.

3.4. Hydroenergetická charakteristika regionu

Jak již bylo výše řečeno, energetika je s oblastí Střední Asie úzce spjata. Pokud však v regionu panuje opravdová rivalita, která může potenciálně vyústit až v ozbrojený konflikt, je to mimo jiné právě soupeření o vodní zdroje mezi přítomnými státy. Pnutí je v tomto ohledu nejintenzivnější v hustě osídleném Ferganském údolí, kde se sbíhají hranice Uzbekistánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu. Toto místo je v celé oblasti ztělesněnou oázou života. Jeho hustota zalidnění je více než čtrnáctkrát větší než průměrné zalidnění zbytku regionu a historicky vždy bývalo regionální obilnicí. Představovalo tak hlavní zdroj potravy pro místní obyvatelstvo (Borthakur 2017: 335). Po rozpadu SSSR bylo jedním z hlavních úkolů států Střední Asie zajistit perimetr hranic, které dříve existovaly spíše jen na papíře. V tomto důsledku ztratily velké části obyvatelstva Ferganské kotliny přístup k příslušným národnostním skupinám a komunitám v okolních státech. Vznikly zde mimo jiné např. tádžické exklávy v Kyrgyzstánu a Uzbekistánu, či navzájem překrývající se územní nároky, což vede k tomu, že se staly místní, avšak pouze těžko fyzicky kontrolovatelné horské hranice, jedněmi z nejčastěji zpochybňovaných hraničních pásem na světě. Napětí mezi státy je tak intenzivní, že pouze mezi roky 2011 a 2015 došlo sedmdesátkrát k přeshraničním potyčkám mezi těmito státy (Borthakur 2017: Ibidem). Žádná komplexní dohoda,

kteřá by vztahy konsolidovala a vnesla dovnitř jasná pravidla, mezi těmito zeměmi zatím podepsána nebyla.

Nejvíce rozepří se však odehrává v důsledku sporů o lokální vodní zdroje. Ty se ukázaly být klíčovou složkou produkce elektrické energie ve Střední Asii. Potenciál produkce hydro elektrické energie v regionu je více než 450 miliard kilowattů ročně, přičemž se odhaduje, že současná produkce odpovídá zhruba deseti procentům z celkového potenciálu lokálních zdrojů elektrické energie (Rheinbay – Mayer – Wesch – Vinke 2021).

Poté, co se zhroutil komunistický řád, se dostaly národní zájmy jednotlivých států do popředí a dříve sdílené vodní zdroje se okamžitě staly předmětem sporů mezi jednotlivými středoasijskými státy. V minulosti každý z těchto států využíval přírodní zdroje, které se nacházely na jeho území a ty pak byly následně rozdělovány právě podle potřeb obyvatel v celém regionu (Allouche 2007). Státy Kyrgyzstán a Tádžikistán produkovaly zejména elektřinu z bohatých vodních zdrojů, které pochází převážně z řek Syrdarja a Amudarja. Kazachstán pak vyráběl energii z pravidla v uhelných elektrárnách a Uzbekistán a Turkmenistán využívají převážně zdroje zemního plynu. Do dnešního dne tak Tádžikistán a Kyrgyzstán produkují zhruba devadesát procent své elektrické energie z vodních elektráren (Rheinbay – Mayer – Wesch – Vinke 2021). Obě povodí řek Amudarja a Syrdarja tak vytvářejí rozsáhlou síť přehrad, nádrží a zavlažovacích kanálů, které tvoří jeden z nejsložitějších vodních systémů na světě. Tádžikistán má významný strategický význam díky své poloze při horním toku Amudarji a částečně také Syrdarji. Jedná se zhruba o 63 % toku řeky, který se nachází na tádžickém území, Kyrgyzstán naopak kontroluje horní tok řeky Syrdarja (Micklin 2000: 6). Jak již bylo zmíněno výše, vodní hospodářství bylo během sovětské éry vysoce centralizované (Allouche 2007). Spolu s nezávislostí všech pěti států Střední Asie však tento sektor představuje oblast vlastních národních zájmů, spíše než předmět regionální spolupráce. Nově nabytá nezávislost zemí Střední Asie znamenala přímou kontrolu nad zdroji, které měly zlepšit jejich strategickou pozici. Záležitosti, jako je pronájem půdy a práva na kontrolu a využívání vodních zdrojů, se tak začaly řešit

na úrovni bilaterálních jednání, nikoliv multilaterálně, jako tomu bylo v minulosti (Micklin 2000: 9).

Některé pokroky v tomto ohledu však byly již dosaženy. Několik měsíců po získání nezávislosti podepsalo pět ministrů odpovědných za vodní hospodářství ve Střední Asii dohodu o spolupráci v oblasti společného využívání vodních zdrojů, která měla znamenat vyřešení problémů společného využívání řek na základě společných zásad pro celý region a spravedlivé regulace jejich toků (Almaty agreement 1992). Podle této dohody je každý středoasijský stát povinen zabránit na svém území akcím, jež by vedly k narušení zájmů ostatních stran, tedy k akcím, které by mohly dalším stranám způsobit újmu a vést k odchylce od dohodnutých hodnot pro upouštění vod a pro znečišťování vodních zdrojů (Almaty agreement 1992: Ibidem). Mnoho závazků těchto dohod však dodnes není dodržováno. Regionální a mezinárodní úsilí zatím nebylo schopno nalézt trvalé řešení, zřejmě kvůli vzájemné nedůvěře a slabé politické vůli ke spolupráci ze strany středoasijských vůdců. Část dohod tak bohužel není respektována a kromě toho jsou dohody vypracovány stylem vágních a nejasných formulací a soustředěny pouze na krátkodobý časový horizont. Ve skutečnosti panuje podezření, že jediným mechanismem, kterým se hlavy těchto zemí řídí, je snaha o maximální kontrolu těchto přírodních zdrojů (Allouche 2007).

3.5. Střední Asie jako součást pivotní oblasti

Tato kapitola se snaží stručně popsat postavení Střední Asie v oblasti eurasijského Heartlandu a je tak důležitá pro porozumění tomu, jakým způsobem zmiňovaní autoři přemýšleli o středoasijském prostoru v rámci Heartlandu a jak Cohen uvažoval o eurasijském konvergentním sektoru v rámci teoretického rámce Eurasijské konvergentní zóny obklopující právě Heartland. Jinými slovy tato kapitola popisuje, proč je oblast Střední Asie pro zbytek světa strategicky důležitým regionem.

Vzhledem k současné energetické architektuře světa se Střední Asie nachází ve strategické oblasti se silnými vazbami na sousední regiony. Vývoj celého

regionu tak částečně závisí na přístupu k okolnímu světu. Střední Asie je důležitou součástí světového politického a ekonomického systému a také je obklopena některými z největších a nejdůležitějších ekonomik současné doby. Leží mimo jiné mezi třemi takzvanými zeměmi BRICS, tedy mezi Čínou, Indií a Ruskem (OECD 2011: 10). Střední Asie byla po staletí křižovatkou Eurasie, neboli, jak poznamenává Robert Kaplan, *průsečíkem mezi Východem a Západem*, což z ní dělá i podle tohoto autora klíčový region i pro okolní mocnosti v souvislosti s šířením vlivu mimo své hranice (Kaplan 2012: 239–240). Ve skutečnosti se jedná také o středobod čtyř civilizací, tedy západní, čínské, islámské a indické. Socioekonomická a politická struktura tohoto regionu jsou silně poznamenány jeho geografickou polohou, přesněji řečeno jeho omezeným přístupem ke zbytku světa. Na druhou stranu, přežití středoasijských republik v podstatě závisí na kontrole několika koridorů, které umožňují spojení s okolními státy. Tyto koridory jsou stejně nebo ještě více důležité, než je energetický potenciál tohoto regionu, protože se rozbíhají všemi směry a infrastrukturně tak propojují Čínu, Rusko, Evropu, oblast Kavkazu a Indický oceán (Fuller 1990: 55). Na jihu mimojiné propojují region s turbulentními oblastmi, jako je Indie, Afghánistán či Pákistán.

Na počátku 21. století se však Střední Asie stala ještě důležitější oblastí a to právě v důsledku rapidního nárůstu cen energií. V této souvislosti a v důsledku zásob nerostných surovin se tato oblast začala jevit jako pole soupeření mezi regionálními a globálními mocnostmi. Tato realita ovlivňuje vztahy mezi těmito aktéry, ale i samotnou mocenskou rovnováhu v regionu, která se zde podle Cohena objevila po konci studené války. V této souvislosti je také potřeba vzít v potaz relativní stabilitu, která ve Střední Asii během posledních dekád panuje, zejména pak v kontrastu s nestabilními oblastmi Blízkého východu, odkud zejména západní země dovážejí velkou část nerostných surovin. Tato relativní, či potenciálně úplná stabilita, může v budoucnu přidávat celému regionu na další důležitosti i vzhledem k tomu, že část zemí bude chtít v budoucnu diverzifikovat zdroje a zmenšovat závislost na dovozu ropy nejen z Perského zálivu, ale i z jiných oblastí (Bradshaw – Waterworth 2020: 299).

Mezi autory, kteří se zabývali geopolitickým významem euroasijského prostoru, si zvláštní zmínku zaslouží Halford Mackinder, Nicholas Spykman, Alfred Mahan či Saul B. Cohen. Všichni zmínění autoři přispěli k originálnímu přístupu směrem k pochopení principů regionálních struktur geopolitického prostoru euroasijského kontinentu. Na počátku dvacátého století ve svém slavném díle *The Geographical Pivot of History* Halford Mackinder jako první zdůraznil význam Střední Asie a nazval tento region poprvé jako součást *pivotní oblasti* historie (Kaplan 2012: 76). Mackinder zdůrazňuje, že v kontextu globálních geopolitických procesů je euroasijský kontinent *srdcem světa*, přičemž eurasijský Heartland zaujímá střed euroasijského kontinentu a je ve svém jádru tvořen právě Střední Asií (Kaplan 2012: Ibidem). Podle Mackindera dokáže ovládnutí Heartlandu danému aktérovi zajistit dostatek materiálních, lidských a ekonomických zdrojů pro budoucí světovou nadvládu a proto se pozemní mocnosti vždy budou tento region snažit ovládnout (Kaplan 2012: 86).

Mackinder při vymezení geopolitického prostoru umístil pivotní oblast do údolí řek Volha, Jenisej, Amudarja, Syrdarja, do oblasti Kaspického moře a Aralského jezera. Z geopolitických důvodů se tak podle Mackindera pivotní oblast stala centrem, kde se soustředily klíčové historické procesy. (Kaplan 2012: 78–84).

Mackinderova teorie inspirovala mnohé další autory, zejména pak Nicholase Spykmana, vlivného amerického autora a politologa, aktivního převážně ve 40. letech 20. století. Na rozdíl od důrazu, který Mackinder přisuzoval Heartlandu, Spykman v podstatě přikládal význam hlavně eurasijským hranicím, tedy západní Evropě, pacifické pánve a Středního východu. Spykman tvrdil, že kdokoliv by ovládal tyto regiony, byl by schopen zadržet jakoukoliv vznikající mocnost v Heartlandu (Kaplan 2012: 101–114). Spykman vycházel z toho, co napsal Mackinder před ním, aby nakreslil svou vlastní verzi základního geopolitického modelu, který se však výrazně liší od svého předchůdce. Podle Spykmana Mackinder přecenil geopolitický význam pevninského Heartlandu. Dynamika geopolitické historie se odehrávala v Mackinderově prostoru tzv. vnitřního pŕlměsíce – Rimlandu, tedy v pobřežních a přilehlých oblastech. Do této

oblasti Spykman řadil i region Střední Asie. Navíc tvrdil, že Heartland je jen geografický prostor otevřený kulturním, civilizačním a mocenským impulsům z Rimlandu. Ten je podle něj proto klíčem k ovládnutí světa (Spykman 2007, Kaplan 2012: 105). Jeho předpoklad tudíž zněl: „*Kdo ovládá Rimland, vládne Eurasii, a kdo vládne Eurasii, ovládá svět*“ (Spykman 2007: 43). V geopolitických koncepcích Mackindera a Spykmana se prostorová a politická struktura světa skládá ze tří hlavních úrovní. Podle Mackindera jsou to Heartland, Eurasie a svět. Podle Spykmana jsou to pak Rimland, Eurasie a svět. (Ismailov – Papava 2010: 89). Jestliže, jak zdůraznili Ismailov a Papava, první model posílil rozhodující roli Heartlandu v geopolitickém prostoru Světového ostrova, druhý model prosazoval tutéž roli Rimlandu (Ismailov – Papava 2010: Ibidem). Cohenova teorie Eurasijské konvergentní zóny pak Střední Asii a dalším oblastem zóny přikládá klíčovou roli ve vztazích mezi globálními mocnostmi geostrategických regionů.

3.6. Středoasijský konvergentní sektor

Zda se oblasti Střední Asie transformují na pásmo otřesu nebo na přechodný region bude podle Saula Cohena záležet hlavně na průniku Spojených států do tohoto prostoru. Jejich vstup do Zakavkazska a také do Střední Asie byl po rozpadu SSSR pobízen především již zmíněným zákonem Silk Road Strategy Act z roku 1999, který deklaroval podporu politické a ekonomické nezávislosti zemí obou zmíněných regionů (Cohen 2005: 7). Tento zákon je však potřeba dát do souvislosti s dobou, ve které byl předložen a podepsán. Jednalo se o éru, která následovala po vnitřní implozi a následném rozpadu Sovětského svazu na 15 nezávislých republik, avšak také o dobu, kdy byla moc Spojených států na svém pomyslném vrcholu. Bývalý regionální hegemon v podobě centrální moci v Moskvě procházel v 90. letech hlubokou ekonomickou, demografickou a společenskou krizí, čínská moc byla teprve na vzestupu a tak byla pouze těžko schopná, či ochotná konkurovat moci Spojených států. Ty se v této souvislosti snažily využít všech příležitostí k uplatnění svého vlivu v takto na nerostné suroviny bohatých a z geopolitického

hlediska strategických regionech. Silk Road Strategy Act měl proto zajistit silné bezpečnostní a ekonomické záruky státům Zakavkazska a Střední Asie, tedy státům, které tvoří pomyslný most na prastaré Hedvábné stezce mezi Čínou a Středomořím (Cohen 2005: Ibidem).

Zákon, kromě ekonomické pomoci, humanitární asistence a podpory lidských práv ukládá vysokou prioritu zejména vytvoření a zabezpečení energetického koridoru za účelem těžby a transportu ropy a zemního plynu ze zemí Střední Asie a oblastí Kaspického moře. V této souvislosti Spojené státy slíbily také pomoc se zabezpečením spleťtých státních hranic, přes které masivně proudil nelegální obchod s drogami a zakázanými materiály, jež mohou být klíčové pro výrobu komponentů zbraní hromadného ničení (Cohen 2005: 8). Tyto aktivity měly být prováděny také za asistence různých západních podpůrných programů, jako je například Partnerství pro mír Severoatlantické aliance. Všechny parametry zákona byly strategicky nastaveny tak, aby limitovaly ruský, čínský a iránský vliv v regionu, právě na úkor posílení vlivu nově přítomných Spojených států (Cohen 2005: Ibidem). V praxi je však velmi obtížné představit si některé režimy zemí Střední Asie, jak podporují lidská práva a rozvoj demokratických institucí. Spojené státy proto mimojiné také deklarovaly, že tyto atributy mohou být za určitých okolností předmětem kompromisu, protože ačkoliv je jejich šíření Spojenými státy považované za národní zájem, nejsou ve srovnání s ostatními deklarovanými ambicemi natolik klíčové (U.S. Congress 1999). Jak se také v praxi později ukázalo, zásoby nerostného bohatství v tomto regionu vedlo Spojené státy naopak k podpoře zkorumpovaných, autoritativních a represivních režimů některých středoasijských republik (Cohen 2005: 8).

Dalším západním nástrojem šíření vlivu do postsovětského prostoru se stala podpora Evropské unie a Spojených států k vytvoření prozápadní organizace GUAM, jejíž zakladatelskými státy se v roce 1997 staly Gruzie, Ukrajina, Ázerbájdžán a Moldavsko. Tato organizace měla za cíl postupně rozvíjet mezinárodní obchod v rámci členské základny a také budovat další obchodní aktivity se západem (Cohen 2005: 8). O 5 let později se stal členem také

Uzbekistán a organizace v této souvislosti začala s určitostí vytvářet kromě ekonomických aktivit nově také bezpečnostní záruky. Krátce po rozšíření působnosti GUAM následovalo vystoupení těchto států ze SNS, tedy z organizace, která byla za podobným účelem vytvořená Ruskou federací (Cohen 2005: Ibidem).

Pokud však hledáme zásadní moment, kdy Spojené státy výrazně vstoupily do prostoru Střední Asie, je to zejména rok 2001 a invaze do Afghánistánu v reakci na události 11. září. Tato vojenská akce byla Moskvou z počátku podporována, to se však nedlouho poté začalo měnit. Pentagon totiž v této souvislosti vybudoval v regionu vojenské základny, zejména pak v Uzbekistánu a Kyrgyzstánu, avšak využíval také další tři v nedalekém Pákistánu (Cohen 2005: 9). Tyto základny měly sloužit jako podpůrná, vojensko-operativní a logistická centra, nezbytná pro vedení vojenské *Operace trvalá svoboda* v Afghánistánu. V Kyrgyzstánu se jednalo zejména o největší leteckou základnu v celém regionu, která se nacházela nedaleko Biškeku v oblasti Manas (Eurasianet 2014, Cohen 2005: 8). Tato základna se mimo jiné nacházela necelých dvě stě kilometrů od hranic čínské autonomní provincie Sin ťiang. V Uzbekistánu pak Spojené státy otevřely leteckou základnu Khanabad a projevíly dále zájem o vytvoření dalších základen na území Tádžikistánu (Cohen 2005: 8). Tyto snahy se však nikdy nepřetavily do reality vzhledem k tomu, že tádžický autokratický prezident Emómalí-ji Rahmón vždy v minulosti podporoval úzkou spolupráci spíše s Ruskou federací. Je to právě stálá vojenská přítomnost ruské armády v Tádžikistánu a úzká bezpečnostní spolupráce obou zemí, která těmto krokům pravděpodobně zamezila (Cohen 2005: 9). Turkmenistán naopak dlouhodobě proklamuje neutralitu v zahraniční politice a režim Serdara Berdymuhamedova patří vůbec k těm nejizolovanějším na celém světě. Turkmenistán proto zůstává jedinou zemí Střední Asie, která nemá žádné zásadnější vazby na Spojené státy (Cohen 2005: Ibidem).

4 Tádžikistán jako geopolitické ohnisko

4.1. Základní informace o Tádžikistánu

Vzhledem k cílům a koherenci tohoto textu je potřeba krátce popsat některé základní atributy Tádžikistánu. Jedná se o vnitrozemský stát ležící přímo v pomyslném středu regionu Střední Asie. Co se týče rozlohy, má tento stát 143 100 kilometrů čtverečních, což z něj činí 94. největší stát na světě. Odhadovaný počet obyvatel Tádžikistánu je zhruba 9,5 milionu. Hlavním a největším městem země je Dušanbe, které má zhruba 860 tisíc obyvatel (Embassy of the Republic of Tajikistan to France 2022). Na jihu tato země sousedí s Afghánistánem, na západě s Uzbekistánem, na severu s Kyrgyzstánem a na východě s Čínou. Mezi tradiční domoviny etnických Tádžiků však patří mimo Tádžikistán, kde tvoří většinu 65 % obyvatelstva, také části Afghánistánu a Uzbekistánu (CIA 2022). Mimo Tádžiky zemi obývá také signifikantní minorita Uzbeků, kteří tvoří zhruba 10 % populace a která také tvoří v některých částech země výraznou většinu místního obyvatelstva. V neposlední řadě je třeba zmínit, že dnes zhruba 1 % populace tvoří etnicky ruské obyvatelstvo, které však ještě po rozpadu SSSR čítalo zhruba 8 % populace (CIA 2022: Ibidem). Území, které nyní tvoří Tádžikistán, bylo v průběhu dějin domovem několika starověkých kultur a to již od dob neolitu. Během 2. tisíciletí př.n.l. byla oblast domovem také různých království a všemožných kultur, včetně civilizace údolí Oxu, či Andronovské kultury. Později byla oblast ovládána četnými říšemi a dynastiemi, včetně Achajmenovské říše, Sásánovské říše, Heftalitské říše, Samanidské říše a Mongolské říše a dále pod vládou dynastie Timuridů a Bucharského chanátu (Bergne 2007: 16–22). Oblast však dobytá později jako součást ruského Turkestánu Ruským impériem a následně také znovu ovládnuta Sovětským svazem. Moderní hranice země byly nakresleny v době, kdy byl Tádžikistán ještě autonomní součástí Uzbekistánu, jakožto autonomní republiky v rámci SSSR, než se v roce 1929 stala plnohodnotnou svazovou republikou (Whitman 1956). V září roku 1991, poté, co se rozpadl Sovětský svaz, se Tádžikistán stal nezávislým suverénním státem. V čele země stojí od roku 1994

prezident Emómalí-ji Rahmón, který vládne silně autoritářským stylem. V zemi dochází k dalekosáhlé korupci a častému porušování lidských práv, včetně případů mučení, svévolného věznění, zhoršujících se politických represí a potlačování náboženských svobod, či dalších občanských svobod (Deutsche Welle 2020). Jedná se o prezidentskou republiku skládající se ze čtyř provincií. Jak již bylo řečeno, většina obyvatel Tádžikistánu patří k tádžické etnické skupině, která mluví tádžičtinou, jakožto prvním úředním jazykem. To z Tádžikistánu činí, vedle Afghánistánu a Íránu, jednu pouze ze tří zemí, které mluví perským jazykem a dále také výjimku mezi okolními státy hovořícími převážně jazyky z turkické jazykové větve (Curtis 1996). Jako oficiální mezietnický jazyk se však používá ruština. Zatímco stát sám sebe deklaruje jako ústavně sekulární, islám vyznává 98 % populace. V oblasti Horský Badachšán existuje navzdory její řídké populaci velká jazyková rozmanitost, kde se mluví rušánsky, šughnsky, iškašímsky, wákšsky, avšak také tádžicky (Curtis 1996: Ibidem). Vysoká pohoří pokrývají více než 90 % celé země. Jedná se o rozvojovou zemi s tranzitivní ekonomikou, která je vysoce závislá na remitencích, dále pak na produkci hliníku a také bavlny (Horák 2005b: 119). HDP na hlavu přepočteno na obyvatele činil v roce 2010 zhruba 2000 dolarů (U.S. Embassy in Tajikistan 2022). Tádžikistán je tak nejchudší zemí, která vzešla z rozpadu Sovětského svazu (BBC 2010).

Domácí spotřebě energie v Tádžikistánu dominují vodní zdroje (Wegerich – Olsson – Froebrich 2007). Země je také dovozcem většiny energetických nerostných surovin, převážně pak ropy a zemního plynu. Na území Tádžikistánu se v současné době nacházejí pouze málo významná objevená ropná ložiska či naleziště zemního plynu. Sovětská ústřední vláda, která dříve určovala energetickou politiku Tádžikistánu, považovala řeky na území tohoto státu za nejvhodnější způsob energetické produkce (Wegerich – Olsson – Froebrich 2007: Ibidem). Přestože přehrazení řek zvýšilo zásoby vody, která se mohla používat v domácím zemědělském sektoru, vláda v Moskvě odkloňovala velkou část vodních zdrojů do sousedního Uzbekistánu a Turkmenistánu. Odpor obyvatel proti těmto krokům byl často silný, obzvláště pak v případě výstavby Rogunské přehradě na

řece Vakhsh, zahájené v roce 1976. Jedná se o největší přehradu svého druhu ve Střední Asii. Ta však dodnes nebyla plně dostavěná a dosud stavbu provázelo mnoho problémů a diplomatických sporů. V roce 1992 pocházelo asi 75 procent elektřiny v zemi z vodních elektráren (Wegerich – Olsson – Froebrich 2007: Ibidem).

4.2. Stručný úvod do historie nezávislého Tádžikistánu

Podobně jako v dalších zemích sovětského bloku se spolu s příchodem glasnosti a perestrojky začaly objevovat také opoziční hlasy z různých zájmových skupin, a stran, především pak z řad demokratů, nacionalistů a islamistů, nespokojených s vládou dosavadní komunistické garnitury. Z těchto skupin se později vyprofilovaly politické strany, které jednotlivé proudy zastupovaly. Jednalo se o demokraty, nacionální demokraty, autonomisty a islamisty (Horák 2005b: 129, White 1995). Opoziční hlasy opíraly svojí moc především o regiony, ze kterých původně pocházely a které doposud měly pouze malé nebo dokonce žádné politické zastoupení (Horák 2005b: 148). Nejvýraznější autonomistická strana začátku 90. let *Lálei Badachšón* se zasazovala dokonce o autonomii, či výhledově dokonce o nezávislost provincie Horský Badachšán (Horák 2005b: 129).

První významnější tvrdě potlačené demonstrace proti starým vládním strukturám probíhaly již na počátku roku 1990 a vyžádaly si několik obětí na životě (Pannier 2017). Situace se opět vyostřila zhruba o rok a půl později po zvolení konzervativního komunisty Rahmóna Nabijeva do čela republiky. Na částečný úspěch opozice v podobě několika vládních ústupků se dnes vzpomíná jako na *dušanbské jaro* (Horák 2005b: 149). Opoziční strany se poté na krátkou dobu dostaly k politickému zastoupení, avšak necelý rok poté byly odstaveny a k vládě se dostaly opět staré struktury z oblastí Kuljóbu a Leninobódu, což ještě více posílilo dosavadní napětí mezi stranami a skupinami, které pocházely z různých

částí země (White 1995). Toto období relativní svobody tak netrvalo dlouho a prezident Nabijev si začal za pomoci radikálních skupin a kriminálních živlů opět upevňovat pozici, což na jaře roku 1992 vedlo k další sérii protivládních demonstrací (Pannier 2017). Demonstranti, tvoření z velké části islamistickými skupinami financovanými z Íránu, se natrvalo usadili před budovou nejvyššího sovětu a poté, co se tyto demonstrace prezidentu Nabijevovi nepodařilo přecíslit dovezenými stoupenci z Kuljóbu, rozdál svým podporovatelům zbraně a pokusil se opozici násilím rozpráshit (Horák 2005b: Ibidem). Opoziční strany se krátce poté spojily v tzv. Sjednocenou tádžickou opozici, která započala ozrojený odpor proti vládě v Dušanbe, čímž začala pětiletá a velmi krvavá občanská válka (Horák 2005b: 130, White 1995).

Opozici se v počáteční fázi konfliktu podařilo dosáhnout dílčích úspěchů a donutit tak prezidenta Nabijeva podepsat dohodu o vytvoření vlády národního usmíření, kde opozice měla mít třetinové zastoupení. Mezitím však sílily ozbrojené střety mezi opozicí, islamisty a Kuljóbci. Ti bojovali především za zachování starých struktur vládní moci. Opozice tak byla podporovaná nejen z islámských zemí, ale také z demokratického západu, jakožto odpor proti komunismu (Horák 2005: 150). Po sérii střetů a útoků opozice na vládní budovy byl v září 1992 prezident Nabijev pod ozbrojeným nátlakem donucen podepsat rezignaci (White 1995).

Touto dobou však Kuljóbské oddíly provedly sérii úspěšných operací v jižním Tádžikistánu a s podporou ruské 201. motostřelecké divize se jim podařilo obsadit také rozsáhlé centrální oblasti, čímž došlo k posílení Kuljóbci zformované tzv. Národní fronty. Poté došlo k vytvoření kuljóbsko - chodženskté národní fronty, která spojovala severní a jižní koalice v boji proti opozici, která ovládala především východní části země (White 1995). K moci se díky tomu dostal prezident Rahmón. Další fáze konfliktu se nesly v režimu ofenzív a protiofenzív, které měly mimo jiné za následek také etnické čištění obyvatel mezi jednotlivými regiony země (Horák 2005b: 149–151). Fragmentace moci na území Tádžikistánu

měla za následek mimo jiné také nárůst obchodu s narkotiky, či vzestup vlivu autonomních nestátních aktérů v různých částech země (Horák 2005b: 153).

První mírové rozhovory se uskutečnily v srpnu 1995, avšak průlom nastal až v roce 1996 v důsledku růstu moci Talibanu v sousedním Afghánistánu a politického nátlaku směrem z ruského ministerstva zahraničí pod vedením Jevgenije Primakova. Tyto faktory a společné obavy vlády i opozice vedly ke zmírnění napětí a k následným mírovým rozhovorům, které vyústily na přelomu února a března roku 1997 v Moskvě v slavnostní podepsání *Všeobecné dohody o nastolení míru a národní shody* mezi zúčastněnými stranami (Horák 2005b: 155). Tato dohoda byla postavena převážně na doporučení zastoupení opozice ve vládních strukturách. Země však zůstala i po podpisu této dohody silně fragmentovaná, ikdyž do jednotlivých míst byli později dosazováni lidé loajální centrální vládě v Dušanbe. Občanská válka si vyžádala přes 100 000 obětí a miliony lidí musely uprchnout z domova (White 1995). Prezidentu Rahmónovi se postupně podařilo upevnit moc, zničit všechna ozbrojená hnutí, která měla potenciál ohrožovat moc centrální vládu a také pomocí různých ústavních změn odstránit opoziční představitele od jakéhokoliv výraznějšího vlivu (Horák 2005b: 156).

Vývoj po konci občanské války se nesl čím dál více v duchu hledání vnitřního smyslu existence Tádžikistánu v rámci současných hranic, který se ideologicky opírá především o historické narativy a tradice Samánovské říše (Horák 2005b: 157). I když je v zemi étos regionalismu stále do určité míry přítomen, obecně se prosazuje akceptace vyšší státní identity, kterou představuje vláda v Dušanbe. Fragmentace země v podobě z doby občanské války je dnes minulostí a dá se tedy říci, že hrozba rozpadu státu je zatím zažehnána (Horák 2005b: Ibidem). Nestabilita ve smyslu regionálních pnutí se teoreticky může projevit během budoucích prezidentských voleb, které jsou však v prozatím nedohlednu. Prezident Rahmón totiž několikrát změnil ústavu s úmyslem prodloužit prezidentský mandát, což mu v roce 2020 umožnilo popáté úspěšně kandidovat na prezidenta (The Diplomat 2020a). Volby byly dosud považovány za

zfalšované organizací OBSE, avšak například SNS je v minulosti považovalo za *transparentní* (OBSE 2022). OBSE mimojiné tvrdila, že tádžická vláda cenzurovala místní a zahraniční webové stránky a také zaváděla *daňové kontroly* nezávislých novin, které vedly k zastavení jejich tisku (OBSE 2022: Ibidem). Rahmónova pozice je podle všeho stále pevná i vzhledem k podpoře přítomných ruských ozbrojených sil, které vládní linii výrazně posilují (Horák 2005b: 157).

Konstrukce Uzbekistánu jako existenčního nepřítele tvoří také důležitou součást oficiálního nacionalistického diskurzu v Tádžikistánu. Sousední země je běžně obviňována z potlačování práv etnických Tádžiků žijících na uzbeckém území, podkopávání ekonomické prosperity Tádžikistánu a zasahování do jeho vnitřních záležitostí. Režim Islama Karimova byl pravidelně kritizován za prosazování panturkismu a za údajné plány na znovuoobnovení občanské války v Tádžikistánu. Větší domácí konsolidace, silná vláda a národní jednota jsou nabízeny jako podmínky pro přežití Tádžikistánu v tomto složitém mezinárodním prostředí (Horák 2005b: Ibidem).

Vláda v Dušanbe podnikla aktivní kroky k začlenění islámu do struktury vnímání tádžické národnosti. V roce 2008 prezident Rahmón oznámil, že Abú Hanífa, zakladatel jedné ze čtyř hlavních sunnitských škol islámského práva, byl etnickým Tádžikem. Strana islámské obrody Tádžikistánu mohla fungovat legálně a do určité míry svobodně, ačkoliv za posledních 30 let utrpěla mnoho politických neúspěchů (Bleuer – Nourzhanov 2013: 328–330). V celostátním průzkumu veřejného mínění z roku 2010 se 81 % dotázaných ztotožnilo s tvrzením, že vláda respektuje jejich svobodu vyznání. Vládní pokrok v propagaci moderní tádžické národní identity byl však skromnější. Stejný průzkum ukázal, že etnicita a region jsou i nadále hlavními atributy, které tvoří identitu místních obyvatel. Pouze 9 % procent dotázaných se identifikovali jako občané republiky Tádžikistánu (Bleuer – Nourzhanov 2013: 330–332).

4.3. Tádžikistán jako objekt mocenské penetrace vybraných aktérů

V této kapitole bude blíže popsáno, jakým způsobem vybraní aktéři mocensky penetrují směrem do Tádžikistánu. Budou diskutovány jejich hlavní motivace, cíle a způsoby, pomocí kterých tuto mocenskou politiku vůči Tádžikistánu vytvářejí. Výběr aktérů se v základním rámci snaží kopírovat aktéry, které Saul B. Cohen, uvádí ve svém slavném článku z roku 2005 *The Eurasian Convergence Zone: Gateway or Shatterbelt?* a který zároveň slouží jako základní teoretické východisko této diplomové práce. Jak již bylo zmíněno v kapitole 2.4.1., v rámci Eurasijské konvergentní zóny se sbíhají zájmy zejména pěti světových mocností. Jedná se o přímořskou Evropu, ČLR, Rusko, Indii a Japonsko, tedy o aktéry, kteří podle Cohena v tomto pásmu pracně udržují mocenskou rovnováhu, jenž je v posledních zhruba třiceti letech pravidelně narušována právě unilaterální penetrací Spojených států do tohoto prostoru. Ve středoasijském konvergentním sektoru se však sbíhají zájmy zejména Číny, Indie, Ruska a právě Spojených států. Přímořská Evropa a Japonsko projektují své mocenské vektory spíše v rámci k nim geograficky přilehlých regionů. V oblasti relativně vzdálené Střední Asie tak nedisponují dostatečnými kapacitami, které jsou potřebné pro konkurenci ostatním zmíněným aktérům. Z tohoto důvodu je autor této práce nepovažuje za dostatečně relevantní geopolitickou sílu, která v tomto regionu působí. Dále je také potřeba zmínit, že Cohenův článek z roku 2005 již není ve všech ohledech aktuální. Cohenova *přímořská Evropa* je jako aktér z dnešního pohledu pouze těžko definovatelná a události se na evropském kontinentu vyvíjely do určité míry odlišně, než Cohen v době psaní tohoto článku předpokládal. S ohledem na Brexit je pak definice takového aktéra ještě komplikovanější. Evropa se vydala směrem ke kontinentální integraci *sui generis* a v současné době ji lze považovat za mezinárodní organizaci, nikoliv za stát. I když má Evropská unie jako celek svoji politickou reprezentaci, musí stále složitě hledat kompromis mezi 27 suverénními členskými státy a je tak pro ni velice složité vystupovat jako jeden aktér, který je schopný vytvářet jeden konkrétní geopolitický vektor, zejména pokud jde o okrajové oblasti geopolitických zájmů. Pokud má EU v současné době nějaký

důležitý geopolitický zájem v prostoru Cohenovy Eurasijské konvergentní zóny, je to právě sektor východní Evropy v souvislosti s událostmi, které se v současné době odehrávají na Ukrajině. Ve středoasijském konvergentním sektoru tak dnes Evropa nemá ani prioritu širší geopolitické působnosti ani zdroje a kapacity k jejímu uplatnění.

Japonsko, jakožto mocnost, kterou Cohen ve svém článku uvádí jako jednoho z přítomných aktérů v rámci Eurasijské konvergentní zóny, také není v oblasti Střední Asie výrazněji přítomno. Jeho geopolitické vektory v rámci tohoto prostoru směřují spíše do oblasti východního Ruska a Korejského poloostrova. Žádný z autorů, které tato práce cituje, Japonsko neuváděl jako aktéra, který by hrál ve středoasijském konvergentním sektoru jakoukoliv zásadnější roli, především pokud se jedná o mocenské soupeření s ostatními přítomnými aktéry. Z toho důvodu autor této práce nepovažuje ani Japonsko za dostatečně relevantního aktéra, který je schopen do Tádžikistánu projektovat své mocenské vektory a konkurovat zde ostatním mocnostem.

V Tádžikistánu jsou však i podle autorů citovaných v této práci přítomní zbylí čtyři aktéři, které Cohen ve svém článku zmiňuje, tedy Ruská federace, Čínská lidová republika, Indie a Spojené státy americké. Právě tito aktéři v poslední době vytvářeli hlavní geopolitické vektory směrem do Tádžikistánu, které budou v následujících podkapitolách za účelem této diplomové práce popsány. Je však potřeba dodat, že se nejedná o jediné aktéry, kteří mají v této zemi výrazný vliv. Podle autorů citovaných v této práci se jedná dále také o Írán, Uzbekistán a několik nestátních aktérů, kteří budou součástí analýzy této diplomové práce. V první podkapitole bude popsáno působení právě oněch nestátních aktérů na území Tádžikistánu a v dalších podkapitolách budou analyzováni jednotliví zmínění státní aktéři - tedy Ruská federace, Spojené státy americké, Indie, Čína, Írán a Uzbekistán.

4.3.1. Nestátní aktéři

Jak již bylo řečeno, složitá a rozmanitá geografie a topografie Tádžikistánu je jedním z důležitých prvků, které zapříčiňují všudypřítomný regionalismus. Absenci identitní příslušnosti k vládě v Dušanbe nahrazuje téměř vždy spíše regionální identita a klanové vazby, jako autonomní sociální struktury. Základem těchto společenských struktur jsou tzv. *avlody*, tedy klanové jednotky, které se vyznačují silnými vazbami na své příbuzenstvo, na svého vedoucího představitele a které přežily i přes desetiletí sovětské komunistické nadvlády (Horák 2005b: 138). Občanská válka v 90. letech 20. století byla mimo jiné silně spjata s touto sociální hierarchií právě proto, že lidé měli v jednotlivých oblastech Tádžikistánu rozdílné vědomí o příslušnosti k různým avlodům. Nejsilnější regionalismus v tomto ohledu můžeme dodnes pozorovat v autonomní oblasti Horský Badachšán, v Kuljóbu, Kurang-Tjubu nebo v oblasti Garmského údolí (Horák 2005b: 139). Faktory, jako je relativní slabost státní moci v některých oblastech země, nedostatek materiálních zdrojů, chudoba, ekonomická deprivace a takto nastavená společenská hierarchie, pak významně nahrávají možnostem působení různých nestátních ozbrojených aktérů na území Tádžikistánu (Thomas – Kiser 2002: 14).

Tyto aktéry lze podle Thomase a Kiseru rozdělit do tří hlavních kategorií podle pole jejich působnosti. Za prvé se jedná o soukromé milice a warlordy, dále o organizovaný zločin v podobě obchodu se zbraněmi, drogami, pašování lidí a nelegálních komodit a za třetí se jedná o terorismus a radikální islamistické skupiny (Thomas – Kiser 2002: 5–9).

Jako příklad působení soukromé milice v Tádžikistánu lze uvést v souvislosti s událostmi, ke kterým došlo v listopadu 1998 mezi tádžickými vládními silami a soukromou armádou odpadlického uzbeckého warlorda a bývalého vojáka uzbecké armády Mahmúda Khudoiberdieva. Ten tehdy využil složitosti hranic Ferganského údolí a provedl se svými 900 ozbrojenými bojovníky vojenský výpad z Uzbekistánu do Tádžikistánu, kde se zmocnil některých vojenských zařízení, která se nacházela ve městě Chudžand. Během dvou týdnů bojů bylo zabito až 200 lidí a dalších 500 bylo zraněno, včetně mnoha nevinných

civilistů. Plukovník Khudoiberdiev nabíral rekruty z rostoucí skupiny nespokojených mladých mužů, kteří získali výcvik a zbraně od afghánského Talibanu a využil také neschopnosti Dušanbe zabezpečit své severní oblasti (Thomas – Kiser 2002: 6).

Co se týče organizovaného zločinu, východní horské autonomní oblasti Tádžikistánou jsou součástí spletené sítě pašování všemožných ilegálních komodit. Jedná se zejména o drogy, lehké zbraně či jiný vojenský materiál, ale součástí mohou být různé radioaktivní materiály a také se jedná v neposlední řadě o obchod s lidmi (Thomas – Kiser 2002: 22–28). Pašeráci tak využívají speciálně vycvičené kolony oslíků, pomocí kterých tyto komodity za úplatky pašují skrze horská pásma, zejména přes oblasti Pamíru, jenž tvoří podél Vachánského koridoru společnou hranici právě se severními provinciemi Afghánistánu. Ten je největším světovým producentem opia. Takové komodity pak proudí dále buď do dalších států Střední Asie, do čínské provincie Sin ťiang nebo na sever přes Kazachstán do Ruské federace a dále na západ (Thomas – Kiser 2002: Ibidem). Jsou to právě jednotky ruské 201. motostřelecké divize, které pomáhají hlídkovat na afghánsko-tádžické hranici s cílem potlačovat tyto ilegální aktivity (Thomas – Kiser 2002: 30). Bojovat s pašováním drog se však snaží i samotná vláda Tádžikistánů s pomocí vládní agentury pro kontrolu léčiv (DCA). Ta hraje významnou roli v boji proti obchodu s nelegálními drogami, které pocházejí zejména z Afghánistánu. (UNODC 2019). *„Úsilí agentury o zastavení pašování drog vyústilo v zabavení 648,76 kg drog mezi lednem a zářím 2018. Ve stejném období DCA provedla třináct společných operací. (...) Tato čísla zdůrazňují zásadní postavení Tádžikistánů v boji proti obchodu s drogami”* (UNODC 2019: Ibidem).

Dalšími nestátními aktéry, kteří působí v Tádžikistánů jsou radikální islamistické skupiny. Za zmínku stojí především IMU (Islámské hnutí Uzbekistánů) a dále Hizb ut-Tahrír (Hujerová 2016: 51). V oblasti jsou však nehledě na státní hranice přítomni i další podobní aktéři. Jedná se o různé odnože IJU (Islámské džihádistické unie), jako jsou např. uskupení *Akromíja* nebo *Džamaat Ansarullah*. Ani během sedmi desetiletí sekulární nadvlády a rusifikace

ze strany SSSR se totiž nezměnila islámská identita většiny obyvatel Střední Asie, Tádžikistánu nevyjímaje. Ta byla po jeho rozpadu naopak posílena a dodnes přetrvává nejsilněji právě ve Ferganském údolí, které je nejhustěji osídlenou oblastí Střední Asie a kde mimojiné působí právě tato islamistická hnutí nejvýrazněji (Hujerová 2016: 50). Tyto organizace však mohou kooperovat s dalšími podobnými aktéry, kteří se nacházejí mimo daný region. Jedná se zejména o spolupráci s al-Káidou nebo s Talibanem, což jsou aktéři, kteří silně ovlivňují právě tyto organizace, třeba i proto, že jim poskytují logistickou podporu, výcvikové tábory či jinou infrastrukturu. V souvislosti s konfliktem v Sýrii se hovoří také o napojení místních radikálních skupin na ISIS (Hujerová 2016: 51).

IMU bylo založeno po skončení občanské války Tádžikistánu v roce 1998 a dění ve Ferganském údolí ovlivňuje do dnešních dnů. Je provázáno s Al-Káidou i s Talibanem a usiluje o nastolení nadvlády islámského chalífátu, které má mít centrum právě ve Ferganě. Je dnes sice primárně zaměřeno proti vládě v Taškentu a Kábulu, avšak v Tádžikistánu má velmi dobré zázemí a jeho dosah je dalekosáhlý v celé oblasti (Hujerová 2016: 52).

Hizb ut-Tahrír je další panislámská organizace, která byla založena již v roce 1953 (Hujerová 2016: Ibidem). Oproti IMU je alespoň podle rétoriky o něco méně radikálně naladěná, avšak svou ideologii staví především na volání po očištění islámu, znovuoživení upadající *ummy* a kritice západní kultury, demokracie a kapitalismu. I přesto je však Hizb ut-Tahrír spojována s bombovými útoky proti civilistům a s dalšími ozbrojenými akcemi. Hnutí je aktivní v celé oblasti Ferganské kotliny, avšak také v severních částech Tádžikistánu, zejména v částech severního Sughdu, kde žije početná uzbecká menšina (Hujerová 2016: 53).

Dalším nestátním aktérem tohoto typu je *Strana islámské obrody Tádžikistánu*. Do roku 2015 to byla jediná legální islamistická strana ve Střední Asii. Tádžikistánským ministerstvem vnitra byla v roce 2015 zrušena a o měsíc později také úplně zakázána (The Guardian 2016). Stalo se tak poté, co byla tamním nejvyšším soudem označena za teroristickou organizaci. Dva z vůdčích představitelů strany byli následně nejvyšším soudem odsouzeni k doživotnímu

vězení. Ještě předtím byli obviněni z napojení na údajný neúspěšný pokus o státní převrat, který byl veden bývalým náměstkem ministra obrany Abduhalímem Nazarzodou. Ten byl zabit spolu s několika desítkami jeho příznivců během pokusu o násilné převzetí policejní stanice v Dušanbe (The Guardian 2016: Ibidem).

V roce 2010 došlo k několika ozbrojeným střetům mezi vládními silami a islamistickými skupinami také na východě země. Skupiny v té době provedly sabotážní útoky a přepady tádžických bezpečnostních složek, což vyústilo v zabití 28 tádžických vojáků (BBC 2010). Vláda poté oznámila, že provedené vojenské operace s cílem zpacifikovat místní rebelie byly úspěšné, avšak násilí ve východním Horském Badachšánu vypuklo opět v roce 2012. Během bojů byly zabity desítky lidí (BBC 2012). V reakci na podobné nepokoje v roce 2015 Rusko zvýšilo počet svých trvale přítomných vojáků na třech základnách v Tádžikistánu z 5 na 9 tisíc (Stratfor global intelligence 2015).

4.3.2. Rusko

Vzhledem k tomu, že je Tádžikistán ve srovnání s ostatními státy Střední Asie do určité míry méně stabilní zemí, potřebovala tradičně autoritativní vláda v Dušanbe přirozeně patronát v podobě mocnosti, která bude podporovat či zajišťovat její kontinuitu a stabilitu. Je to právě Rusko, které je v tomto ohledu již od 90. let 20. století nejužším partnerem Tádžikistánu. Právě vliv Ruské federace v této zemi je v důsledku společných historických vazeb a socialistické tradice obou států přirozeně velice silný (Darchiashvili 2006: 164). Bylo to zejména Jelcinovo Rusko, které hrálo důležitou roli během mírových rozhovorů mezi Tádžickou vládou a Spojenou tádžickou opozicí. Mírová smlouva byla podepsána v roce 1997 právě v Moskvě a mimo prezidenta Rahmóna, lídra opozice Núrího a zvláštního zmocněnce generálního tajemníka OSN smlouvu pomáhal zprostředkovat také bývalý 2. stálý zástupce Ruské federace při OSN a současný ministr zahraničních věcí Ruské federace Sergej Lavrov (OSN 1997).

Ruská armáda však byla v Tádžikistánu přítomna již od dob před rozpadem Sovětského svazu. Bylo tomu tak převážně kvůli válce SSSR v Afghánistánu, kdy Sověti využívali strategicky situovaný Tádžikistán jako jeden z opěrných bodů pro vedení a zásobování vojenské invaze a později i samotné války proti mudžáhedinům. Jak si v další kapitole ukážeme, podobně významnou roli představoval Tádžikistán také pro Spojené státy o dvě dekády později. Strategický význam Tádžikistánu se však pro Rusko po rozpadu SSSR změnil a dnes je tudíž spojený spíše se snahou boje proti obchodu s drogami s bojem proti radikálnímu islámu (Darchiashvili 2006: 165). Kromě stability a bezpečnosti svého blízkého sousedství jsou pro Rusy dodnes oba tyto motivy hlavním důvodem, proč v zemi trvale udržují vojenské posádky. Vztahy mezi oběma státy jsou tak založené, spíše než v multilaterální rovině, převážně na bilaterálních vztazích a současné multilaterální aranžmá obou států tak tyto vztahy spíše doplňuje (Darchiashvili 2006: Ibidem).

Pokud se však nejprve krátce zaměříme na multilaterální dimenzi rusko-tádžických vztahů, musíme se podrobněji zaměřit na regionální mezinárodní organizace, jichž jsou oba státy součástí. V první řadě se jedná o SNS, které sdružuje 9 z 15 bývalých republik Sovětského svazu a ve kterém hraje Rusko zcela dominantní roli. Organizace ve vztazích mezi oběma státy hraje spíše symbolickou roli, avšak na jejím základě vznikly další úrovně spolupráce, zejména na socio-ekonomické a vojenské politické rovině. V prvním případě se jedná o Eurasijskou ekonomickou unii (EEU), která vzešla právě z prostředí SNS a která má zprostředkovávat užší integraci všech svých členů. Těmi jsou mimo Rusko také Arménie, Bělorusko, Kazachstán a Kyrgyzstán. Tádžikistán se o členství v EEU v minulosti také ucházel a dokonce podepsal smlouvu o celní unii a jednotném hospodářském prostoru. V důsledku hraničních sporů a potyček s Kyrgyzstánem se však integrační proces Tádžikistánu do EEU prozatím zastavil, nicméně obě země vyslovily zájem o dlouhodobou konsolidaci pohraničních sporů a následnou spolupráci i v rovině ekonomické integrace (The Diplomat 2020b). Rusko v tomto

ohledu opakovaně vyslovilo zájem o opětovné zahájení přístupu Tádžikistánu do EEU (RFE/RL 2014).

Ve vojensko-politické rovině z prostředí SNS vznikla také Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti (OSKB), což je obdoba smlouvy o kolektivní obraně v rámci zemí bývalého Sovětského svazu (Darchiashvili 2006: 166). Oba státy se v roce 1992 staly zakladatelskými členy. Charta OSKB oficiálně deklaruje přání všech zúčastněných států zdržet se použití síly nebo také hrozby jednat silovými prostředky. Signatáři se také nemohou připojit k dalším vojenským aliancím. Podobně jako článek 5 Severoatlantické smlouvy i článek 4 OSKB praví, že agrese proti jednomu signatáři bude vnímána jako agrese proti všem členům organizace. OSKB také každoročně pořádá společná vojenská cvičení a využívá systém rotujícího předsednictví, ve kterém se vedoucí země každý rok střídají (OSKB 2022). Vzhledem k velikosti a možnostem armád členských zemí je však zřejmé, že Rusko hraje v této organizaci opět naprosto klíčovou a dominantní roli a OSKB tak využívá mimojiné také jako nástroj k šíření svých geopolitických zájmů ve svém blízkém sousedství, Tádžikistánu nevyjímaje (Darchiashvili 2006: 166).

Poslední mezinárodní organizací, ve které mají Rusko a Tádžikistán společné členství, je Šanghajská organizace spolupráce (ŠOS). Jedná se o organizaci, která se opírá o politickou, ekonomickou a bezpečnostní spolupráci členských států a zároveň jde, co do počtu obyvatel, o největší regionální mezinárodní organizaci na světě (France 24: 2021). Zde však není role Ruské federace ani zdaleka natolik převažující, jako je její role např. v OSKB. To je dáno tím, že členem ŠOS je také právě ČLR, která je podle mnoha měřítek v rámci této organizace dominujícím aktérem (France 24: Ibidem). Rusko i Tádžikistán jsou zakladatelskými členy. Nejedná se o vojenskou alianci, jako v případě OSKB, avšak podepsané smlouvy deklarují spolupráci i na vojenské úrovni. Mimo společná vojenská cvičení se jedná také o snížení počtu vojenských posádek na společných hranicích členských států, či sdílení zpravodajských informací. Hlavní deklarované cíle této organizace jsou však boj proti terorismu, extremismu a

separatismu, dále také boj proti obchodu s drogami a spolupráce na hospodářské, energetické a socio-kulturní úrovni (ŠOS 2022). Rusko tak může v rámci této organizace sledovat své geopolitické zájmy v Tádžikistánu především v oblasti boje proti radikálnímu islámu.

Jak již však bylo řečeno, rusko-tádžické vztahy jsou založeny především bilaterálně a navazují tak na historickou tradici z dob společného komunistického státu. Již od rozpadu SSSR se vzájemné vztahy v souvislosti s občanskou válkou v Tádžikistánu vyvíjely velmi dynamicky a dlouhé období prezidentství Emómalí-jiho Rachmóna představuje jejich zintenzivnění (Darchiashvili 2006: 166). O jejich současné reálné podobě se dá pouze spekulovat, avšak např. Slavomír Horák ve svém článku *Horský Tádžikistán na horké půdě* uvádí, že na konci 90. let se vztahy mezi Ruskem a Tádžikistánem pohybovaly na úrovni vazalského vztahu. O plné nezávislosti Tádžikistánu se tak vznášela řada pochybností (Horák 2001: 15). V posledních zhruba patnácti letech se však v souvislosti s úsilím o vytvoření tádžické národní identity prezident Rahmón snaží tyto vazby oslabit. V tomto ohledu se hovoří dokonce o *derusifikaci* země⁸ (Horák 2010: 10).

Mezi oběma státy byla podepsána řada bilaterálních dohod, z nichž je za nejdůležitější považována rámcová *Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci* z roku 1993, která nastavila linii spolupráce převážně na bezpečnostní úrovni a která byla potvrzena během tádžické občanské války v 90. letech a následného vyjednávání o příměří. Jevgenij Primakov tak nastavil novou podobu ruské zahraniční politiky, především vůči ruskému blízkému zahraničí, v jehož rámci se rusové také dostali do role zprostředkovatele mírových jednání mezi vládou a tehdejší Spojenou tádžickou opozicí (Darchiashvili 2006: 166). Na tento směr poté navázal Vladimir Putin tím, že do vzájemných vztahů Ruska s blízkým zahraničím vnesl důraz na ekonomickou spolupráci (Darchiashvili 2006: Ibidem). Na začátku nového tisíciletí se vztahy mezi oběma zeměmi nakrátko vyznačovaly snahou Ruska zabránit růstu vlivu Spojených států v Tádžikistánu, právě v

⁸ V této souvislosti probíhá např. také derusifikace tádžických jmen a příjmení. Samotný prezident Rahmón se do roku 2007 jmenoval Rahmónov (Horák 2010: 10).

souvislosti se zahájením boje proti terorismu, aby se brzy poté vrátily do starých pořádků v podobě absence jakékoliv alternativy proti dominantní přítomnosti Ruska (Horák 2010: 10, Darchiashvili 2006: 167).

Nejdůležitější rovina ruské přítomnosti v Tádžikistánu je bezesporu vojensko-bezpečnostní a vojenská spolupráce obou států tak hraje klíčovou roli v utváření jejich vzájemných asymetrických vztahů. Přítomnost ruské armády v zemi je motivována zejména několika faktory. Těmi jsou primárně stabilita a bezpečnost ruského blízkého zahraničí, dále boj s radikálním islámem a terorismem a v neposlední řadě také bujarý obchod s drogami (Darchiashvili 2006: 167).

Ruská federace udržuje v Tádžikistánu podle odhadů až 20 000 vojenských příslušníků, včetně vojenských poradců a osob určených k výcviku jednotek tádžické armády. V rámci této vojensko-bezpečnostní spolupráce je Tádžikistánu pravidelně prodávána ruská vojenská technika a všemožné materiální prostředky bezpečnostního charakteru. Např. v roce 2021 ruská strana dodala Tádžikistánu 30 vylepšených tanků T-72B3M a krátce po odchodu spojenců z Afghánistánu obě země, spolu s dalšími partnery z OSKB, uspořádaly společné vojenské cvičení s cílem připravit se na potenciální nepokoje přicházející z nestabilního Afghánistánu (Reuters 2021). Páteří ruské vojenské přítomnosti v Tádžikistánu je však již zmíněná 201. motostřelecká divize se sídlem v Dušanbe, která čítá zhruba 7-9 tisíc vojenských jednotek a v zemi bude podle smluvních podmínek přítomna až do roku 2042 (Reuters 2021: Ibidem, The Diplomat 2016). Její nasazení se datuje již do doby konce druhé světové války, později zde zůstala jako trvalá vojenská posádka a poté zde přečkala dokonce rozpad SSSR. Během občanské války se sice ruští vojáci oficiálně nestavěli na žádnou ze stran, avšak podpora proruského prezidenta Rahmóna byla známým faktem (Darchiashvili 2006: 168). Na přelomu tisíciletí začaly obě země vyjednávat dohodu, která měla 201. motostřeleckou divizi proměnit na stálou vojenskou základnu Ruské federace v Tádžikistánu. Smlouva byla po řadě neshod mezi oběma stranami podepsána až v roce 2004 a základna byla nedlouho poté slavnostně otevřena prezidentem Vladimírem Putinem (Darchiashvili 2006: Ibidem).

Dalším komponentem vojenské projekce Ruska v Tádžikistánu jsou ruské jednotky rozmístěné v pohraničí mezi Tádžikistánem a Afghánistánem. Ty mají za úkol chránit společnou hranici obou zemí a také zamezit průniku islámských radikálních skupin směrem do Tádžikistánu, popř. dále na sever. V neposlední řadě mají také předcházet pašování narkotik z Afghánistánu (Darchiashvili 2006: 167–168). Poslední důležitou vojenskou instalací, kterou Moskva v Tádžikistánu trvale udržuje, je bezesporu opticko-elektronický komplex určený pro vyhledávání družic na oběžné dráze v Nureku, který je příslověčně nazýván „Okno” (Darchiashvili 2006: Ibidem).

Ruská vojenská přítomnost v Tádžikistánu byla ohrožena zejména na počátku tisíciletí v souvislosti s intervencí spojenců do Afghánistánu a příchodem Spojených států do regionu Střední Asie. Prezident Rahmón si od vzájemné spolupráce s USA sliboval nové bezpečnostní záruky a krátce poté začal usilovat o ukončení pobytu ruských pohraničních vojsk v Tádžikistánu, což způsobilo diplomatickou roztržku mezi oběma státy (Horák 2005a: 101). Tato diplomatická krize však byla zanedlouho zažehnána a ruští vojáci slouží na hranicích mezi Tádžikistánem a Afghánistánem dodnes (Thomas – Kiser 2002: 30).

Co se týče ekonomické dimenze společných vztahů obou zemí, můžeme pozorovat, stejně jako v případě vojensko-bezpečnostní spolupráce, značně asymetrický charakter těchto vztahů, který Rusku umožňuje ovlivňovat dění v této zemi. To je zapříčiněno nastavením vzájemných vztahů a velikostí obou zemí, obou ekonomik a z toho vyplývající obchodní bilancí. Tádžikistán nedisponuje žádnými zásadními nalezišti nerostných surovin a hlavním vývozním artiklem do Ruska tak zůstává, kromě některých surovin jako je hliník či různé zemědělské produkty, zejména bavlna v hodnotě 13,1 milionu dolarů, přičemž celkový export do Ruské federace dosahuje výše 41,6 milionu dolarů. Rusko je tak pro Tádžikistán stále nejdůležitějším obchodním partnerem (OEC 2022). V roce 2020 Rusko vyvezlo do Tádžikistánu zboží v hodnotě 738 milionů dolarů. Hlavní exportní produkty Ruska byly v roce 2020 rafinovaná ropa v hodnotě 161 milionů dolarů, semenný olej v hodnotě 45 milionů dolarů a surové železo v hodnotě 31,3 milionů

dolarů. Během posledních 24 let vzrostl export Ruska do Tádžikistánu ročním tempem 6,84 %, ze 151 milionů USD v roce 1996 na 738 milionů dolarů v roce 2020 (OEC 2022). Mimo tyto artikly Rusko dováží také některé druhy důležitého spotřebitelského zboží s vysokou přidanou hodnotou, jako jsou např. osobní automobily, stroje aj. (Darchiashvili 2006: 170).

Hydroenergetika, která je strategicky klíčovou sférou tádžického hospodářství, je také z velké části v rukou ruských investorů a dostala se tak do oblasti ruských geopolitických zájmů v této zemi. V roce 2004 obě země podepsaly smlouvu, podle které mělo Rusko masivně investovat do tádžické energetické sféry. Jednalo se především o dokončení a rekonstrukce vodních děl Sangtudinské a Rogunské přehrady, od kterých bylo po rozpadu Sovětského svazu opuštěno (Horák 2005a: 102). Zároveň ruské firmy ovládají další klíčové hydroelektrárny v zemi. Kromě toho podepsal ruský Gazprom s koncernem Tadžikgas dohodu o společném využívání menších nalezišť ropy a zemního plynu v Tádžikistánu (Darchiashvili 2006: 170). Ruské vlastnictví a angažmá v rámci takto klíčové infrastruktury Tádžikistánu Moskvě dává silné páky, které může v určitých případech použít za účelem ovlivňování vlády v Dušanbe ve svůj prospěch. Podobnému chování Ruska jsme v minulosti mohli být svědky např. v případě Ukrajiny.

Posledním důležitým fenoménem asymetrických ekonomických vztahů mezi oběma zeměmi je počet Tádžiků pracujících legálně i nelegálně na území Ruské federace. Podle ruského ministerstva vnitra překročilo v roce 2020 ruskou hranici za účelem pracovních příležitostí více než 2 miliony Tádžiků a remittance, které tito lidé poslali zpět do své domoviny ve stejném roce činily 2,6 miliardy dolarů, což odpovídá hruba čtvrtině HDP Tádžikistánu a představuje tak zásadní zdroj příjmů tádžické ekonomiky (Dzamukashvili 2021). Pokud by Rusko ovlivnilo svou migrační politiku v neprospěch vůči přicházejícím Tádžikům, mohlo by to znamenat zásadní následky pro Rahmónův režim. Toto nastavení dává Rusku další mocenské páky, které může proti této zemi případně použít.

Poslední důležitou dimenzí rusko-tádžických vztahů je etnicko-sociální sféra. Vzhledem k tomu, že během existence SSSR probíhal z ruské strany silný tlak na rusifikaci země, zůstalo po rozpadu této říše v Tádžikistánu mimo jiné značné procento etnických Rusů (Darchiashvili 2006: 171). V napjaté době, která na tyto události navazovala, však Rusové začali zemi hromadně opouštět. Pouze za rok 1991 opustilo Tádžikistán 14 % všech etnických Rusů a tento trend pokračoval i v následujících letech (Darchiashvili 2006: Ibidem). Dnes tak tvoří etničtí Rusové zhruba 1 % obyvatelstva. Mezi zeměmi existuje také smlouva o dvojím občanství, která předchází případné diskriminaci ruského obyvatelstva v Tádžikistánu (CIA 2022, Darchiashvili 2006: 171). Ruská kultura v této zemi i navzdory takovým událostem stále dominuje, i když se režim snaží zemi *derusifikovat* na úkor tádžické kulturní identity (Horák 2010: 10). Ruština je v zemi nicméně stále důležitým jazykem, mimo jiné vzhledem k tomu, že Rusko podporuje tádžický vzdělávací systém a vysílá zde ruskojazyčné televizní kanály. Je to právě státní propaganda, kterou Moskva využívá s cílem obracet veřejné mínění Tádžiků ve svůj prospěch.

Rusko tak v Tádžikistánu zůstává na vojensko-bezpečnostním, socio-kulturním i ekonomickém poli beze sporu dominantním aktérem a tuto zemi, která je na Rusku zcela závislá, v tomto ohledu dodnes silně ovlivňuje. Podle Vaghtanga Darchiashviliho je Tádžikistán v postsovětském prostoru jedním nejvíce závislých států na Rusku. Je však zřejmé, že existují aktéři, kteří se tuto ruskou dominancí v Tádžikistánu pokoušeli, či pokoušejí, narušit. Ti budou analyzováni v následujících kapitolách tohoto textu.

4.3.3. Spojené státy americké

Vláda ve Washingtonu oficiálně deklaruje, že Spojené státy budou spolupracovat s Tádžikistánem v otázkách budování odolnosti země vůči krátkodobým a dlouhodobým hrozbám, její vnitřní stability, dále, že budou posilovat nezávislost Tádžikistánu na *zvolných aktérech* a rozvíjet politická, ekonomická a bezpečnostní partnerství této země se Spojenými státy. Jejich

rozvojové úsilí by mělo podporovat regionální nezávislost, nikoliv vytvářet jakoukoliv závislost. Spojené státy tak v roce 2020 v rámci zahraniční politiky vůči Tádžikistánu deklarovaly několik zastřešujících a všeobecných cílů (U.S. Department of State 2021). Tyto cíle jsou:

- 1) Podporovat a posilovat suverenitu a nezávislost Tádžikistánu
- 2) Snižovat hrozby terorismu v Tádžikistánu
- 3) Podporovat propojení a vztahy mezi Tádžikistánem a Afghánistánem
- 4) Podporovat reformu právního státu a dodržování lidských práv
- 5) Podporovat investice Spojených států v Tádžikistánu

(U.S. Department of State 2021: Ibidem).

Po odchodu spojeneckých vojsk ze sousedního Afghánistánu se pro Spojené státy v celém regionu Střední Asie, Tádžikistánu nevyjímaje, mnohé změnilo. Pro kontext současného nastavení amerického angažmá v Tádžikistánu krátce zmíním historický kontext a jednotlivé deklarované cíle budou krátce rozvedeny v následujícím textu.

Během počátečního období, které trvalo od rozpadu Sovětského svazu až do teroristických útoků z 11. září 2001, se americká zahraniční politika vůči Tádžikistánu soustředila zejména na dvě priority. Za prvé se jednalo o zajištění jaderné bezpečnosti v prostoru bývalého Sovětského svazu, Tádžikistánu nevyjímaje (Rumer – Sokolsky – Stronski 2016: 3). Na jeho území se totiž mimojiné nacházela zařízení na zpracování lokálně těžených radioaktivních materiálů, převážně pak uranu. Obavy Spojených států vycházely zejména z toho, že v době po rozpadu SSSR, kdy Tádžikistán procházel několikaletým turbulentním obdobím nestability, reálně hrozilo, že by se tyto radioaktivní materiály mohly dostat do nesprávných rukou. Jejich cílem bylo těmto hrozbám za každou cenu zamezit (Rumer – Sokolsky – Stronski 2016: 3, Najibullah 2009). Za druhé se jednalo o podporu demokratických institucí a principů volného trhu v Tádžikistánu a v neposlední řadě také o pomoc Spojených států Tádžikistánu bránit nově získanou suverenitu, nezávislost a územní celistvost před potenciálním

obnovením ruské dominance v této zemi (Rumer – Sokolsky – Stronski 2016: 3). Kromě těchto snah však představoval Tádžikistán pro Spojené státy naprosto okrajovou sféru geopolitických zájmů. Jak mimojiné vyplývá z předchozí kapitoly tohoto textu, ruské dominanci v Tádžikistánu se Spojeným státům nepodařilo zamezit.

Pohled Washingtonu na angažmá v této zemi se po 11. září 2001 dramaticky změnil. Je zřejmé, že na americké straně existoval zájem pokračovat v dlouhodobém programu politických a ekonomických reforem, avšak vojenské a bezpečnostní zájmy se v tomto ohledu staly mnohem důležitějšími faktory. Jednalo se v tomto ohledu zejména o vojenskou přítomnost Spojených států nejen v Tádžikistánu, ale také v celém regionu Střední Asie (Boyer 2006: 8–13). Logistické požadavky na podporu rozsáhlých vojenských operací spojenců v Afghánistánu a z toho vyplývající těžká závislost na přístupu k regionálním vojenským zařízením byly faktory, které měly nově přednost před závazkem prosazovat politické a ekonomické reformy a lidská práva v oblasti středoasijského konvergentního sektoru. Tádžikistán se tak změnil z oblasti periferního zájmu na oblast, která měla v americké strategii mnohem významnější prioritu i přes to, že důležitost této země byla založena především na její strategické poloze, jakožto důležité součásti amerického angažmá v Afghánistánu (Boyer 2006: 7–9). Vztahy obou zemí nicméně zůstaly napjaté i s ohledem na to, že Spojené státy v Tádžikistánu nedokázaly vyjednat trvalou vojenskou přítomnost. Podařilo se jim nicméně dosáhnout několika dílčích úspěchů na vojensko-bezpečnostním poli, jehož prostor je však velice omezený, mimojiné i vzhledem k tomu, že je Tádžikistán součástí mezinárodních organizací jako je např. OSKB, ve které má rozhodující vliv Ruská federace.

Po 11. září tak dostala letadla amerického letectva povolení k doplňování paliva na letecké základně Ayni poblíž hlavního města Dušanbe. Některé tádžické speciální jednotky dnes také procházejí výcvikem ve Spojených státech a příslušníci pohraniční stráže studují ve střediscích vybudovaných z amerických zdrojů. V tomto ohledu v roce 2012 Bílý dům předložil Kongresu žádost o

zdvojnásobení finanční pomoci tádžickým ozbrojeným silám na 1,5 milionu dolarů (Voloshin 2012). Tyto snahy vycházejí zejména z trvalé americké snahy bojovat proti globálnímu terorismu a v druhé řadě také proti pašování drog a nelegálnímu obchodu se zbraněmi, což jsou faktory, které spolu také úzce souvisejí. (Umarov 2021). Nelegální pašování afghánských narkotik totiž bylo zásadním zdrojem financování teroristických aktivit v regionu. Jako příklad toho, jakým způsobem může být Tádžikistán spojován s globálním terorismem, lze uvést např. členy radikálních islamistických skupin působících v Tádžikistánu a jejich přesun za *svatou válkou* do zemí Blízkého východu, zejména pak Sýrie a Iráku. Pouze za rok 2014 se odhaduje, že téměř 300 tádžických státních příslušníků bojovalo po boku s ISIS v těchto dvou zemích (Soliev 2015: 53–54). Snahy Spojených států v Tádžikistánu v oblasti boje proti terorismu tak cílí zejména na prevenci a zamezení těchto džihádistických aktivit. V tomto ohledu tak mají USA v Tádžikistánu společný zájem mimojiné také s Ruskou federací, pro kterou může radikální islamismus představovat vážnou hrozbu, už jen z toho důvodu, že na jejím území žije kolem 25 milionů muslimů, tedy zhruba pětina celkové populace Ruské federace (Al Jazeera 2020).

Poté, co Spojené státy musely v roce 2014 opustit kyrgyzskou leteckou základnu v Manasu, jakožto pátevní součást vojenského angažmá v Afghánistánu, začaly hledat v regionu Střední Asie přijatelnou alternativu. Vzhledem k tomu, že Uzbekistán se projevil jako nespolehlivý partner a izolovaný Turkmenistán nepřipadal v úvahu, zůstal Tádžikistán jedinou potenciální alternativou pro trvalé umístění spojeneckých vojsk za účelem vedení vojenských operací v Afghánistánu (Boyer 2006: 16). Tyto snahy se však nesetkaly s výraznějším úspěchem a poté, co se americké jednotky k 20. výročí 11. září 2001 z Afghánistánu stáhly a Taliban znovu převzal moc v zemi, přišel Washington o většinu možností ovlivňovat skrze státy Střední Asie dění právě na území Afghánistánu. Snahy o potenciální otevření letecké nebo vojenské základny v Tádžikistánu, spolu s vyhlídkou podpory afghánské vlády v boji proti Talibanu tak začaly zcela postrádat smysl (Umarov 2021). Tím pádem lze konstatovat, že odchod Spojených států z Afghánistánu

znamená také jejich pomyslný *odchod* z Tádžikistánu, který v očích Spojených států s Afghánistánem úzce souvisel.

Ani z ekonomické perspektivy není Tádžikistán pro Spojené státy ze strategického hlediska nijak zajímavým partnerem. Na jeho území se nenacházejí žádné významnější zásoby nerostných surovin a tádžická ekonomika není příliš rozvinutá na to, aby představovala strategickou oblast pro americké investice. Administrativa Baracka Obamy nicméně podpořila přístup Tádžikistánu do globálních finančních institucí, jako je například WTO a v tomto ohledu můžeme konstatovat, že členství Tádžikistánu v této organizaci je v zájmu Spojených států (Congressional Research Service 2013). Co se týče finanční podpory Tádžikistánu, Spojené státy jsou hlavním donorem humanitární a rozvojové pomoci v zemi. V období mezi roky 1992 a 2010 tak Spojené státy v rámci USAID vyčlenily bezmála jednu miliardu dolarů na pomoc Tádžikistánu (Congressional Research Service 2013: Ibidem). Dále např. mezi roky 2021 a 2022 poskytly 12 milionů dolarů a téměř 2,5 milionu vakcín na pomoc Tádžikistánu v boji proti pandemii COVID-19 a jejím dalekosáhlým účinkům. Tato pomoc také zahrnovala poskytnutí laboratorního diagnostického vybavení, laboratorní výstavbu, dodávky kyslíkových a oběhových systémů a související školení pro zaměstnance poskytovatelů zdravotní péče v zemi (U.S. Embassy in Tajikistan 2022).

Jak vyplývá z předchozího textu, geopolitické snahy Spojených států v Tádžikistánu se často neseťkaly s kýženými úspěchy a také, že se jejich geopolitické zájmy v této zemi s časem zásadně měnily. Vzhledem k událostem posledních měsíců je zřejmé, že se Tádžikistán v optice Spojených států posunul zpět směrem na okraj strategických zájmů. Američané zde už nemají ani politický kapitál a v neposlední řadě již ani zásadní strategický zájem na tom, aby změnila trajektorii Tádžikistánu a podle toho se také v současné době odvíjí jejich velice omezená úroveň angažovanosti v této zemi, jež je založena především na projekci americké soft power (Rumer – Sokolsky – Stronski 2016: 23). Nejdůležitějším a trvalým zájmem Spojených států v Tádžikistánu proto zatím zůstávají za prvé podpora *good governance*, tedy podpora lidských práv, demokratických institucí a

volného trhu. A za druhé mají Spojené státy v Tádžikistánu zájem na boji proti globálnímu terorismu a na omezení nelegálního obchodu se zbraněmi a drogami. Vzhledem k situaci v Afghánistánu a připoutání Tádžikistánu na ruském orbitu jsou však nyní jejich možnosti velice omezené. Autoři Rumer, Sokolsky a Stronski mimojiné tvrdí, že mnoho amerických finančních zdrojů určených k tomuto boji přišlo vniveč právě vzhledem k tomu, že pohraniční jednotky bývají lehce zkorumpovatelné a jsou také často neformálně podporované ze strany tádžické vlády, která na nelegálním obchodu se zbraněmi a na obchodu s narkotiky neformálně participuje (Rumer – Sokolsky – Stronski 2016: 25).

4.3.4. Indie

Indie má specifické důvody rozvíjet významné strategické vazby a aktivity vůči Tádžikistánu. Tádžikové jsou etnicky z indo-iránské větve Árijců a jejich mateřský jazyk, tádžičtina, je větví iránsko-árijské skupiny jazyků a proto čerpá značně ze sanskrtu. Lze tak tvrdit, že oba národy mají mimo jiné do určité míry blízké kulturní vazby (Encyclopedia Britannica 2021).

Z pohledu geopolitiky a mocenské strategie však pro Indii zaujímá Tádžikistán také významnou pozici, právě v rámci prostoru Střední Asie, který je pro Indii jako celek důležitou oblastí v optice indického vnímání politické mapy světa. Tádžikistán totiž sousedí s Afghánistánem, ČLR, ale zároveň je od Pákistánem oddělený tenkým afghánským územním pásem, zvaným Vachánský koridor. Pokud budeme hledat určující faktory indických geopolitických zájmů v Tádžikistánu, najdeme je zejména ve dvou rovinách - boj proti islámskému terorismu a radikalismu a strategické soupeření s Čínou, Pákistánem a dalšími mocnostmi v oblasti Střední Asie, které učinilo její vazby s Tádžikistánem důležitými pro její vlastní zahraniční a bezpečnostní politiku. (Kothari 2020: 102).

Boj Indie v zahraničí proti islámskému terorismu a radikalismu souvisí s nestabilitou a působením těchto aktérů v nedalekém Afghánistánu, popř. v sousedním Pákistánem, který je mimo jiné tradičním mocenským a geopolitickým

rivalem Indie a který v minulosti podporoval mimojiné aktéry, které Indie považuje za nepřátele, zejména pak afghánský Taliban. Je také důležité mít na paměti, že v Indii žije více než 170 milionů muslimů, což po Indonésii představuje druhou největší muslimskou komunitu na světě (Diamant 2019). Byla to právě úloha Indie v boji proti Talibanu a Al-Káidě během minulých dekád, která určovala její strategický zájem v Tádžikistánu (Kothari 2020: 102). Obě země stály během afghánské občanské války v 90. letech na stejné straně, tudíž představovaly opozici proti režimu Talibanu a významným způsobem tak podporovaly Severní alianci. Indie jí v minulosti mimojiné dodávala vojenské vybavení v celkové hodnotě 8 milionů dolarů (Ramachandran 2006). Také se Severní aliancí pravidelně sdílela utajované strategické informace o dění na bojišti. Indičtí vojenští technici dále opravovali např. útočné vrtulníky Severní aliance typu Mi-17 a Mi-35 sovětské výroby. Všechna tato indická pomoc Severní alianci byla vedena právě skrze Tádžikistán (Ramachandran 2006: Ibidem). Na konci 90. let Indie zřídila nemocnici s 25 lůžky ve Farkhoru poblíž severní hranice Afghánistánu, kde byli ošetřováni zranění bojovníci Severní aliance bojující s Talibanem, avšak v té době již probíhala jednání o zřízení indické letecké základny na témže místě. Letecká základna ve Farkhoru se nachází zhruba 80 km jihovýchodně od Dušanbe a je dodnes provozována Indickým letectvem ve spolupráci s tádžickou armádou. Stala se také první trvalou vojenskou základnou Indie v zahraničí (Swami 2008).

Indie operuje také na letecké základně Ayni nedaleko Dušanbe, do které začala investovat již v roce 2002. Do roku 2010 pak utratila téměř 70 milionů dolarů na její renovaci. Bylo zde instalováno mimojiné nejmodernější navigační zařízení a vybavení protivzdušné obrany a od roku 2014 zde Indie také udržuje stíhací letouny Su-30 ruské výroby (The Eurasian Times 2018). Kromě toho Indie darovala tádžickému letectvu speciální letecké uniformy, počítače, jazykový výcvikový materiál, vojenské džípy, nákladní auta a dva vrtulníky Mi-8 spolu s náhradními díly a spotřebním materiálem určeným k jejich provozu. V rámci výcviku důstojníků procházejí skupiny mladých vojenských kadetů z Tádžikistánu výcvikem na Akademii národní obrany v indickém Khadakwasle (Firdous 2017:

84). Rozsah indického vojenského oddělení v Ayni je však předmětem diskuse mezi Indií, Ruskem a Tádžikistánem i vzhledem k tomu, že Rusko také hlídkuje na tádžickém nebi a v Ayni má rozmístěné jednotky 201. motostřelecké divize (The Eurasian Times 2018: Ibidem). Indie se kvůli angažmá v rámci letecké základny Ayni dostala pod neočekávaný tlak právě z Ruska, které s Indií během dlouhých studenoválečných let spíše spolupracovalo. Zdá se, že ruské obavy vedly k tomu, že Indie souhlasila se společnou údržbou této letecké základny, i když se mohlo na první pohled zdát, že při zvažování společné údržby základny s Ruskou federací mohly hrát roli také ekonomické faktory (Ramachandran 2006).

Právě přítomnost v Ayni umožnila Indii od roku 2002 hrát významnou roli v mezinárodní *rekonstrukci* Afghánistánu. Vzhledem k tomu, že Pákistán nepovoluje Indii pozemní přístup do Afghánistánu, musela směřovat svou ekonomickou a humanitární pomoc prostřednictvím Farkhoru. Indické letectvo přepravuje zásoby do Ayni a ty jsou poté přepraveny do Farkhoru a dále po zemi do Afghánistánu (Ramachandran 2006). Odchod Spojených států z Afghánistánu však může rovněž výrazně zhoršit bezpečnostní situaci v Afghánistánu a nástup Talibanu tak představuje pro obě země značnou hrozbu. Mezi Indií a Tádžikistánem proto existuje velký prostor pro spolupráci a zajištění svých národních a bezpečnostních zájmů. Trvalý postoj Pákistánu k podpoře islámského terorismu a poskytování bezpečných útočišť radikálním islamistickým silám, stažení amerických sil a nástup moci Talibanu v Afghánistánu jsou faktory, které mají vážné bezpečnostní důsledky pro Indii i pro Tádžikistán. V této souvislosti obě země zdůraznily potřebu posílené vzájemné pomoci při řešení bezpečnostních hrozeb v regionu (Firdous 2017: 82–83).

Jsou to právě vojenské základny v Tádžikistáně, které Indii slouží jako vstupní brána směrem k projekci své moci do regionu Střední Asie, avšak zároveň jsou také zdrojem obav zejména Peking, ale také Islamabadu, který indickou přítomnost ve Střední Asii vnímá jako strategii pro obklíčení Pákistánu (Ramachandran 2006: Ibidem). Jedním z nejdůležitějších důvodů této přítomnosti je právě pákistánský faktor. Pákistánská invaze do Kargilu v roce 1999 odhalila

jednak selhání indických zpravodajských služeb, avšak také motivovala Indii k vytvoření rozsáhlejší vojenské přítomnosti mimo své území. Vojenská přítomnost v Tádžikistánu tak Indům mimo jiné umožňuje monitorovat nepřátelské aktivity, zejména pak v Pákistánu a v rámci regionu svého blízkého zahraničí (Ramachandran 2006).

Existuje dalších několik rovin spolupráce, pomocí kterých se Indie snaží udržet Tádžikistán pokud možno co nejbližší na svém orbitu. Těmi jsou zejména investice do tádžické klíčové infrastruktury v oblasti hydroenergetiky, školství, farmacie či dopravní infrastruktury (MEA 2022). Za zmínku stojí např. to, že Indie provedla prostřednictvím soukromých firem obnovu a modernizaci staré vodní elektrárny Varzob 1 z roku 1936. Po rekonstrukci byl instalovaný výkon navýšen zhruba o polovinu na 9,5 MW. Obnovená elektrárna byla slavnostně otevřena 28. prosince 2012 a dodnes úspěšně vyrábí požadované množství elektrické energie (MEA 2022: Ibidem). V rámci grantu ve výši 20 milionů dolarů Indie také zahájila výstavbu první fáze projektu osmi proudé dálnice z vesnice Chortút do Ayni v okolí Dušanbe. Dillí dále v Tádžikistánu financuje mnoho různých technologických programů na úrovni mezivládní spolupráce, výměnné studentské programy nebo výstavbu farmaceutických zařízení (MEA 2022: Ibidem).

Přítomnost Indie v Tádžikistánu tak přispívá procesu vyvažování sil v regionu Střední Asie, kde se sbíhají zájmy několika dalších mocností, zejména pak Ruska, Spojených států, Číny a dalších regionálních mocností, o kterých bude řeč v následujícím textu. Zdá se, že si Indie vzala ponaučení z dosavadního působení Talibanu a také, že si nemůže dovolit zůstat spokojená se statem quo ve Střední Asii a to s ohledem na geografickou blízkost regionu k jejím hranicím v oblasti Kašmíru. Fokus Indie směrem k dění v Afghánistánu je po odchodu Spojených států z této země o to aktuálnější. S odkazem na Tádžikistán jsou zájmy Indie závislé na ekonomické, strategické, historické, kulturní, a geografické vazbě na tuto zemi. Pro Indii je proto vitálně důležité, aby Tádžikistán zůstal stabilní, sekulární a přátelskou zemí.

4.3.5. Čínská lidová republika

ČLR se v prostoru Střední Asie a zejména v Tádžikistánu stala aktivním aktérem v posledních zhruba deseti letech, avšak přítomna je v této oblasti již od 90. let 20. století, tedy od doby, která následovala po rozpadu Sovětského svazu (Petrushkov 2017). V postsovětských středoasijských republikách vznikl do určité míry prostor, do kterého bylo najednou možné mocensky vstupovat, zejména pak v případě okolních aktérů v rámci tohoto regionu, se kterým má ČLR dlouhou společnou státní hranici. Za hlavní motivaci mocenské penetrace Čínské lidové republiky směrem do Střední Asie a zejména do prostoru Tádžikistánu můžeme podle mnoha autorů považovat obavy Číny z radikálního islamismu, který pro ni v rámci jejích současných hranic a jejího blízkého okolí představuje do určité míry hrozbu vnitřní stability (Petrushkov 2017). Zejména pak s ohledem na oblast západní čínské autonomní provincie Sin ťiang, neboli Východní Turkestán⁹. Země Střední Asie mají etnicko-kulturní příbuzenství právě s Ujgury a Čína se obává, že by se protirežimně naladěným Ujgurům mohlo dostávat podpory ze zemí tohoto regionu. Přítomnost ČLR v Tádžikistánu je proto v první řadě motivovaná zejména těmito faktory (Tiezzi 2015: Ibidem). Další takovou motivací je pak také ekonomický rozvoj nejen v Sin ťiang, ale i ekonomická iniciativa tzv. Nové Hedvábné stezky, tedy finanční, obchodní a infrastrukturní strategie ČLR, která má za cíl posílit obchodní aktivity a politický vliv této země nejen ve Střední Asii, ale zejména ve zbytku světa. Jedna z obchodních cest Nové Hedvábné stezky po souši vede právě skrze Tádžikistán a zhruba tak kopíruje starověkou obchodní trasu mezi východní Asií a Středomořím (Cooley 2015). Tádžikistán tak pro ČLR

⁹ Jedná se o region, který v historii procházel do určité míry odlišným vývojem než zbytek pevninské Číny a který na rozdíl od zbytku země obývají většinou různorodé etnické skupiny, zejména pak menšina etnických Ujgurů turkického původu. Hovoříme zde o oblasti, která na západě sousedí s Vachánským koridorem, tedy územním výběžkem nestabilního Afghánistánu, jenž v dnešní době znovu ovládá radikální hnutí Taliban. Oficiální počet Ujgurů žijících v autonomní oblasti Sin ťiang se odhaduje zhruba na 9 milionů, avšak podle neoficiálních zdrojů může být jejich počet až násobně vyšší (Tiezzi 2015). Ujgurové tvoří komunitu, která většinou vyznává sunnitský islám nebo ve své menšině také jeho odnož sufismu. Tyto rysy tvoří v Sin ťiangu společnost, která představuje náboženskou i etnickou *nekompatibilitu* s většinovou populací etnických Chanů, kteří jsou čínským státním aparátem vedeni zejména k ateismu (Tiezzi 2015: Ibidem). Ujgurové v Sin-ťiang, proto čelí tvrdým represím ze strany čínské vládní politiky, se kterou často vyjadřují nesouhlas. Čínská komunistická strana tak začala označovat tyto opoziční hlasy za teroristy.

představuje cílovou destinaci pro mnohé přímé zahraniční investice do místní klíčové infrastruktury a do oblastí obchodních a tranzitních tras, které je potřeba také určitým způsobem chránit.

Pokud se nejprve zaměříme na čínské strategické a bezpečnostní zájmy v Tádžikistánu, nelze nezmínit ŠOS, která ČLR slouží jako hlavní instrument pro vytváření zahraniční a bezpečnostní politiky vůči této zemi (Petrushkov 2017). Radikální islamistické skupiny, které se na území Tádžikistánu i okolních států pohybují, mohou s různými motivacemi útočit buď na Čínu samotnou nebo na její ekonomické a geopolitické zájmy v celém regionu Střední Asie. Z toho důvodu Čína úzce spolupracuje s Tádžikistánem v mnoha bezpečnostních otázkách, jak na multilaterální úrovni, tak na úrovni bilaterální (Petrushkov 2017: Ibidem). V případě multilaterální spolupráce Čína spolupracuje s vládou v Dušanbe především v rámci ŠOS, ve které hraje Peking zásadní roli a která je silnější většinou právě na úkor menších členských států, jakým je např. Tádžikistán. Na multilaterální úrovni je právě ŠOS platformou, pomocí které ČLR prosazuje své zájmy v rámci svého blízkého zahraničí. Naopak na úrovni bilaterální se jedná např. o různá společná vojenská cvičení ČLR a Tádžikistánu, ale také o vojenskou přítomnost ČLR v rámci dvou vojenských základen na území tohoto středoasijského státu (The Washington Post 2019). Vojenská spolupráce obou zemí nabrala na intenzitě zejména po příchodu Spojených států do Afghánistánu v roce 2001.

Prostřednictvím ŠOS Čína pobízí Tádžikistán k boji proti deklarovaným *třem zlům*, kterými jsou terorismus, separatismus a náboženský extremismus. Tádžický parlament tak např. ratifikoval smlouvu o repatriacích s Čínou v roce 2015 (Silk Road News 2015). Uprchlí Ujgurové z Tádžikistánu tak bývají od roku 2019 repatriováni zpět do Číny, kde bývají často hned po příjezdu zatčeni a stávají se tak předmětem dalších represí ze strany čínského režimu. Tádžikistán je také jednou ze dvou středoasijských zemí, které podepsaly čínský dopis adresovaný OSN, ve kterém vláda v Dušanbe deklarovala podporu politiky Pekingu v provincii Sin-ťiang (Bradley 2021). Ta také schválila výstavbu čínské vojenské základny na své hranici s Afghánistánem v rámci opatření pro posílení regionální bezpečnosti.

Základna v oblasti Pamíru, která byla rovněž v provozu v posledních dvou letech, bude modernizována za účelem trvalého zařízení s čínskou vojenskou přítomností. O této základně velikosti asi dvaceti budov však máme pouze málo informací, nicméně tyto události ukazují, jakým způsobem čínská *hard power* expanduje spolu s rostoucím ekonomickým dosahem země (The Washington Post 2019). Vojenská přítomnost ČLR v Tádžikistánu má za cíl také chránit tranzitní trasy a ekonomické zájmy v rámci Nové Hedvábné stezky (Petrushkov 2017).

Čínské ekonomické angažmá v Tádžikistánu je tedy úzce spjata s vojenskou přítomností v této zemi. Tádžikistán se stal vůbec první zemí, která podepsala dohodu s Čínou o vybudování již zmiňovaného ekonomického pásu Nové Hedvábné stezky a je tak pro Čínu ze strategického hlediska důležitým aktérem, nejen jako tranzitní země, ale také jako podporovatel čínských mezinárodních a protiteroristických iniciativ (Pravesh 2021). Téměř sedmdesát procent exportu surovin z Tádžikistánu směřuje právě do Číny (Pravesh 2021: Ibidem). Tádžikistán je také tranzitní zemí pro část plynovodu D ve směru Čína - Turkmenistán, který je ve momentálně výstavbě (Pannier 2020). Je třeba poznamenat, že strategická odvětví, jako jsou zejména těžba nerostných surovin a energetika, jsou z velké části kontrolována čínskými společnostmi. Čínský kapitál je rovněž přítomen téměř ve všech nových modernizačních nebo rekonstrukčních projektech i ve všech odvětvích tádžické ekonomiky. Zvláštními případy jsou pronájem zemědělské půdy čínskými farmáři, financování energetických aktivit, zejména pokud se jedná o elektrárny Dušanbe 1 a 2 a vodní přehradu Yanovskaya. Dále se jedná o dopravní infrastrukturní projekty, jako např. výstavba silnic a tunelů z Tádžikistánu do Číny (Pravesh 2021).

Hluboká ekonomická angažovanost Pekingu v regionu pomohla zvýšit jeho strategický vliv v celé Střední Asii, Tádžikistánu nevyjímaje. Penetrace Číny do různých oblastí ve světě také vedla v určitých případech k vážným důsledkům, zejména pro nízkopříjmové a méně rozvinuté ekonomiky států Střední Asie, které jsou, také jako v případě Tádžikistánu, závislé na remitencích. Tádžikistán se tak stal obětí přílišné ekonomické závislosti na Číně. Vztahy těchto dvou zemí sice

vedly k určitým ekonomickým výhodám a vzájemnému prospěchu, avšak také k velkým politickým obavám Tádžiků, zejména v případě dluhové pasti, do které se země v důsledku čínských půjček dostala (Pravesh 2021). Aby Čína dosáhla rychlé politické a ekonomické expanze po celém světě, poskytuje rozvojovým zemím zvýhodněné úvěry, zejména na transformační infrastrukturní projekty, které vyžadují značné investice. Tyto země však často nejsou schopny pokračovat ve splácení dluhů, což poskytuje Pekingu jedinečnou příležitost požadovat ústupky nebo výhody výměnou za částečné oddlužení. V případě Tádžikistánu tak bylo Číně v takovém rámci oddlužení postoupeno např. sporné tádžické území na východě země o rozloze 1100 km čtverečních (World Bank 2020 3–5, Pravesh 2021). Čínská státem kontrolovaná média také nedávno publikovala články, které činily další územní nároky mimo jiné i v Tádžikistánu. Tyto články také zmiňovaly, že se tak může stát zejména pokud dojde k dalšímu růstu zadlužení Tádžikistánu vůči ČLR. Čínské nekalé praktiky ve Střední Asii jsou tak zřejmé a viditelné (Pravesh 2020).

Peking je v současné době jedním z hlavních obchodních partnerů Tádžikistánu. Přímé zahraniční investice Číny v Tádžikistánu v letech 2005–2018 činily 1,61 miliardy dolarů a Čína tak zůstala největším zdrojem přímých zahraničních investic v této zemi s celkovým 75 procentním podílem (Pravesh 2021). Celkový zahraniční dluh Tádžikistánu činil v říjnu 2020 3,1 miliardy dolarů. Z toho zhruba 1,13 miliard připadá na dluh čínské Exim bank. Celkově dluh Tádžikistánu vůči ČLR představuje 41 procent celkového zahraničního dluhu této země. Je zřejmé, že se Čína stala největším držitelem dluhu Tádžikistánu a zároveň největším zahraničním investorem v této zemi. Vzhledem k tomu, že v případě Tádžikistánu jde o ekonomiku založenou na remitencích, není tato země schopna půjčky splácet. Čínská mocenská penetrace do Tádžikistánu je tak založena především na nekalé ekonomické diplomacii doprovázené vojenskou přítomností, jež tuto zemi vede do dluhové pasti. V důsledku toho musí vláda v Dušanbe vůči Číně dělat zásadní kompromisy. Vláda v Pekingu je tak pomocí těchto aktivit

schopna silně ovlivňovat politické vedení Tádžikistánu ve svůj prospěch (Pravesh 2021: Ibidem).

4.3.6. Írán

Írán i Tádžikistán jsou si podle některých měřítek do určité míry kulturně blízké země. Jak již bylo zmíněno, Tádžikové hovoří narozdíl od zbytku národů Střední Asie jazykem, který je příbuzný perštině a pochází také ze stejné jazykové větve (Kiani 2014). Dalším civilizačním pojítkem mezi oběma státy je pak také islámské náboženství, i když se v tomto ohledu jedná o diskutabilní proximitu vzhledem k tomu, že obyvatelstvo Íránu je většinou šíitské a tádžikové ve své většině vyznávají sunnitskou větev islámu. Tádžikové a Peršané jsou součástí takzvaného *iránského světa*, tedy jednoho civilizačního, historického a jazykového prostoru, který oba národy propojuje již po mnoho staletí. Navzdory tomu, že tento koncept má spíše civilizační a humanitární charakter, má nicméně určitý vliv také na geopolitiku (Kiani 2014: Ibidem).

Pokud budeme sledovat mocenské vstupování Íránu do prostoru Tádžikistánu, geopolitických motivací se nabízí hned hned několik. Za prvé se jedná strategii, pomocí které se Írán pokouší obejít ekonomickou a politickou izolaci uvalenou směrem ze západu a to právě skrze prostor Střední Asie (Mullodjanov 2020). Vzhledem k relativní kulturní proximitě se tak Tádžikistán nabízí jako pomyslná vstupní *brána* takové íránské zahraniční politiky. Za druhé se jedná o zájmy Íránu v oblasti bezpečnosti, zejména pokud šlo v minulosti o přítomnost Spojených států v Afghánistánu, avšak v dnešní době se jedná také o vzestup moci ISIS a nové hrozby terorismu přicházející z území tohoto státu (Iranian Diplomacy 2021). Írán si v Afghánistánu také udržuje značný vliv i vzhledem k tomu, že nemalá část afghánské populace vyznává šíitský islám a hovoří příbuzným jazykem petštiny. Írán je také největším obchodním partnerem Afghánistánu, kontroluje a vlastní některá přítomná média a do země také promítá svou kulturní soft power, např. pomocí výstavby šíitských mešit, islámských univerzit, či skrze realizace výměnných studentských programů mezi oběma

zeměmi (Sukhrob 2021). Svůj vliv v Afghánistánu pak může Írán využívat zejména proti Tádžikistánu, který oficiálně neuznává nový režim Talibanu. Podle prezidenta Rahmóna tento režim není dostatečně inkluzivní, právě s ohledem na tádžickou populaci žijící v Afghánistánu, která zde není vůbec zastoupena (Sukhrob 2021: Ibidem). Podpora vlády v Dušanbe Severní aliance v čele s Ahmadem Masúdem také přímo souvisí s bezpečností země, jelikož Severní aliance vytváří nárazníkový prostor mezi Talibanem a Tádžikistánem. Íránské upevnění vztahů s Talibanem tak může pro Tádžikistán představovat do určité míry novou bezpečnostní hrozbu (Sukhrob 2021: Ibidem).

Další motivací šíření íránského vlivu v Tádžikistánu je také vyvažování moci Spojených států, Saudské Arábie a Izraele v oblasti Blízkého východu, právě skrze multilaterální spolupráci se zeměmi Střední Asie a dalšími přítomnými mocnostmi. Za třetí pak nelze opomenout zájmy Íránu v Tádžikistánu v oblasti přírodních zdrojů, energetiky a investic do strategické infrastruktury (Fayzullina 2013). Mocenská penetrace Íránu směrem do Tádžikistánu však byla v posledních třiceti letech spíše komplikovaná. Pro pochopení těchto nuancí je potřeba stručně popsat vývoj vztahů mezi oběma státy během posledních 30 let.

Jak již bylo řečeno, Írán má dlouhou tradici vztahů s Tádžikistánem díky kulturní podobnosti, avšak vztahy mezi oběma státy nebyly vždy dobré a procházely určitými krizemi (Kiani 2014). Írán např. zpočátku poskytoval významnou politickou a podle některých indicií i finanční podporu Spojené tádžické opozici během občanské války v Tádžikistánu. V této době také sídlila významná část tádžických opozičních vůdců v Íránu, díky čemuž mohl mít Írán významný vliv na běh událostí v Tádžikistánu (Mullodjanov 2020). Během tohoto období tak byly vztahy mezi tádžickou vládou a Íránem otevřeně nepřátelské. Nová fáze vztahů mezi oběma zeměmi však nastala během politické konsolidace a mírového procesu, který následoval po občanské válce. V této době také všechny aktéry v regionu silně znepokojoval nástup moci Talibanu v sousedním Afghánistánu, který také kromě jednotícího prvku představoval zvýšenou potřebu

politické konsolidace v Tádžikistánu. Írán tak představoval jednoho z hlavních garantů mírových jednání v této zemi (Mullodjanov 2020: Ibidem).

Po dosažení mírových dohod v roce 1997 tak nastala další fáze vzájemných vztahů, která probíhala po dalších více než patnáct let v přátelském duchu. Během této doby se Írán stal jedním z nejdůležitějších obchodních partnerů a investorů v Tádžikistánu. Obchod mezi oběma zeměmi činil k roku 2013 zhruba 290 milionů dolarů. Do Íránu tak v této době směřovalo zhruba 10 % objemu exportu Tádžikistánu a dovoz z Íránu činil 4,3 % z celkového importu do Tádžikistánu (Mullodjanov 2020). Do této doby také můžeme datovat íránské investice do strategických odvětví, zejména do energetiky a infrastruktury, včetně železnic a dálnic zaměřených na propojení Tádžikistánu a Íránu skrze území Afghánistánu. Írán také přislíbil ekonomickou a energetickou podporu Tádžikistánu výměnou za dodávky vody. Naoplátku od vlády v Dušanbe požadoval podporu svých strategických zájmů v prostoru postsovětské Střední Asie, zejména pak v rámci SNS (Iranian Diplomacy 2021).

Tato fáze vřelých vzájemných vztahů mezi oběma státy však skončila po roce 2013, kdy vyšlo najevo, že někteří íránsští miliardáři prali špinavé peníze skrze banky v Tádžikistánu a vláda v Dušanbe odmítla spolupracovat na jejich vyšetřování. Další rána přišla poté, co byl Mukhiddin Kharibi, jakožto hlavní představitel zakázané tádžické opoziční Strany islámské obrody, přítomen na jednom z oficiálních vládních meetingů v Íránu. Po těchto událostech se vztahy obou zemí výrazně zhoršily a mnohé íránské investiční projekty tak zůstaly nedokončené nebo byly rovnou zastaveny. Mnozí však zhoršení těchto vztahů přikládají také lobby ze Saudské Arábie, která představuje hlavní protiváhu íránských geopolitických vektorů v okolních regionech (Mullodjanov 2020).

Po roce 2019 se však vztahy obou zemí začaly opět zlepšovat. To můžeme přisuzovat hlavně tlaku z Moskvy a Pekingů. Obě vlády se snaží i skrze spojení ve Střední Asii vyvažovat vliv Spojených států, Saudské Arábie a Izraele v oblasti Blízkého východu. Spojenectví s Íránem a jeho možná budoucí integrace do ŠOS, je pro ně v tuto chvíli příhodná. Byla to právě vláda v Dušanbe, která ve světle

zhoršených vztahů zablokovala přístup Íránu do ŠOS. Íránským zájmem tak dále zůstává také integrace do této mezinárodní organizace, ve které je prozatím pouze přidruženým pozorovatelským státem. I v tomto ohledu jsou tak Tádžikistán a dobré vzájemné vztahy s touto zemí pro pro Írán strategicky důležité (Muratbekova 2020).

Pokud se zaměříme na íránské investice do tádžické infrastruktury, Írán pomáhal při realizaci řady projektů, včetně výstavby tunelu Istiqlol v hodnotě 40 milionů dolarů, jenž spojuje Dušanbe a Chudžand a který byl částečně dokončen v roce 2006, avšak otevřen až v roce 2015. Vodní elektrárna Sangtuda-2 stála íránské investory 180 milionů dolarů a byla otevřena v roce 2011. Íránské úřady v roce 2008 také projevíly zájem o účast na dostavbě přehrady Rogun (Muratbekova 2020: Ibidem).

Vojenská spolupráce mezi oběma státy se rozvíjí v rámci bilaterálních vztahů, avšak také skrze ŠOS, ve které je Írán pozorovatelským státem. Obě země v rámci této mezinárodní organizace v minulosti pořádaly vojenské manévry, avšak Írán na rozdíl od Indie, Ruska nebo ČLR nedisponuje vojenskou základnou, či jakoukoliv vojenskou přítomností na území Tádžikistánu, díky které by zde mohl posilovat svůj geopolitický vliv (Sukhrob 2021). V roce 2021 se však v Teheránu sešel náčelník generálního štábu íránských ozbrojených sil s ministrem obrany Tádžikistánu, kde mimo jiné podepsali dohodu o vytvoření společného výboru pro vojenskou obranu. Obě strany uvedly, že nový orgán bude podporovat bezpečnostní spolupráci a pomůže jim v boji proti terorismu, avšak stále není jasné, jakým způsobem bude tento orgán konkrétně fungovat. Teprve se také uvidí, zda ostatní mocnosti, které jsou v Tádžikistánu přítomny, budou schopny takovou spolupráci tolerovat (Goble 2021).

4.3.7. Uzbekistán

Nejdůležitější geopolitické zájmy Uzbekistánu, které souvisejí právě s Tádžikistánem, lze sledovat zejména v rovině energetické bezpečnosti. Dále

Uzbekistán využívá také početnou uzbeckou menšinu žijící na území Tádžikistánu za účelem vytváření nátlaku na Dušanbe, mimojiné v souvislosti s nevyřešenými hraničními spory, což představuje jednu z dalších třecích ploch mezi oběma státy. V kontextu energetické bezpečnosti se jedná zejména o vodní zdroje, tedy o kontrolu průtoku horních toků řek, které se nacházejí na území Tádžikistánu a které jsou pro Uzbekistán vzhledem k jeho rozsáhlému zemědělskému sektoru životně důležité (European Parliament 2015). V tomto ohledu se jedná zejména o řeky Syrdarja a Amudarja, tedy o dva největší a nejdůležitější vodní toky v celém regionu (Morrison 2017, European Parliament 2015). Dále se jedná o vyřešení hraničních sporů s Tádžikistánem, které vycházejí z umělého vytyčení státních hranic, které zdaleka nerespektují etnické rozložení místní populace (Morrison 2017: Ibidem). Za třetí se jedná o hrozbu radikálního islamismu právě ze strany radikálních islamistických skupin, které se na území Tádžikistánu pohybují, zejména pak o již diskutované Islámské hnutí Uzbekistánu, které nadále usiluje o svržení uzbecké vlády a vytvoření islámského chalífátu a vlády šaría (Horák 2001: 15). IMU však v roce 2015 vyhlásilo věrnost ISIS a jeho aktivity se v posledních letech soustředí spíše směrem do Afghánistánu a Pákistánu (Lemon 2015).

Jak již bylo řečeno v předchozích kapitolách tohoto textu, Uzbekistán, Tádžikistán a také Kyrgyzstán protínají velice spletité státní hranice, zejména pokud se podíváme na mapu v oblasti Ferganské kotliny. Uměle vytvořené hranice nekopírují etnické rozložení obyvatelstva a Ferganská kotlina se tak dostává do samého středu politického napětí a konfliktu mezi těmito státy (Kurmanlieva 2019: 6). Jedná se o oblast, ve které se sbíhají zájmy a etnické skupiny těchto tří států a zejména v případě Uzbekistánu představuje demografické, zemědělské a ekonomické centrum a nejhustěji osídlenou oblast tohoto státu. Tádžikistán a Kyrgyzstán během posledních třiceti let sužují desítky přeshraničních potyček a vztahy mezi oběma státy značně komplikují právě hraniční spory, zejména pokud jde o enklávy a exklávy na území obou států (Kurmanlieva 2019: Ibidem). Pokud však v této oblasti můžeme hovořit o mocenské penetraci směrem do Tádžikistánu, jde v první řadě právě o Uzbekistán, který se v této oblasti silně angažuje a těchto

sporů mezi Tádžikistánem a Kyrgyzstánem dokáže obratně využívat. Konflikt o vodní zdroje pak leží v samém srdci těchto sporů. Dále jde také o výraznou uzbeckou menšinu, která dodnes žije na území Tádžikistánu, zejména pak v oblasti Ferganské kotliny a nížinného Chudžandského koridoru, který oblast uzbecké části Ferganské kotliny propojuje se zbytkem země. V případě Uzbekistánu také probíhá v důsledku uměle vytvořených státních hranic většina komunikací mezi politickým centrem v Taškentu a lidským a ekonomickým kapitálem v uzbecké části Ferganského údolí právě skrze tento koridor, který se nachází na území Tádžikistánu (Kurmanlieva 2019). Uzbecká menšina v Tádžikistánu tak čítá necelých deset procent celkové populace země a Taškent ji obratně využívá k vytváření nátlaku a k prosazování svých mocenských zájmů v této zemi (Morrison 2017).

Jak již bylo popsáno v kapitole 3.4., státy obklopující Ferganskou kotlinu jsou na sobě v energetické oblasti do značné míry závislé. Tádžikistán je díky své poloze na mapě schopen kontrolovat horní toky dvou největších řek v celé oblasti, tedy Syrdarja a Amudarja, které v kombinaci s přehradami na těchto tocích produkují necelých 90 % z celkové produkce elektrické energie Tádžikistánu. Problém však nastává zejména v zimních obdobích, kdy se přehrady přestávají plnit vodou z tajících horských sněhů a ledovců a země tak pravidelně čelí energetickým výpadkům (Hujerová 2016: 64). Na druhé straně, schopnost kontroly průtoku vody těchto toků dává Tádžikistánu důležitou mocenskou páku vůči státům, které leží na dolních tocích obou řek, Uzbekistánu nevyjímaje. Uzbekistán, který sází spíše na spotřebu svých bohatých zásob zemního plynu, je také do určité míry závislý na pěstování bavlny, které vyžaduje stabilní přísun vody do polí a plantáží. Jakékoliv omezování přísunu vody ze států, které leží na horních tocích obou řek, tedy zejména z Tádžikistánu, tak představuje zásadní hrozbu pro celý ekonomický sektor této země (Hujerová 2016: Ibidem). Uzbekistán je jedním z největších producentů bavlny na světě a tato oblast produkce tak pro zemi představuje zásadní zdroj příjmů. Voda z obou řek je proto naprosto klíčovým přírodním zdrojem pro uzbecký zemědělský sektor. V neposlední řadě je Syrdarja

také jedním z přítoků Aralského jezera, jehož odklonění právě za účelem pěstování bavlny způsobilo na rozlehlém okolním území obrovskou ekologickou katastrofu, která má negativní dopad nejen na celý zemědělský sektor v Uzbekistánu, ale také na okolní půdu, biotop a zdraví místní lidské i živočišné populace (Hujerová 2016: 66).

Tádžikistán je však stále do určité míry závislý na dovozu fosilních paliv, zejména pak zemního plynu právě z Uzbekistánu. Vzhledem k tomu, že hydroenergetický potenciál v Tádžikistánu není ani zdaleka zcela naplněn, země tak na toto odvětví nahlíží jako na příležitost, jak se zbavit přílišné závislosti na dovozu zemního plynu právě z Uzbekistánu (Morrison 2017). Uzbekistán se tak z výše zmíněných důvodů snaží dělat všechno proto, aby zamezil stavbě megaprojektů na horních tocích řek, které se nachází na území Tádžikistánu. Pro Uzbekistán stavba takových přehrad představuje zásadní hrozbu pro socioekonomické blaho svého obyvatelstva, protože podle některých expertů mohou tyto přehrady omezit letní průtok obou řek až o 20 % a zvýšit zimní průtok až o 45 %, což může způsobit rozsáhlé záplavy. Z toho důvodu se Uzbekistán dokonce několikrát uchýlil k hrozbě ozbrojeného konfliktu vůči státům ležícím na horních tocích obou řek (Hujerová 2016: 61).

Konflikt o přírodní zdroje mezi oběma státy vrcholil zejména po roce 2002, kdy byly vypovězeny některé smlouvy o společném využívání vodních zdrojů mezi státy Střední Asie, v souvislosti s již zmíněnou Rogunskou přehradou (Crisis Group 2002). Uzbečtí představitelé tvrdí, že přehrada by vážně poškodila jejich zemědělský sektor, zatímco Tádžikistán věří, že výstavba vodních elektráren je nezbytná pro ekonomický růst a energetickou bezpečnost a stabilitu země. V této souvislosti napětí dále rozdmýchává současná změna klimatu, která zapříčiňuje snížení celkových zásob vody v celém regionu. Uzbekistán však také disponuje neefektivními zavlažovacími systémy a stabilní vodní obnovitelné zdroje, které pramení na území tohoto státu, tvoří pouze zhruba 10 % celkové spotřeby (Climate Diplomacy 2022). Obě země také těžko hledají kompromis v rámci managementu průtoku přehrad. Zatímco Tádžikistán má jasné pobídky k vypouštění vody během

zimních měsíců, kdy jsou jeho energetické potřeby největší a přísun vody je omezený, Uzbekistán naopak potřebuje vodu vypouštěnou během horkých letních měsíců, aby umožnil zavlažování svých plantáží. V tomto důsledku Uzbekistán Tádžikistánů mimo jiné několikrát pohrozil použitím vojenské síly (Climate Diplomacy 2022: Ibidem). Taškent kvůli plánům Dušanbe na dostavbu této elektrárny dokonce po roce 2010 zastavil železniční a leteckou dopravu mezi oběma státy a také uzavřel většinu kontrolních bodů na hranici s Tádžikistánem (Baisalov 2021). Konkrétních sporů o vodní zdroje mezi oběma státy je však více, nicméně příklad Rogunské přehrady poslouží jako jeden příklad za všechny, jelikož se i díky své velikosti Rogunská přehrada stala také symbolem sporů mezi oběma státy.

Obě strany tak využívají energetické zdroje jako nástroj pro mocenské soupeření a politický nátlak. Např. Uzbekistán v minulosti omezoval přísun zemního plynu a elektrické energie do Tádžikistánů a ten naopak omezoval průtok vody v řekách, které tečou do Uzbekistánů. Uzbekistán je také nejlidnatějším a po Kazachstánů také, co se do rozlohy týče, druhým největším státem v oblasti Střední Asie a jako jediný sousedí se všemi státy tohoto regionu, což mu dává unikátní postavení vůči středoasijské periferii. Uzbecké menšiny rozesté na území ostatních středoasijských států, zejména pak na území Tádžikistánů, v kombinaci s uzbeckým nacionalismem, této zemi dávají mocný nástroj k projekci své moci v okolních zemích (CIA 2022). Vzhledem k obrovskému nerostnému bohatství, početné populaci a velikosti své ekonomiky lze Uzbekistán považovat za regionální mocnost s výsadním postavením, zejména v kontrastu vůči malým okolním státům jako je Tádžikistán.

Uzbekistán tyto atributy vůči Tádžikistánů využívá také v souvislosti s hraničními spory a s uzbeckou menšinou, která obývá některé oblasti Tádžikistánů, zejména na severu země poblíž vzájemných hranic mezi oběma státy. Uzbekistán v minulosti dokonce tato hraniční pásma masivně zaminoval, aby zamezil aktivitám islamistických skupin přítomných v pohraničním pásmu Uzbekistánů a Tádžikistánů. V tomto ohledu bylo opatření cíleno zejména proti IMU, avšak

většina obětí zabitých těmito minami byli obyčejní civilisté¹⁰. Některá bývalá sporná území se tak Uzbekistán ještě do nedávna snažil odminovat (The Diplomat 2020c). Mezi oběma státy dodnes zůstává sporných zhruba devadesát z třinácti set kilometrů uzbecko-tádžické hranice. Přes osmdesát procent sdílené hranice bylo oběma stranami uznáno již v roce 2002, kdy byla podepsána příslušná dohoda o vymezení hranic a ratifikována parlamenty obou států (Zhunisbek 2022). V roce 2017 se v Dušanbe sešla poprvé po téměř pěti letech mezivládní komise pro vymezení a vytyčování státních hranic a uskutečnilo se tak nové kolo jednání. V tomto důsledku se stranám podařilo dosáhnout kompromisu ohledně další sporné vodní elektrárny Farkhod postavené v sovětských dobách na hranici mezi oběma zeměmi, právě v oblasti Chudžandského koridoru. Přehrada a její zařízení byly od nezávislosti spornými územími. Podle dohody bude tádžická strana vlastnit pozemky, na kterých se zařízení nachází, zatímco stanice s vybavením a infrastrukturou zůstane ve vlastnictví uzbecké strany (Zhunisbek 2022: Ibidem). Tato a další jednání se nesla mimojiné v duchu změny vládnoucí elity v Uzbekistánu a obě země si od té doby slibují budoucí zlepšení vzájemných vztahů (Baisalov 2021).

¹⁰ Podle tádžické strany bylo během posledních 20 let zabito takovými minami 374 tádžických občanů a dalších 485 bylo zraněno (The Diplomat 2020c).

5 Závěr

Tato diplomová práce má za cíl prozkoumat, kteří aktéři projektují své geopolitické vektory směrem do Tádžikistánu, jakožto geopolitického ohniska, dále zjistit jejich mocenské ambice a primární motivace takové zahraniční politiky. Tádžikistán, jakožto jeden z nejméně rozvinutých a nejhudších států v rámci Střední Asie, se nachází v samém srdci tohoto regionu a ovládá část Ferganské kotliny, jakožto ekonomického, kulturního i demografického centra celé oblasti. Je mimo jiné také obklopený přítomností některých regionálních mocností i velmocí prvního řádu, které v oblasti Střední Asie dlouhodobě soupeří o vliv.

V úvodní teoretické kapitole tohoto textu je stručně popsán vývoj geopolitického myšlení, který autor této diplomové práce považuje za důležitou součást textu, která je vypracována za účelem lepšího porozumění teoretickému rámci, se kterým tento text později pracuje. V této kapitole jsou operacionalizovány některé důležité pojmy a dále je pouze velice stručně popsán vývoj geopolitického myšlení na základě příslušnosti jednotlivých autorů k daným geopolitickým školám. V kapitole 2.4. již práce navazuje na předchozí část textu teoretickým východiskem této diplomové práce, kterým je koncept Eurasijské konvergentní zóny, vypracovaný známým geografem a teoretikem Saulem B. Cohenem. Z této koncepce vychází také výzkumná otázka této diplomové práce. Jak již bylo řečeno v úvodu, hlavní výzkumná otázka této diplomové práce zní: Ubírá se trajektorie Tádžikistánu podle Cohenova teoretického rámce Eurasijské konvergentní zóny spíše k *pásmu otřesu (Shatterbelt)* nebo k *přechodnému regionu (Gateway)*? Na tuto otázku se text v následujících odstavcích pokusí nabídnout odpověď.

V kapitole 3 se text dále snaží popsat obecné informace o regionu Střední Asie a také problematiku obecně spjatou s tímto regionem. Střední Asie je pro běžného Evropana geograficky odlehlou a spíše okrajovou oblastí zájmu a s ohledem na komplikovanost vztahů mezi středoasijskými státy, spleť hranic, topografii a historický vývoj, autor považuje za důležité nabídnout čtenáři krátký vhled do obecných souvislostí a do problematiky tohoto regionu, právě za účelem

lepšího porozumění následujícímu textu v rámci kapitoly 4, který se týká již primárně samotného Tádžikistánu.

V této kapitole text popisuje některé základní informace a historické souvislosti s touto zemí, opět za účelem lepšímu porozumění následující aplikované části. V té se text soustředí na jednotlivé aktéry, které do Tádžikistánu projektují své geopolitické vektory. Výběr těchto aktérů je řádně zvolen a odůvodněn v kapitole 4.3.. Jedná se o některé nestátní aktéry, dále pak Ruskou federaci, Spojené státy americké, Indii, Čínskou lidovou republiku, Írán a Uzbekistán.

Pokud se již budeme soustředit na primární výzkumnou otázku tohoto textu, můžeme vzhledem k okolnostem popisovaným v kapitole 4.3. konstatovat, že se Tádžikistán v rámci Cohenovy Eurasijské konvergentní zóny transformuje spíše směrem k přechodnému regionu (Gateway), leč se rozhodně nejedná o ideální učebnicový příklad takové transformace. Jak Cohen ve svém článku z roku 2005 podotýká, základním předpokladem pro přechodný region je jeho geografická poloha mezi geostrategickými regiony. V případě Tádžikistánu lze konstatovat, že tato podmínka je bezesporu splněna. Tádžikistán se v rámci Střední Asie nachází na pomezí dvou geostrategických regionů, tedy mezi Eurasijským kontinentálním světem a Kontinentálně - námořní východní Asií. Konfliktní potenciál je v Tádžikistánu stále do určité míry přítomný, avšak trajektorie této země dlouhodobě směřuje od chaosu devadesátých let směrem k čím dál větší relativní stabilitě, spíše než k další destabilizaci. To je dáno především již zmíněnou dominancí Ruské federace, jakožto aktéra, který si v Tádžikistánu udržuje naprosto zásadní vliv a který je schopný a také, jak již v minulosti dokazoval, ochotný zasáhnout v případě lokálního konfliktu i vojensky. Tato trajektorie je dána také nedávným zlepšením vztahů a vyřešením některých hraničních sporů s okolními sousedy, zejména se sousedním Uzbekistánem. Klíčové pro celkovou konsolidaci vzájemných vztahů se sousedy však bude také urovnání pohraničních sporů se sousedním Kyrgyzstánem, kterého dodnes nebylo dosaženo. Občasné pohraniční

potyčky mezi oběma státy v současné době výrazně zvyšují napětí a mohou také v budoucnu vést k další destabilizaci Tádžikistánu (Al Jazeera 2022).

Určitě však v souvislosti s Tádžikistánem nemůžeme hovořit o vysoce nestabilním a fragmentovaném státu, který je v současné době neustále sužován vnitřními konflikty a nepokoji a který má potenciál destabilizace mezinárodního systému tak, jak Cohen popisuje atributy pásma otřesu. Vláda v Dušanbe po konci občanské války v roce 1997 do značné míry konsolidovala moc na území Tádžikistánu, včetně odlehlých horských částí a vysoká míra politické fragmentace 90. let je i přes přítomný regionalismus spíše minulostí. K větší stabilitě také přispívá propustnost státních hranic a ekonomická výměna, která probíhá mezi Tádžikistánem a dalšími zeměmi, ať už se jedná o sousední státy Střední Asie nebo o mocnosti typu ČLR, Ruské federace či Indie. Tyto obchodní vazby přispívají k interdependenci mezi státy, která vede k větší stabilitě. O interdependenci můžeme hovořit zejména v souvislosti s ekonomickými vztahy Tádžikistánu s Uzbekistánem. Jak bylo v kapitole 4.3.7. popsáno, oba státy jsou závislé na vzájemných dodávkách přírodních zdrojů. V případě Uzbekistánu se jedná o stabilní přísun vody za účelem pěstování bavlny, jakožto klíčové komodity uzbecké ekonomiky a v případě Tádžikistánu se jedná o transport zemního plynu z uzbeckých nalezišť, který zemi zajišťuje energetickou stabilitu, zejména během suchých zimních měsíců. Tádžikistán však udržuje významné obchodní vazby také s dalšími aktéry, kterými jsou právě Indie či ČLR. Právě propustnost hranic, ekonomická výměna a interdependence jsou atributy, které Cohen považuje za důležité pro transformaci směrem k přechodnému regionu. Zde je však třeba dodat, že ekonomické vztahy Tádžikistánu s některými mocnostmi, zejména např. s Ruskou federací, jsou silně asymetrické a spíše než o interdependenci se dá hovořit o závislosti Tádžikistánu na Ruské federaci. Pokud se bude vládě v Dušanbe dařit tuto závislost snižovat, bude cesta k úplné transformaci země směrem k přechodnému regionu snazší.

Dalším důležitým prvkem, který Cohen uvádí v souvislosti s přechodným regionem je přítomnost významných transportních tras. Jak již bylo popsáno v

kapitole 4.3., i ty se na území Tádžikistánu do značné míry nacházejí, zejména pokud přihlédneme k některým plynovodům, avšak důležitou roli zde hraje Tádžikistán jako stát, který leží na jedné z obchodních tras tzv. Nové Hedvábné stezky, tedy čínské globální obchodní strategie. ČLR a další státy v této souvislosti značně investují do tádžické transportní infrastruktury, proto lze konstatovat, že tento předpoklad je v případě Tádžikistánu do určité míry také platný, protože může v dnešní době a zejména pak v budoucnu částečně sloužit jako důležitá spojnice mezi jednotlivými částmi světa.

Cohen dále popisuje, že přechodný region se vyznačuje mimo jiné také kulturní, etnickou, náboženskou, či jazykovou heterogenitou, která takové oblasti dodává unikátní a specifické společenské rysy. V tomto ohledu je obyvatelstvo Tádžikistánu poměrně dobrým příkladem takové společnosti a splňuje tak další předpoklad pro transformaci v Cohenův přechodný region.

Za naprosto klíčový předpoklad k takové transformaci však Cohen považuje absenci geopolitického soupeření mocností z různých geostrategických regionů na území přechodného regionu. Tomuto tématu se věnovala zejména kapitola 4.3., jakožto hlavní aplikovaná část této diplomové práce. Právě takové mocenské soupeření je atribut, který od sebe odděluje pásma otřesu a ostatní regiony, včetně regionů přechodných. Jak bylo zejména v kapitole 4.3.2. popsáno, Ruská federace si v Tádžikistánu dlouhodobě udržuje výsadní mocenské postavení a má zde ve srovnání s okolními mocnostmi naprosto určující vliv. To je dáno především okolnostmi, které jsou popsány v kapitole 4.3.2.. Ostatní mocnosti se sice do Tádžikistánu také snaží mocensky penetrovat, avšak zatím se jim nedaří ruskému vlivu jakkoliv úspěšně konkurovat. Většina těchto mocností dokonce ani takové ambice nemá, tedy alespoň v nikoliv v současné době. Z důvodu absence geopolitického soupeření vedoucích mocností z rozdílných geostrategických regionů tak lze konstatovat, že v tomto ohledu se v souvislosti s Tádžikistánem nedá hovořit o pásmu otřesu.

Z výše popsaných důvodů lze tedy jednoznačně konstatovat, že se Tádžikistán ubírá spíše cestou transformace směrem k přechodnému regionu, než

směrem k pásmu otřesu, leč se rozhodně nedá hovořit o příkladné transformaci takového typu. Cesta Tádžikistánu je však do budoucna stále nejistá a bude záležet na mnoha okolnostech, zda tuto nastoupenou trajektorii bude dále následovat.

I z důvodu úspěšné aplikace Cohenova teoretického rámce Eurasijské konvergentní zóny na tento text může vyplývat, že je tato koncepce do určité míry stále platná. Cohen před svou smrtí své dílo aktualizoval naposledy v roce 2015, kde se pokusil vypořádat s některými nedostatky, např. pokud jde o definice některých aktérů, jako je např. přímořská Evropa a její současná transformace sui generis, avšak s ohledem na platnost této koncepce bude záležet hlavně na tom, jakým způsobem se bude vyvíjet osud nejen jednotlivých oblastí Eurasijské konvergentní zóny v budoucnosti, ale také celková geopolitická architektura světa.

Seznam zdrojů a použité literatury:

- Al Jazeera (2020). *Islam in Russia* (<https://www.aljazeera.com/features/2018/3/7/islam-in-russia>, 4.4.2022).
- Al Jazeera (2022). *Two civilians killed as guards clash at Kyrgyz-Tajik border* (<https://www.aljazeera.com/news/2022/1/28/guards-clash-again-on-kyrgyz-tajik-border-ceasefire-falters>, 11.4.2022).
- Almaty Agreement (1992). *On Cooperation in the Field of Joint Water Resources Management and Conservation of Interstate Sources*. (<https://www.cae.utexas.edu/prof/mckinney/papers/ara/agreements/ICWC-Feb18-1992.pdf>, 5.3.2022).
- Allouche, Jeremy (2007). *The governance of Central Asian waters: national interests versus regional cooperation*. (https://aquadoc.typepad.com/waterwired/files/central_asia_waterallouche.pdf, 6.3.2022).
- Baisalov, Ermek (2021). Territorial disputes in Central Asia on the threshold of the 30th anniversary of independence, *Central Asian Bureau for Analytical Reporting* (<https://cabar.asia/en/territorial-disputes-in-central-asia-on-the-threshold-of-the-30th-anniversary-of-independence>, 11.4.2022).
- BBC (2010). *Tajikistan says restive east is under control* (<https://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-11565443>, 3.2.2022).
- BBC (2012). *Tajikistan clashes: 'Many dead' in Gorno-Badakhshan* (<https://www.bbc.com/news/world-asia-18965366>, 3.2.2022).
- Bergne, Paul (2007). *The Birth of Tajikistan: National Identity and the Origins of the Republic* (London: IB Taurus & Co Ltd).
- Bleuer, C. – Nourzhanov, K. (2013). *Tajikistan: A political and social history*. (Canberra: ANU Press).
- Borthakur, Anchita (2017). An analysis of the conflict in the Ferghana Valley, *Asian Affairs* 48(2) s. 334–350.

Bradley, J. (2021). Emerging Forms of Pax Sinica in Tajikistan and Cambodia, *Foreign Policy Research Institute*, 8.3.2021.(<https://www.fpri.org/article/2021/03/emerging-forms-of-pax-sinica-in-tajikistan-and-cambodia/>, 5.4.2022).

Bradshaw, M. – Waterworth, A. (2020). China’s dash for gas: local challenges and global consequences. *Eurasian Geography and Economics* 61 (3) s. 266–304.

Boyer, A. L. (2006). U.S. FOREIGN POLICY IN CENTRAL ASIA: Risk, Ends, and Means. *Naval War College Review* 59(1), s. 91–118.

Cahnman, Werner (1943). Concepts of Geopolitics, *American Sociological Review*, (8)1, s. 56.

CIA (2022). Tajikistan - The World Factbook (<https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/tajikistan/#introduction>, 16.3.2022).

CNN (2022). *February 24, 2022 Russia-Ukraine news* (<https://edition.cnn.com/europe/live-news/ukraine-russia-news-02-24-22-intl/index.html>, 28.2.2022).

Cohen, B., Saul (2015). *Geopolitics: the geography of international relations. Third edition.* (Lanham: Rowman & Littlefield).

Cohen, B., Saul (2005). The Eurasian Convergence Zone: Gateway or Shatterbelt?, *Eurasian Geography and Economics*. (46)1, s.1–22.

Congressional Research Service (2013). *Tajikistan: Recent Developments and U.S. Interests* (https://www.everycrsreport.com/reports/98-594.html#_Toc368319942, 3.4.2022).

Cooley, Alexander (2015). *New Silk Route or Classic Developmental Cul-de-Sac? The Prospects and Challenges of China's OBOR Initiative* (<https://www.ponarseurasia.org/new-silk-route-or-classic-developmental-cul-de-sac-the-prospects-and-challenges-of-china-s-obor-initiative/>, 12.4.2022).

Crisis Group (2002). *Central Asia: Water and Conflict* (<https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/uzbekistan/central-asia-water-and-conflict>, 14.4.2022).

Cummings, Sally N. (2012). *Understanding Central Asia: Politics and Contested Transformations* (London and New York: Routledge).

Curtis, Glenn (1996). *Tajikistan: A Country Study* (Washington: GPO for the Library of Congress).

Česká Televize (2020). *Třicátým členem NATO se stala Severní Makedonie, její vstup do Aliance komplikoval spor s Řeckem* ([https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/3068356-tricatym-clenem-nato-se-stala-severni-makedonie-jeji-vstup-do-aliance-komplikoval-spor, 17.3.2022](https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/3068356-tricatym-clenem-nato-se-stala-severni-makedonie-jeji-vstup-do-aliance-komplikoval-spor-s-reckem)).

Česká Televize (2022). *Podpora vstupu do NATO ve Finsku roste. Pro ukončení neutrality je už většina obyvatel* (<https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/3455974-podpora-vstupu-do-nato-ve-finsku-roste-pro-ukonceni-neutrality-je-uz-vetsina-obyvatel, 17.3.2022>).

Dani, A.H – Masson, V. M. (1992). *History of Civilizations of Central Asia: The Dawn of Civilization: Earliest Times to 700 B.C* (Paris: UNESCO).

Darchiashvili, Vakhrang (2006). Tádžikistán. In: Šmíd, Tomáš, *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru* (Brno: MU). s. 164–173.

Deudney, Daniel (2010). Geopolitics, *Encyclopedia Britannica Outline* (<https://www.britannica.com/topic/geopolitics, 2.3. 2022>).

Deutsche Welle (2020). *Tajikistan's eternal ruler Emomali Rakhmon* (<https://www.dw.com/en/tajikistans-eternal-ruler-emomali-rakhmon/a-55234401, 18.3.2022>).

Diamant, Jeff (2019). The countries with the 10 largest Christian populations and the 10 largest Muslim populations, *Pew Research Center*, 1.4.2019 (<https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/04/01/the-countries-with-the-10-largest-christian-populations-and-the-10-largest-muslim-populations/, 2.4.2022>).

Dzamukashvili, Soso (2021). Tajiks head abroad as inflation and rising prices take their toll. *Emerging Europe*. 26.11.2021 (<https://emerging-europe.com/news/tajiks-head-abroad-as-inflation-and-rising-prices-take-their-toll/, 2.4.2022>).

Encyclopedia Britannica. (2021). *Alfred Thayer Mahan*, (<https://www.britannica.com/biography/Alfred-Thayer-Mahan>, 11.3.2022).

Encyclopedia Britannica (2022). *Tajik people* (<https://www.britannica.com/topic/Tajik-people>, 4.4.2022).

Encyclopedia Britannica (2022). *Central Asia* (<https://www.britannica.com/place/Central-Asia>. Accessed 2 February 2022, 2.2.2022).

Embassy of the Republic of Tajikistan to France (2022). *General Information* (<https://mfa.tj/en/paris/tajikistan/general-information>, 16.3.2022).

Eurasianet (2014). *U.S. Formally Closes Its Kyrgyzstan Air Base* (<https://eurasianet.org/us-formally-closes-its-kyrgyzstan-air-base>, 17.3.2022).

European Parliament (2015). *Water disputes in Central Asia: Rising tension threatens regional stability* ([https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2015\)571303](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2015)571303), 18.4.2022).

Fayzullina, Karina (2013). Does Tajikistan matter? Political trends in modern Tajikistan, *Al Jazeera Centre for Studies* (<https://studies.aljazeera.net/en/reports/2013/06/201362082342345467.html>, 8.4.2022).

Flint, Colin (2021). *Introduction to Geopolitics* (London: Routledge).

France 24 (2021). *Iran looks east after China-led bloc OKs entry* (<https://www.france24.com/en/live-news/20210918-iran-looks-east-after-china-led-bloc-oks-entry>, 22.3.2022).

Fuller, G. E. (1990). The Emergence of Central Asia, *Foreign Policy*, (78) s. 49–67.

Gerson, S., Michael (2010). *The Sino-Soviet Border Conflict: Deterrence, Escalation, and the Threat of Nuclear War in 1969* (https://www.cna.org/CNA_files/PDF/D0022974.A2.pdf, 17.2.2022).

Gleason, Gregory (1997). *The Central Asian states: discovering independence* (Boulder: Colorado).

Goble, Paul (2021). Iran and Tajikistan Announce Formation of Joint Military Committee, *Eurasia Daily Monitor* (18) 61.

- Hagan, Charles (1942). Geopolitics, *The Journal of Politics*, (4)4, s. 478–490.
- Hart, Michael (2016). Central Asia's Oil and Gas Now Flows to the East, *The Diplomat* (<https://thediplomat.com/2016/08/central-asias-oil-and-gas-now-flows-to-the-east/>, 3.3.2022).
- Holger, Herwig (1999). Geopolitik: Haushofer, Hitler and lebensraum, *Journal of Strategic Studies* (22) 2, s. 218–241.
- Horák, Slavomír (2005a). Rusko ve Střední Asii. Návrat nebo kontinuita? (případ Tádžikistánu). *Mezinárodní vztahy* (40)3, s. 93-111.
- Horák, Slavomír (2005b). *Střední Asie mezi Východem a Západem* (Praha: Karolinum).
- Horák, Slavomír (2001). Horský Tádžikistán na horké půdě. *Mezinárodní politika* (25) 5, s. 14-16.
- Horák, Slavomír (2010). Střední Asie v proměnách času. *Geografické rozhledy*. (17) 5, s. 9-11.
- Hujerová, Jana (2016). Ozbrojený konflikt ve Ferganském údolí. In: Šmíd, Tomáš. *Zapomenuté konflikty* (Brno: MU). s. 31–70.
- Iranian Diplomacy (2021). *Iran and Tajikistan hope to open new chapter in ties* (<http://www.irdiplomacy.ir/en/news/2006166/iran-and-tajikistan-hope-to-open-new-chapter-in-ties>, 8.4.2022).
- Ismailov, E. – Papava, V. (2010). *Rethinking Central Eurasia* (Washington D.C.: A Joint Transatlantic Research and Policy Center).
- Kaplan, Robert (2012). *Pomsta geografie* (Praha: Karolinum).
- Kiani, Davood (2014). Iran and Central Asia: A Cultural Perspective. *Iranian Review of Foreign Affairs* (4)1, s. 120.
- Kothari, R. K. (2020). India's Strategic Interests In Central Asia: EXPANDING VISTAS OF PARTNERSHIP IN THE POST-SOVIET ERA. *World Affairs: The Journal of International Issues*, 24(1), s. 100–117.
- Kurmanlieva, Gulzana (2019). *Kyrgyzstan and Tajikistan: Endless border conflicts*. EUCACIS Online Paper. 2. 2019

(https://www.cife.eu/Ressources/FCK/EUCACIS_Online%20Paper%20No%204%20-%20Kurmanalieva.pdf, 5.11.2020), 10.

Lemon, Edward (2015). IMU Pledges Allegiance to Islamic State, *Eurasianet* (<https://eurasianet.org/imu-pledges-allegiance-to-islamic-state>, 11.4.2022).

Mackinder, Halford, J. (1904). The Geographical Pivot of History. *The Geographical Journal*, 23(4), s. 421–437.

Marten, Kimberly (2007). Russia Efforts to Control Kazakhstan's Oil: the Kumkol Case, *Post-Soviet Affairs* (23), s. 18–37.

MEA (2022). *Brief of India-Tajikistan Bilateral Relations* (https://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/Bilateral_Brief_July_2021-1.pdf, 4.4.2022).

Micklin, Philip P. (2000). *Managing Water in Central Asia, Central Asian and Caucasian Prospects* (London: The Royal Institute of International Affairs).

Morrison, Alexander (2017). *Stalin's Giant Pencil: Debunking a Myth About Central Asia's Borders*. Eurasianet. 13.2.2017 (<https://eurasianet.org/stalins-giant-pencil-debunking-a-myth-about-central-asias-borders>, 5.11.2020).

Mubarak, A., S., Al Kuwaiti (2020). *The importance of the Central Asian region in energy security at the global level: A review* (<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/pa.2427>, 3.3.2022).

Mukhitdinova, Nasiba (2015). *Central Asia*. In: UNESCO Science Report: towards 2030. (Paris: UNESCO).

Mullodjanov, Parviz (2020). Tajik-Iranian Relations Under the New Conditions, *CABAR* (<https://cabar.asia/en/tajik-iranian-relations-under-the-new-conditions>, 11.4.2022).

Muratbekova, Albina (2020). Is it worth to Expect Former Friendship in Tajikistan-Iran Relations?, *Eurasian Research Institute* (<https://www.eurasian-research.org/publication/is-it-worth-to-expect-former-friendship-in-tajikistan-iran-relations/>, 11.4.2022).

Najibullah, Farangis (2009). Tajikistan's Former Soviet Nuclear Sites Pose Threat To Nearby Villages, *RFE/RL*.8.8.2009

(https://www.rferl.org/a/Tajikistans_Former_Soviet_Nuclear_Sites_Pose_Threat_To_Nearby_Villages/1604737.html, 27.3.2022).

OBSE (2022). *Elections in Tajikistan* (<https://www.osce.org/odihr/elections/tajikistan>, 2.3.2022).

OEC (2022). *Russia/Tajikistan trade* <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/tjk>, 2.4.2022).

OECD (2011). *Central Asia Competitiveness Outlook* (OECD Publishing).

OSN (1997). *General Agreement on the Establishment of Peace and National Accord in Tajikistan* (<https://peacemaker.un.org/tajikistan-general-agreement97>, 21.3.2022).

OSKB (2022). *COLLECTIVE SECURITY TREATY* (http://en.odkb-csto.org/documents/documents/dogovor_o_kollektivnoy_bezopasnosti/, 13.3.2022).

Pannier, Bruce (2017). *Tajikistan's Civil War: A Nightmare The Government Won't Let Its People Forget*, <https://www.rferl.org/a/qishloq-ovozi-tajikistan-civil-war/28575338.html>, 16.2.2022).

Pannier, Bruce (2020). Tajik Claim Of Pipeline Progress Is Welcome News In Turkmenistan, *RFE/RL* (<https://www.rferl.org/a/tajik-claim-of-pipeline-progress-is-welcome-news-in-turkmenistan/30410670.html>, 8.4.2022).

Petrushkov, Michael (2017). Tajikistan in a new geopolitical reality, *Central Asian Bureau for Analytical Reporting* (<https://cabar.asia/en/michael-petrushkov-tajikistan-in-a-new-geopolitical-reality>, 12.4.2022).

Pravesh, K. G. (2021). China's Debt Trap in Central Asia, *Vivekananda International Foundation*, 1.10.2021. (<https://www.vifindia.org/article/2020/october/01/china-s-debt-trap-in-central-asia>, 5.4.2022).

Ramachandran, Sudha (2006). India's foray into Central Asia, *Asia Times*, 12.8.2006. (https://web.archive.org/web/20060819190609/http://atimes.com/atimes/South_Asia/HH12Df01.html, 4.4.2022).

Reuters (2021). *Russia sends new tanks to base in Tajikistan, practices missile defence* (<https://www.reuters.com/world/russia-sends-new-tanks-base-tajikistan-practices-missile-defence-2021-12-06/>, 26.3.2022).

RFE/RL (2014). *Lavrov Says Tajikistan Welcome To Join Eurasian Economic Union* (<https://www.rferl.org/a/lavrov-holds-talks-with-tajik-foreign-minister/25475253.html>, 12.3.2022).

Rheinbay, J. – Mayer S. – Wesch S. – Vinke K. (2021). A Threat to Regional Stability: Water and Conflict in Central Asia *Peacelab*. 20.4.2021 (<https://peacelab.blog/2021/04/a-threat-to-regional-stability-water-and-conflict-in-central-asia>, 6.3.2022).

Rumer, Eugene – Sokolsky, Richard – Stronski, Paul (2016). *U.S. POLICY TOWARD CENTRAL ASIA 3.0* (Washington: Carnegie Endowment for International Peace).

Silk Road News (2015). *Tajikistan has ratified an extradition treaty with China* (<http://silkroadnews.org/en/news/tajikistan-has-ratified-an-extradition-treaty-with-china>, 5.4.2022).

Smith, Charles (1943). Review of *Democratic Ideals and Reality.*, by H. J. Mackinder. *The Journal of Politics*, 5(2), s. 192–194.

Soliev, N. (2015). Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan. *Counter Terrorist Trends and Analyses*, 7(1), s. 50–57.

ŠOS (2022). *The Shanghai Cooperation Organisation* (http://eng.sectsco.org/about_sco/, 1.4.2022).

Spykman, N. J. (1938). Geography and Foreign Policy II, *The American Political Science Review*, 32(2) s. 213–236.

Spykman, N. J. (2007). *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power* (New York: Routledge).

Sukhrob, Rustami (2021). Tajikistan-Iran: New Trends Against the Background of a Change of Government in Afghanistan, *CABAR* (<https://cabar.asia/en/tajikistan-iran-new-trends-against-the-background-of-a-chTajikistan-Iran:%20New%20Trends%20Against%20the%20Background%20of%20a%20C>

change% 20of% 20Government% 20in% 20Afghanistannge-of-government-in-afghanistan, 8.4.2022).

Swami, Praveen (2008). Making the water boil in Afghanistan, *The Hindu*. 9.7.2008

(<https://web.archive.org/web/20080712223243/http://www.hindu.com/2008/07/09/stories/2008070955191000.htm>, 4.4.2022).

The Diplomat (2016). *Why Is Russia Cutting Troops in Tajikistan?* (<https://thediplomat.com/2016/02/why-is-russia-cutting-troops-in-tajikistan/>, 23.3.2022).

The Diplomat (2020a). *Tajik President Emomali Rahmon to Seek Fifth Term* (<https://thediplomat.com/2020/08/tajik-president-emomali-rahmon-to-seek-fifth-term/>, 16.2.2022).

The Diplomat (2020b). *Will Tajikistan Ever Join the Eurasian Economic Union?* (<https://thediplomat.com/2020/08/will-tajikistan-ever-join-the-eurasian-economic-union/>, 12.3.2022).

The Diplomat (2020c). *Uzbekistan Reportedly Completes Demining Work on Tajik Border* (<https://thediplomat.com/2020/01/uzbekistan-reportedly-completes-demining-work-on-tajik-border/>, 11.4.2022).

The Eurasian Times (2018). *Will Ayni Airbase in Tajikistan Become India's 1st Overseas Military Base?* (<https://eurasianimes.com/india-ayni-airbase-in-tajikistan-russian/>, 5.4.2022).

The Guardian (2016). *Tajikistan human rights fears as banned party's ex-leaders jailed for life* (<https://www.theguardian.com/world/2016/jun/02/tajikistan-human-rights-fears-banned-irpt-party-leaders-jailed-life>, 12.2.2022).

The Washington Post (2019). *In Central Asia's forbidding highlands, a quiet newcomer: Chinese troops* (https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/in-central-asias-forbidding-highlands-a-quiet-newcomer-chinese-troops/2019/02/18/78d4a8d0-1e62-11e9-a759-2b8541bbbe20_story.html, 8.4.2022).

Thomas, R. – Kiser, S. (2002). *Lords of the Silk Route: Violent Non-State Actors in Central Asia* (<https://apps.dtic.mil/sti/citations/ADA435090>, 24.2.2022).

Tiezzi, Shannon (2015). China's 'Protracted War' in Xinjiang, *The Diplomat* (<https://web.archive.org/web/20161024230910/https://thediplomat.com/2015/10/chinas-protracted-war-in-xinjiang/>, 11.4.2022).

Toal, Gerard (1996). *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space* (London: Routledge).

UNESCO (2014). *Silk Roads: the Routes Network of Chang'an-Tianshan Corridor* (<http://whc.unesco.org/en/list/1442/>, 5.11.2020).

UNODC (2019). *Drug Situation in Tajikistan is Discussed at the #CND2019* (<https://www.unodc.org/centralasia/en/news/drug-situation-in-tajikistan-is-discussed-at-the-cnd2019.html>, 21.3.2022).

Umarov, Temur (2021). Is There a Place for a U.S. Military Base in Central Asia? *The Moscow Times*. 7.6.2021 (<https://www.themoscowtimes.com/2021/06/07/is-there-a-place-for-a-us-military-base-in-central-asia-a74127>. 3.4.2022).

U.S. Congress (1999). S.579 - *Silk Road Strategy Act of 1999* (<https://www.congress.gov/bill/106th-congress/senate-bill/579>, 17.3.2022).

U.S. Department of State (2021). *United States Strategy for Central Asia 2019-2025: Advancing Sovereignty and Economic Prosperity* (<https://www.state.gov/united-states-strategy-for-central-asia-2019-2025-advancing-sovereignty-and-economic-prosperity/>, 2.4.2022).

U.S. Embassy in Tajikistan (2022). *About Tajikistan* (<https://tj.usembassy.gov/our-relationship/policy-history/about-tajikistan/>, 2.2.2022).

Voloshin, Grigoriy (2012). US-Tajik Relations: A Dangerous Liaison, *Geopolitical monitor*. 6.8. 2012 (<https://www.geopoliticalmonitor.com/us-tajik-relations-a-dangerous-liaison-4711>, 2.4.2022).

Wegerich, K. – Olsson, O. – Froebrich, J. (2007). Reliving the past in a changed environment: Hydropower ambitions, opportunities and constraints in Tajikistan. *Energy Policy*, 35 (37), s. 3815-3824.

White, Walter (1995). Tajikistan After the Elections: Post-Soviet Dictatorship, *Washington Report on Middle East Affairs*, s. 53–95.

Whitman, John (1956). Turkestan Cotton in Imperial Russia. *American Slavic and East European Review*, 15(2), s. 190–205.

World Bank (2020). *South Caucasus and Central Asia: The Belt & Road Initiative Tajikistan Country Case Study*

(<https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/34119/South-Caucasus-and-Central-Asia-The-Belt-and-Road-Initiative-Tajikistan-Country-Case-Study.pdf?sequence=4&isAllowed=y>, 8.4.2022).

Zhunisbek, Abulhairkhan (2022). Current State of Border Issues in Central Asia, *Eurasian research institute* (<https://www.eurasian-research.org/publication/current-state-of-border-issues-in-central-asia/>, 11.4.2022).

Resumé

This diploma thesis aims to examine which actors design their geopolitical vectors towards Tajikistan as a geopolitical focal point, and to find out their power ambitions and the primary motivations for such a foreign policy. Carefully selected local, regional and global actors who penetrate into Tajikistan will be examined. The theoretical basis of this diploma thesis is the concept of the Eurasian Convergence Zone, developed by the well-known geographer and theorist Saul B. Cohen. Based on his theoretical concept, the work tries to offer an answer as to whether the geopolitical trajectory of Tajikistan is moving towards the *Shatterbelt* or towards the *Gateway*.

Seznam příloh

Obrázek č.1: Mackinderova mapa Světa

Obrázek č.2: Eurasijská konvergentní zóna

Obrázek č.3: Střední Asie podle moderního pojetí.

Počet znaků: 161689

Počet slov: 23349

Počet normostran: 89,71